

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

Raimonda Ragauskienė

LIETUVA – ANGLIJOJE,
ANGLIJA – LIETUVOJE
(IKI XIX A.)

Kaunas, 2023

Leidinio tekstas parengtas 2021 metais.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/9786094675645>
<https://doi.org/10.7220/9786094675645.2>

© Raimonda Ragauskienė, 2023
© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

IVADAS	5
Anglija ir Lietuva: pagrindiniai duomenys	5
Istoriografija	7
Bendradarbiavimo tendencijos (iki XIX a.)	8
LIETUVA – ANGLIJOJE, ANGLIJA – LIETUVOJE (IKI XIX A.)	9
LIETUVOS IR ANGLIJOS RYŠIAI IKI XV A. PAB.	9
Karaliaus Artūro legenda	10
Įdomybė. Tarp pirmųjų lietuvių Anglijoje – belaisviai vaikai	14
Anglų riteriai Lietuvoje: kronikos ir grožinė literatūra	14
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojai Anglijoje XV a.	17
Prekybiniai ryšiai su Anglija	18
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS RYŠIAI SU ANGLIJA XVI A.	20
Lietuvos valdančiųjų kontaktai su karališkuoju Anglijos dvaru	20
Įdomybė. Garsieji Barboros perlai Anglijos lobyne	21
Religinės padėties atspindžiai. Safolko kunigaikštienė Kražiuose	22
Prekybiniai ryšiai	26
W. Shakespeare'o kūryba Lietuvoje	27
Įdomybė. W. Shakespeare'as ir lietuviškas midus	27
Įdomybė. Kodėl XVII a. pr. Vilniuje Kuršo kunigaikštis nepamatė W. Shakespeare'o dramos spektaklio?	27
RYŠIAI SU ANGLIJA XVII A.	32
Lietuvos įvaizdis XVII a. Anglijoje	32
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės atstovų kelionės į Angliją	33
Lietuviškosios Biblijos vertimas ir jos dalies spausdinimas Anglijoje	35
Anglai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarnyboje: nuo karo samdinių iki pirklių	37
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS (ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS) IR ANGLIJOS SANTYKIAI XVIII A.	40
Proangliškos Respublikos valdovų nuostatos	40
Nuo diplomatinių iki pažintinių kelionių	41
Anglijos įtaka Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei: nuo prekybinių ryšių iki angliškųjų parkų kūrimo	43
Abiejų Tautų Respublikos kritika	45
Įdomybė: Danielis Defoe – „Anglipoloskis iš Lietuvos“	46
LITERATŪRA	48
CHRESTOMATIJA	53

IVADAS

ANGLIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS

Anglijos (*England*) pavadinimas senojoje anglų kalboje reiškia „anglų kraštą“ (*Englaland*). Pavadinimas kilęs iš šioje teritorijoje V–VI a. įsikūrusios anglų-germanų genties, atsikėlusios iš dabartinės Danijos ir Šiaurės Vokietijos teritorijų. Vakaruose Anglija ribojasi su Velsu, šiaurėje – su Škotija ir Šiaurės Airija. Nuo Europos Angliją skiria Šiaurės jūra (52 km), jungia Eurotunelis. Anglija užima centrinę ir pietinę Didžiosios Britanijos salos dalis bei Britų salas. Didžiąją dalį Anglijos sudaro kalvos. Neaukštų kalnų virtinė šiaurėje skiria kraštą į Rytų ir Vakarų Angliją. Rytuose buvusi pelkėta lyguma nusausta ir naudojama žemės ūkiui.

Anglija yra viena iš keturių Jungtinę Karalystę (Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė) sudarančių dalių. Jungtinei Karalystei dar priklauso Škotija (Edinburgas), Velsas (Kardifas) ir Šiaurės Airija (Belfastas). Anglija yra didžiausia ir svarbiausia Jungtinės Karalystės dalis. Anglijos plotas – 130 tūkst. km², joje gyvena per 55 mln. gyventojų, t. y. daugiau negu 80 proc. Jungtinės Karalystės (iš viso 67 mln.) gyventojų. Anglija administraciškai suskirstyta į 9 regionus (Londonas, Pietvakarių Anglija, Pietryčių Anglija, Vakarų Midlandsas, Šiaurės Vakarų Anglija, Šiaurės Rytų Anglija, Jorkšyras ir Hamberis, Rytų Midlandsas, Rytų Anglija) ir 47 grafystes.

Anglijos sostinė Londonas (beveik 9 mln. gyventojų) yra ir Jungtinės Karalystės sostinė. Anglija, kaip ir Škotija bei Velsas, buvo nepriklausomos valstybės (Šiaurės Airija priklausė Airijai), tačiau šiandien visos teritorijos yra Jungtinės Karalystės narės. Valstybinė kalba Anglijoje yra anglų kalba.

Su Anglijos istorija susijusi ir Jungtinės Karalystės istorija. X a. pr. susivienijus anglosaksų gentims, sukurta Anglijos karalystė. 1536 m. Tiudorų dinastijos atstovas Henrikas VIII (1491–1547) suvienijo Angliją ir Velsą. 1603 m. mirus Anglijos karalienei Elžbietai I, neturėjusiai palikuonių, naujuoju valdovu tapo Škotijos karalius Jokūbas VI, pasiskelbęs Anglijos ir Vello karalystės karaliumi Jokūbu I. 1707 m. Anglija ir Škotija sukūrė valstybę, pavadintą Didžiosios Britanijos Karalyste. Jungtinė Karalystė susiformavo 1801 m., prie Anglijos, Vello ir Škotijos sąjungos prisijungus Airijos Karalystei. Naujoji valstybė buvo pavadinta Jungtine Didžiosios Britanijos ir Airijos Karalyste. 1922 m. didžiajai Airijos daliai paskelbus nepriklausomybę ir išstojus iš Jungtinės Karalystės, sąjungos

Anglija – Jungtinės Karalystės dalis

Anglijos vėliava – raudonas Anglijos lobėjo Šv. Jurgio kryžius, naudotas nuo kryžiaus žygių laikų

Jungtinės Karalystės vėliava, suformuota iš Karalystę sudarančių šalių vėliavų

Lietuvos valstybės vėliava

narė liko tik protestantiškoji Airijos dalis, esanti salos šiaurės rytuose. Airijai tapus nepriklausoma valstybe, likusi sąjungos dalis vadinama Jungtine Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalyste.

Jungtinė Karalystė, kuriai priklauso Anglija, yra parlamentinė konstitucinė monarchija. Dabartinis monarchas yra karalius Karolis III, į sostą įžengęs 2022 m. rugsėjo 8 d., mirus motinai, Vindzorų dinastijos atstovei Elžbietai II, valdžiusiai šalį nuo 1952 m. Vykdomoji valdžia priklauso Ministrų Kabinetai. Anglijoje daugiau kaip 50 proc. gyventojų yra anglikonai (protestantai). Krašte bažnyčia yra valstybinė, bažnyčios vadovas – Jungtinės Karalystės valdovo skiriamas Kenterberio arkivyskupas.

Jungtinė Karalystė (kartu ir Anglija) svarbi Lietuvai. 1922 m. Jungtinė Karalystė pripažino Lietuvą *de jure*, o 1991 m. rugpjūčio 27 d. *de jure* pripažino atkurtą nepriklausomos Lietuvos valstybę. 1991 m. atkurti šalių diplomatiniai santykiai¹. Jungtinė Karalystė yra tarp 10 pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių. Nuo 2010 m. britų įmonės Lietuvoje sukūrė 3 500 darbo vietų². Į Jungtinę Karalystę emigravo apie 200 tūkst. lietuvių³.

Lietuva. Lietuva yra parlamentinė respublika. Šalis ribojasi su Latvija, Baltarusija, Lenkija ir Rusija (Kaliningrado sritis). Lietuvos vakarinį krantą skalauja Baltijos jūra (pakrantės ilgis – 90,66 km). Valstybės teritorijoje priskaičiuojama apie 3 000 upių ir ežerų.

Lietuvos Respublikos vyriausybės vadovas yra Ministras Pirmininkas, valstybės vadovas – Prezidentas, skiriantis Ministrą Pirmininką. Šalis suskirstyta į 60 savivaldybių, jų merai renkami tiesiogiai. Gyventojų skaičiumi Lietuva nusileidžia Anglijai dvidešimt kartų: 2017 m. duomenimis, Lietuvoje gyveno 2,8 mln. gyventojų, gyventojų tankumas – 45 žmonės km². Plotu Lietuva (65 300 km²) tik perpus mažesnė už Angliją. Nuo 2004 m. Lietuva yra viena iš Europos Sąjungos valstybių. Nuo 2015 m. valstybė priklauso eurozonai⁴. Valsitybinė kalba šalyje yra lietuvių kalba, dauguma gyventojų (80 proc.) deklaruoja esantys Romos katalikai.

1 Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, *Jungtinė Karalystė*, <https://www.urm.lt/default/lt/dvisaliai-jungtine-karalyste>.

2 Ibid.

3 Apie lietuvių bendruomenę Anglijoje ir Jungtinėje Karalystėje plačiau žr.: R. Kinka, „Lietuviai be Lietuvos: Britanijos lietuviai 1947–1991 m.“, in *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė (Vilnius, 2008), 24–33; L. Saldukas, „Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos ir didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės tarpusavio santykiai“, in *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė (Vilnius, 2008), 34–42; V. Gasperienė, „60 metų kultūrinė veikla Didžiojoje Britanijoje“, in *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė (Vilnius, 2008), 77–88; J. Alkis, „Lietuvių skautų sąjungos Anglijos rajonas 1947–1991 metais“, in *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė (Vilnius, 2008), 117–140.

4 Europos Sąjunga, *Lietuva*, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/lithuania_lt.

ISTORIOGRAFIJA

Šiandien Anglija pirmąją pagal išvykstančių į šią šalį lietuvių skaičių. Įdomu tai, kad lietuvių emigracija į Angliją turi galias tradicijas, nors apie senųjų Lietuvos ir Anglijos visuomenių tarpusavio ryšius iki XIX a. rašyta nedaug. Minėtina S. C. Rowellio sintetinė studija⁵, skirta Didžiosios Britanijos ir Lietuvos bendravimui aptarti. Studija rengta kaip proginė, ją užsakė ir finansavo Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Taip siekta pažymėti penkioliktąsias Jungtinės Karalystės ir Lietuvos diplomatinį ryšių atkūrimo metines ir 2006 m. vykusį valstybinį britų monarchės Elžbietos II vizitą į Lietuvą. Studijoje pasirinktas taikomasis tyrimas, orientuotas į mokslo populiarinimą, atsisakyta teorinio mokslinio stiliaus elementų (nuorodų, literatūros sąrašo ir kt.). Surinkta gausi ir detali informacija, ypač išskirtinas viduramžių laikotarpis, kurį S. C. Rowellis išmanė geriausiai. Taigi parengtas pirmasis solidus, apibendrintas abiejų šalių bendradarbiavimą vaizdžiai iliustruojantis leidinys. Leidinio medžiaga ne kartą naudota įvairiuose kituose straipsniuose, kartais tiesiog nesąžiningai plagijuojant⁶.

Duomenų apie abiejų šalių ryšius, anglų veiklą Lietuvoje ar atvirkščiai, ne tokį dažną LDK gyventojų vykimą į Angliją pateikiama tyrimuose, nagrinėjančiuose atskirus Lietuvos ar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) ir Anglijos bendravimo ir bendradarbiavimo epizodus. Detaliai nenagrinėdami visų tyrimų (pagrindiniais tyrimais remiamasi šioje mokymo priemonėje), paminėsime keletą jų. Pavyzdžiui, gana išsamiai nagrinėtas anglų riterių vaidmuo kryžiaus žygiuose į Lietuvą⁷. Remiantis 2005 m. Krokovoje vykusios konferencijos medžiaga, parengtas leidinys, sudarytas iš 24 straipsnių, kuriuose aptariamos abiejų šalių ekonominės, religinės ir kultūrinės sąsajos nuo viduramžių iki XVIII a. pab.⁸. Dėmesio sulaukė ir anglų katalikų literatūros sklaida bei reikšmė Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) XVI–XVII a., atskirų darbų skirta Lietuvos įvaizdžiui Anglijoje bei ATR (taip pat ir LDK) valdovų ryšiams su Anglija aptarti⁹.

Minėtini tyrimai, tiesiogiai nesusiję su Anglija, skirti įvairiai LDK ar ATR problematikai nagrinėti. Kai kuriuose darbuose yra vertingos informacijos analizuojama tema. Publikuota ir mokslo populiarinamųjų darbų, kuriuose aptariamos Anglijos ir Lietuvos jungtys istorijoje¹⁰.

5 S. C. Rowell, *Distant friends draw night: the realms of Great Britain and Lithuania* (Vilnius, 2006).

6 Minėtinas beveik pažodžiui perspausdintas tekstas, tik šį tekstą kaip autorius pasirašė Miltiadesas Varvounis. Žr.: Miltiades Varvounis, „The British in the Grand Duchy of Lithuania“, *Draugas News* (2012, gegužės 15 d.).

7 Ch. Tyerman, *England and the Crusades, 1095–1588* (University of Chicago Press, 1996); T. Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century* (Boydell, 2013).

8 *Britain and Poland–Lithuania: contact and comparison from the Middle Ages to 1795*, ed. by Richard Unger, with the assistance of Jakub Basista (Leiden, 2008).

9 R. Butterwick, *Poland's last king and English culture: Stanisław August Poniatowski, 1732–1798* (Oxford: Clarendon Press, 2008); M. Hanusiewicz-Lavallee, „Recusant Prose in the Polish–Lithuanian Commonwealth at the Turn of the Sixteenth Century“, in *Publishing Subversive Texts in Elizabethan England and the Polish–Lithuanian Commonwealth*, ed. T. Bela et al. (Brill, 2016), 9–27.

10 R. Laužikas ir A. Astrauskas, *How the Future King of England Ate Peacock in Vilnius: the Shared Cultural, Political and Culinary History of Britain and Lithuania* (Vilnius: Baltijos kopija, 2018).

BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS (IKI XIX A.)

Pirmosios žinios apie baltus ir jų gyvenimą Anglijos Karalystę per pirmuosius anglosaksų keliautojus pasiekė gana anksti – IX a. pab. Vis dėlto reikėjo dar ilgai laukti, kol kontaktai tapo dažniau fiksuojami istoriniuose šaltiniuose. Minėtos žinios susijusios su Lietuvai skaudžia istorija – kryžiaus žygiais, kuriuose kaip kryžininkai dalyvavo ir riteriai iš Anglijos. Būtent kryžininkai vėliausiai XIV a. antrojoje pusėje atgabeno į Angliją pirmuosius belaisvius iš Lietuvos.

Iki XIX a. Lietuvos ir Anglijos ryšiai nebuvo labai intensyvūs. Šalis skyrė geografinis atstumas, ypač jūra. Nuo XVI a. abiejų šalių santykius riboja skirtingas tikėjimas, bendradarbiauti glaudžiau trukdė ekonominės raidos skirtumai. Tvirtiesiems santykiams užsimegztį neleido ir Hanzos sąjungos draudimai prekiauti tiesiogiai. Antra vertus, tai, kad nebuvo prekybinės konkurencijos, lėmė, jog abi šalys po kryžiaus žygių neretai atsidadavo panašiose politinėse pusėse, buvo daugiau sąjungininkės, o ne priešininkės.

XV–XVIII a. informacija apie Lietuvą pasiekdavo Angliją per bažnyčią, studijas, prekybą, diplomatiją ir karinius veiksmus. Lietuva nebuvo patraukli šalis anglų keliautojams ar verslui vystyti. Karalystėje, ypač XVIII a., kritikuota socialinė padėtis ATR (ir LDK). Gal todėl Lietuvoje įsikurdavo tik pavienių anglų, jie šalyje gyvendavę ribotą laiką (diplomatai, jėzuitai).

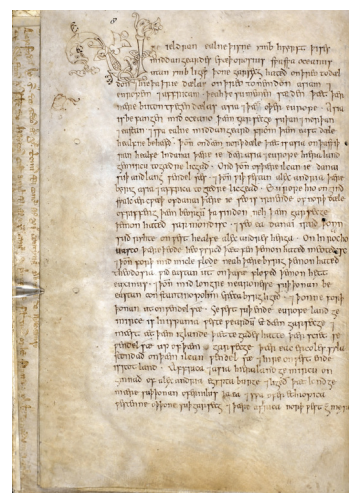
Į Anglijos Karalystę LDK gyventojai keliavo nuo XVI a., o platesni sluoksniai – tik nuo XVII a. antrosios pusės, bet ne taip jau dažnai. Apie Angliją Lietuvoje žinota nedaug. Padėtis pasikeitė XVIII a. Nemažai įtakos šalių santykiams turėjo anglofilija.

LIETUVA – ANGLIJOJE, ANGLIJA – LIETUVOJE (IKI XIX A.)

LIETUVOS IR ANGLIJOS RYŠIAI IKI XV A. PAB.

Anglų kontaktai su baltais užsimezgė daugiau kaip prieš tūkstantį metų. IX a. pab. anglosaksų karalius Alfredas Didysis (848–899), kuriam valdant Karalystėje stabilizavosi valstybinė, politinė ir ekonominė padėtis, rūpinosi ir Anglijos kultūra. Jis stengėsi įtvirtinti ir plėsti raštiją anglosaksų kalba. Pats ar padedamas lotynistų karalius išvertė į senąją anglų kalbą istoriko ir teologo Pauliaus Orozijaus (354–430) kūrinį „Veikalas prieš pagonis“ (*Historia adversus paganos*) ir papildė jį tekstu apie pietvakarių baltų kraštus.

Apie 890–893 m. sukurta pasakojimą Pauliui Orozijui perteikė vienas iš pirmųjų anglosaksų keliautojų į baltų žemes – keliautojas ir pirklys Vulfstanas (apie 887–901). Pasakojime minima pirklio kelionė Baltijos jūra ir jo surinktos žinios apie pajūrio gyventojus. Vulfstanas iš Danijos Hedebeiu uosto leidosi į rytus ir pasiekė aisčių (Ēstum) žemes – Vitlandą¹¹. Keliautojas pasakoja, kad „aisčių žemė (*Eastland*) labai didelė. Joje daug pilių, ir kiekvienoje yra karalius. Ir tenai labai daug medaus ir žuvų. Karaliai ir diduomenė geria kumelių pieną, neturtingieji ir vergai geria midų. Tarp jų būna daug karų. Aisčiai alaus nedaro, bet yra užtenkamai midaus. Aisčiai turi įprotį numirėlių nesudegintą palikti gentyse ir tarp draugų apie vieną arba du mėnesius. Karalius ir kitus aukštos kilmės žmones palieka nelaidotus juo ilgiau, kuo daugiau jie turi turtų, kartais iki pusmečio, ir lieka jie nesudeginti, ir guli ant žemės savo namuose. Ir jam viduje gulint turi būti puotaujama ir žaidžiama, kol jį sudegina.“¹² Vulfstano pasakojime greta kitų vaizdų apie aisčių kasdienybę pateikiama informacija apie aisčių senuosius gėrimus. Tai seniausios rašytinės žinios tiek apie midų, tiek apie alų baltų kraštuose¹³. Keliautojas nurodo, kad aisčiai alaus negamina, tačiau, pasakodamas apie laidotuves ir kaip aisčiai geba ilgai išlaikyti mirusiųjų kūnus juos iššaldydami, priduria, jog jie taip pat gali užšaldyti į indą įpiltą alų (*ealadh*) ar vandenį.

Orozijaus kronikos, išverstos į senąją anglų kalbą, rankraščio fragmentas (Britų biblioteka, sygn. Add MS 47967)

11 Apie Vulfstano kelionę ir jo laikų Hedebeį plačiau žr.: *Wulfstan's voyage: the Baltic Sea region in the early Viking age as seen from shipboard*, ed. by A. Englert & A. Trakadas (Viking Ship Museum, 2009).

12 *Baltų mitologijos ir religijos šaltiniai*, t. 1, parengė N. Vėlius (Vilnius, 1996), 168–169.

13 D. Vaitkevičienė, *Žydyti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos* (Vilnius, 2019), 15, 19.

Žmogaus gyvenimo raida
(Baltramiejaus Anglo veikalo]]ž
„Apie daiktų savybes“ fragmentas,
[https://en.wikipedia.org/wiki/
Bartholomeus_Anglicus](https://en.wikipedia.org/wiki/Bartholomeus_Anglicus))

XI a. pr. baltų žemėse kariavo būsimasis Anglijos valdovas (vėliau – Danijos ir Norvegijos karalius) Knutas Didysis (1016–1035). 1014 m. jo vadovaujami danų laivai puolė prūsus ir kuršius.

KARALIAUS ARTŪRO LEGENDA

Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, gerai žinoma V–VI a. Britanijos salose, keltų mituose gimusi karaliaus Artūro legenda, pasakojanti apie istorinį asmenį – britų karalių Artūrą. Gerai žinomas ar girdėtas ne tik karaliaus Artūro, bet ir Gineverės vardas, Lancelotas ir kiti apvaliojo stalo riteriai. Kaip teigia lenkų *fantasy* grandas Andrzejus Sapkowski, karaliaus Artūro legenda trenkė į Europos ir pasaulinės kultūros varpą taip stipriai ir sukėlė tokį rezonansą, kad šis skambesys nenuityla ir dabar – karaliaus Artūro ir apvaliojo stalo riterių legenda yra visų *fantasy* kūrinių archetipas ir provaizdis¹⁴.

XII–XIII a. pasakojimai apie karalių Artūrą užrašyti valų viduramžių epe „Mabinogionas“ ir valų autoriaus Godfrido Monmutiečio kronikoje „Britanijos karalių istorija“ (apie 1137). Artūras vaizduojamas kaip galingas valdovas, jam tarnauja šauniausi riteriai, susirinkę prie dvare esančio apvalaus stalo. Ieškodami Šventojo Gralio taurės, į kurią buvo supiltas nukryžiuotojo Kristaus kraujas, jie patiria įvairių nuotykių. Pagal karaliaus Artūro legendas XII–XV a. kurti riteriniai romanai, vėliau legendos papildytos naujais personažais ir motyvais, dar vėliau pasirodė įvairių autorių kūrinių, parašytų karaliaus Artūro legendų motyvais. Pavyzdžiui, 1889 m. sukurtas Marko Twaino romanas „Jankis karaliaus Artūro dvare“. Šis kūrinys laikomas vienu geriausių rašytojo kūrinių. Vaizduojamas karaliaus Artūro valdymo laikotarpis, kuriame atsiduria XIX a. pab. amerikietis iš Konektikuto.

Grožinė literatūra lietuvių kalba apie karalių Artūrą

Karalius Artūras ir stebuklingasis kalavijas. Victoria, [1996].

Karalius Artūras ir stebuklingas kardas. Pasekė L. Petkevičiūtė, nupiešė K. Černušis. Vilnius: Trys nykštukai, 1999.

Pyle, H. *Apvaliojo stalo riteriai*. Vertė A. Gudaitis. Vilnius: Alma littera, 1996.

Pyle, H. *Karalius Artūras ir apvaliojo stalo riteriai*. Vilnius: Alka, 1999.

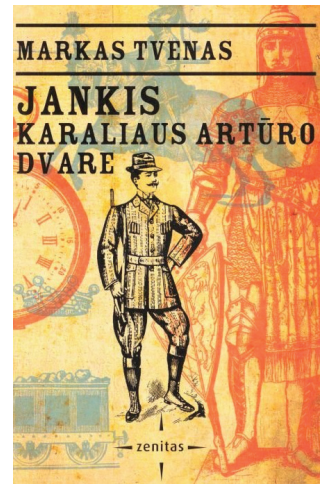
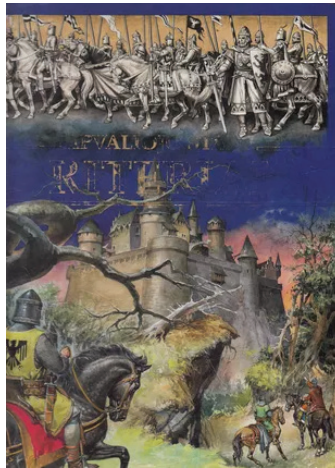
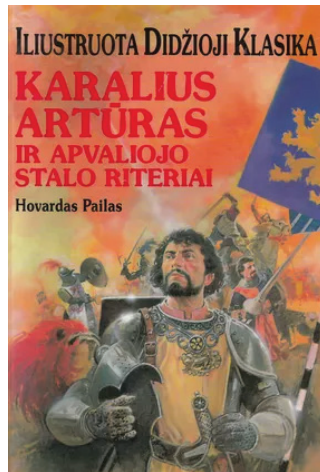
Pyle, H. *Karalius Artūras*. Vertė E. Juškys. Kaunas: Spindulys, 2000.

Pyle, H. *Karalius Artūras*. Vertė E. Juškys. Vilnius: Alka, 1999.

Tvenas, M. *Jankis karaliaus Artūro dvare*. Vertė B. Šidiškis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1951.

Tvenas, M. *Jankis karaliaus Artūro dvare*. Vertė V. Pamerneckas. Vilnius: Bonus Animus, 2010.

¹⁴ V. Laučius, „Raganiaus“ autorius Andrzejus Sapkowski: kvailių širdys yra pramogų namuose“, *delfi.lt* (2019-09-15), <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/raganiaus-autorius-andrzejus-sapkowski-kvailiu-sirdys-yra-pramogu-namuose.d?id=82055679>; „Artūro epas“, in *Istorijos žodynas* (Vilnius, 2003), 42.

Praėjus trims šimtams metų po Vulfstano kelionės, kitas anglas – vienas žymiausių viduramžių Europos enciklopedininkų, vyskupas Baltramiejus Anglas (lot. Bartholomaeus Anglicus) (apie 1190–po 1250) – savo svarbiausiame ir plačiausiame veikale „Apie daiktų savybes“ (*De Rerum Proprietatibus*) (parašytas apie 1240 m.) pateikė klasikinį Lietuvos aprašymą. XIV a. veikalą į anglų kalbą išvertė Oksfordo universiteto auklėtinis Johnas Treviso. 19 tomų veikalas tapo vienu populiariausių viduramžių Europos informacijos sąvadų, kuriame buvo įvairių žinių apie dievus, demonus, mineralus, augalus, gyvūnus, vandenį, mediciną, astronomiją ir kt. 1470–1609 m. populiarusis veikalas perleistas daugiau kaip 70 kartų (anglų, ispanų ir prancūzų kalbomis).

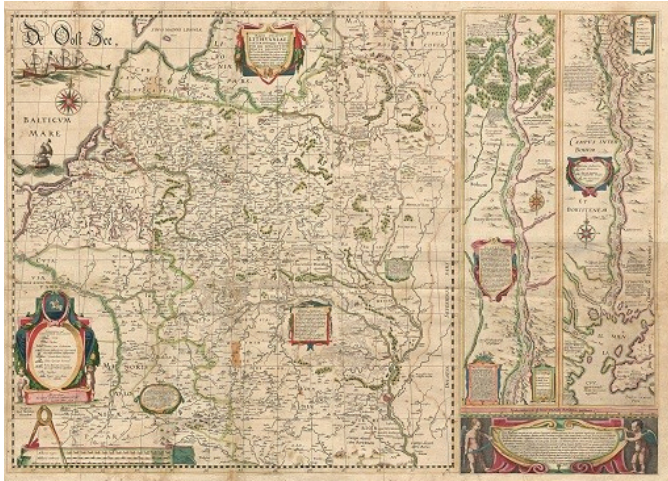
Žinios apie Baltramiejų Anglą negausios ir prieštaringos. Spėjama, kad veikalo autorius iš pradžių mokėsi Oksfordo universitete, vėliau Prancūzijoje Chartreso, nuo 1225 m. – Paryžiaus universitete. Čia jis įstojo į pranciškonų ordiną. Nuo 1230 m. ar 1231 m. Baltramiejus Anglas Magdeburge dėstė teologiją. Nežinoma, ar jis tikrai lankėsi baltų kraštuose. Žinios apie baltus išdėstytos veikalo 15 knygoje „Apie provincijas“ (*De provinciis*). Tekstas veikiausiai sukompiliuotas iš įvairių šaltinių ir Europoje plitusių gandų apie nekrikščioniškus kraštus, nes pateikiama gana daug netikslios informacijos¹⁵.

Lietuvą Baltramiejus Anglas aprašo kaip vieną iš Skitijos provincijų: jos derlingi laukai, dideli miškai. Apie sembus, lygindamas juos su kitais barbarais, rašė, kad jie esą gražūs ir drąsūs žmonės, pranokstą gretimų kraštų gyventojus menais ir amatais. Minėjo ir žiemgalius, kuršius, baltų kaimynus lyvius. Pateikiama (nors negausiai) žinių ir apie baltų papročius.

Taigi Lietuvą Baltramiejus Anglas apibūdino kaip „miškų ir pelkių kraštą“. Šio apibūdinimo būta tvaraus – suformuotas Lietuvos įvaizdis Europoje gyvavo šimtmečius. Atsižvelgiant į veikalo populiarumą, nenuostabu, kad Baltramiejaus Anglo sukurtą Lietuvos vaizdinį, tiesa, papildytą naujomis detalėmis, iki pat XVII a. kartojo kiti autoriai, o vaizdinio pėdsakų randame ir XIX a. prancūzų rašytojo Prospero Mérimée kūryboje¹⁶.

15 J. Tumelis, „Baltramiejus Anglas“, in *Baltų mitologijos ir religijos šaltiniai*, t. 1, parengė N. Vėlius (Vilnius, 1996), 230.

16 K. Gudmantas, „Miškų ir pelkių kraštą: Keletas pastabų apie Lietuvos įvaizdį XIII–XVII a. raštijoje“, *Inter-studia humanitatis* 7 (2008): 94–113.

LDK žemėlapis, 1613 m. išleistas M. K. Radvilos Našlaitėlio

Norėdamas paneigti įtvirtintą mitą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis savo lėšomis 1613 m. išleidęs Tomaszo Makowskio LDK žemėlapi, legendoje Lietuvos kelius apibūdino kaip gerai pravažiuojamus: „Ši šalis iš visų pusių turi gerus, neklaidžius, lengvai važiuojamus kelius (priešingai kai kurių rašytojų nuomonei, kad į ją galima patekti tik žiemą).“ Toks komunikacinio tinklo vaizdavimas, kokį pasirinko M. K. Radvila Našlaitėlis, buvo labiau reklaminis, juo siekta paveikti europiečių sąmonėje vis dar gajų neigiamų stereotipą apie Lietuvą kaip pelkių kraštą.

Baltramiejaus Anglo amžininkai anglų riteriai turėjo progą patys pamatyti baltų žemes. 1256 m. kryžiaus žygyje į Žemaitiją dalyvavo karių ir iš Anglijos. XIII a. pab. Artimuosiuose Rytuose žlugus paskutinėms kryžiuočių tvirtovėms ir taip praradus Šventąją Žemę, todėl trūkstant vietų, kur būtų galima keliauti, naujų žygių kryptimi pasirinkti pagonių baltų kraštai. Lietuva ir Žemaitija XIV a. Vakarų Europos riteriams tapo vieni svarbiausių traukos taškų. Tarp atvykstančiųjų krikštyti paskutinių pagonių buvo ir riterių iš Anglijos. Jie čia atvykdavo nurimus Anglijos kovoms su Škotija ir Prancūzija¹⁷. Anglų riterių baltų žemėse buvo ir 1328–1329 m. (minėtinas su kitais anglų „pilgrimais“ prie Nemuno kariavęs Thomas Uffordas (Safolko grafo Roberto Uffordo brolis), ir 1357 m. žygiuose į Žemaitiją. 1348 m. pradžioje į Prūsiją atvykę anglų riteriai tą pačią metų žiemą dalyvavo ir Strėvos mūšyje¹⁸.

1363 m. Vokiečių ordino magistras su gausiomis pajėgomis, talkinant prancūzams ir anglams, įsiveržė į Lietuvą ir sunaikino kunigaikščio Kęstučio Nemuno salos pilį. Grįždami Nemunu žemyn užpuolikai sunaikino Pieštę. Vėliau užpulta Veliuonos pilis. 1363 m. šturmuojant Veliuoną, galvą padėjo anglų riteris Geoffrey le Skrope iš Mashamo. Jis palaidotas Karaliaučiaus katedroje.

1380 m. kryžiuočių žygio į Prūsiją (Lietuvą) metu žuvo riteris Rogeris de Felbriggas. Jis palaidotas Šv. Margaritos parapijėje bažnyčioje Norfolk.

1380 m. vykusio kryžiaus žygio į Prūsiją (Lietuvą) metu žuvusio anglų riterio Rogerio de Felbriggo antkapis Šv. Margaritos parapijėje bažnyčioje Norfolk

¹⁷ Apie riterius iš Anglijos Lietuvoje plačiau žr.: Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade*, 80–85.

¹⁸ V. Jankauskas, „Nemuno žemupio pilių gynybinės sistemos efektyvumas kovose su Vokiečių ordinu 1283–1369“, in *Karo archyvas*, t. 23 (Vilnius, 2008), 5–38.

1385 m. rugsėjį Neryje nuskendo Kacenelbogeno grafas Vilhelmas II, o 1394 m. rugpjūtį Nemuno pakrantėje žuvo 25 m. amžiaus Derbyo grafo palydovas riteris Jonas iš Liutamo¹⁹.

Bene daugiausia žinoma apie anglų riterius, dalyvavusius 1390–1392 m. žygiuose. 1390 m. kryžiuočiams talkino Derbyo grafas Henry Bolingbroke (Henrikas Lankasteris), būsimasis (nuo 1399 m.) Anglijos karalius Henrikas IV (1367–1413)²⁰. Tų pačių metų vasaros pabaigoje didelė Vokiečių ordino kariuomenė kartu su Lietuvos kunigaikščio Vytauto kariais išžygiavo į Lietuvą. Derbyo grafas vadovavo keliems šimtams anglų karių, tarp kurių buvo ir garsieji anglų lankininkai. Rugsėjo 4 d. Derbyo grafo, Vokiečių ordino ir kunigaikščio Vytauto kariuomenės pasirodė prie Vilniaus sienų, o 11 d. prasidėjo penkias savaites trukusi Vilniaus apgultis – didžiausias XIV a. miesto puolimas.

Iškasus tunelius po gynybinių sienų pamatais, kryžiuočiams pavyko užimti Vilniaus Kreivąją pilį. Atliktas sudėtingas inžinerinis darbas. Apie šį faktą byloja Derbyo grafo išvykos į Prūsiją sąskaitų knygos įrašai. Užfiksuota, kad inžinieriams (*engynours*) ir kasėjams (*mynours*) iš viso sumokėta per 70 šilingų. Kai svaidomosios mašinos griauant sienas pasirodydavo neveiksmingos, būdavo kasama. Tuneliai dažniausiai buvo kasami po įtvirtinimų (gynybinių sienų, bokštų) pamatais, sutvirtinami medinėmis atramomis. Reikiamu momentu atramos būdavo padegamos ir visa konstrukcija su tuo, kas buvo viršuje, griūdavo. Tunelių kasėjams apsaugoti naudota vadinamoji Velso katė (*Welsh Cat*) – mobilioji priedanga, po kuria buvo dirbama.

Svarbiausias minėto mūšio momentas – anglai šturmavo pilį, o vienas jų ant Kreivojo kalno iškėlė (tikėtina) Šv. Jurgio vėliavą ir už tai buvo apdovanotas. Viena anglų kronika su Derbyo grafu sieja ir Lenkijos karaliaus Jogailos brolio kunigaikščio Karigailos nužudymą užimant Vilnių²¹.

Neaišku, ar būsimasis Anglijos valdovas Henrikas IV (Henrikas Lankasteris) dar kartą lankėsi Lietuvoje po dvejų metų (1392 m.). Tais metais jis gavo tuometinio Anglijos karaliaus Ričardo II tarpininkavimo raštą, skirtą Lenkijos karaliui Jogailai. Rašte buvo prašoma suteikti Derbyo grafui apsaugą, nes jis ketino vykti per Jogailos valdomą teritoriją į Jeruzalę²².

Tarp atvykusių į Lietuvą kariauti kryžiuočių išpliekisdavo ir iš namų atsinešta ar vietoje kylanti tautinė nesantaika. Vygandas Marburgietis aprašo 1391 m. įvykį, kai anglų lordo Thomo Cliffordo ir škoto Williamo Douglaso kivirčas pasibaigė pastarojo ir dar dviejų škotų mirtimi: „Tuo metu kilo nesantaika tarp anglų ir škotų, nes škotas – ponas Viljamas Duglasas – buvo nužudytas ant tilto, prie išėjimo, kai jis viena koja buvo įkritęs į skylę ir vyriškai gynėsi, kaip ir vienas iš jo tarnų, kuris taip pat su juo buvo užmuštas.“²³

Henrico IV ir Joanos Navarietės sarkofagai Kenterberio katedroje

¹⁹ Rowell, *Distant friends draw night*, 15–16.

²⁰ Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade*, 72–73.

²¹ G. Vaitkevičius, „Įžanginės mintys apie Kreivąją miestą“, in *Lietuvos pilys* (2009), 32, 34, 37; G. Vaitkevičius ir M. L. Kiškienė, „Kreivasis miestas“, in *Miestų praeitis*, t. 2 (Vilnius, 2010) [CD]; A. Petrilionis, „Viduramžių detektyvas: kaip žuvo kunigaikštis Karigaila? 1390 m. rugsėjo įvykiai ir jų atmintis“, *Naujasis Židinys-Aidai* 2 (2018): 38–44.

²² Rowell, *Distant friends draw night*, 7.

²³ Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė Rimantas Jasas (Vilnius, 1999), 200, 370, 4 nuoroda.

Įdomybė.
Tarp pirmųjų lietuvių
Anglijoje – belaisviai
vaikai

Su Derby grafo Henriko Lankasterio kovomis Vilniuje susijęs ir, matyt, vienu pirmųjų lietuvių patekimas į Angliją. Dar amžininkai rašė, kad prieš pasitraukdamas iš Vilniaus Derby grafas spėjo pakrikštyti aštuonis lietuvius (*Facti sunt Christiani de gente de Lettow octo*). Henriko kelionių į Prūsiją sąskaitų knygoje pažymėta apie belaisvį Henriką Lietuvį. Labai tikėtina, kad jis galėjo būti vienas iš tų pakrikštytų belaisvių, gavęs vardą savo krikštytojo Henriko garbei²⁴.

Išlikusiose sąskaitose pažymėta ir apie grafo pirkinį – už vieną markę šis, kaip egzotus, įsigijo du pagonis vaikus. Beje, minėtos anglų riterio išlaidos pažymėtos tarp kitų jo išlaidų už vašką ir riešutus.

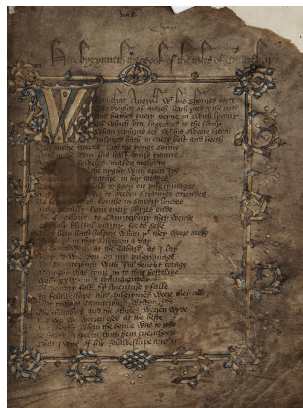
Anglų riteriams, dalyvavusiems žygiuose (*reizuose*) Lietuvoje, tapo prestižu pakrikštyti kilmingus lietuvius. Antai, Vorviko grafas Richardas Beauchampas (1389–1439), dalyvavęs kovose „Rusioje, Lietuvoje, Lenkijoje, Prūsijoje ir Vestfalijoje“, pasididžiudamas rašė apie savo senelį Thomą Beauchampą, kuris, kariaudamas Lietuvoje, į nelaisvę paėmė lietuvių kunigaikščio sūnų, parsivežė jį į Angliją ir Londone pakrikštijo, suteikdamas savo – Tomo – vardą. S. C. Rowello teigimu, tai vienas iš pavyzdžių, atspindinčių iš žemyno perimtą Anglijoje vyravusią madą „kolekcionuoti“ žymius lietuvių konvertitus. Grįžtant prie minėto atvejo, istorikai linkę manyti, kad grafas Thomas Beauchampas iš tiesų lietuvių kunigaikščio Anglijoje nekrikštijo. Tikėtina, kad anglas buvo lietuvių bajoro Survilos, pakrikštyto Tomo vardu, krikštatis. Survila priklausė Lietuvos kunigaikščio Kęstučio sūnaus Butauto grupei, kuri 1365 m., nepavykus sąmokslui Lietuvoje, turėjo pasitraukti pas kryžiuočius. Karaliaučiuje taip pat buvo pakrikštytas Butautas. Jis gavo Henriko vardą²⁵.

ANGLŲ RITERIAI LIETUVOJE: KRONIKOS IR GROŽINĖ LITERATŪRA

Lietuvos vardą yra paminėjęs žymiausias viduramžių anglų rašytojas, filosofas, diplomatas, anglų nacionalinės literatūros pradininkas Geoffrey Chauceris (1343–1400) svarbiausiame savo kūrinyje „Kenterberio pasakojimai“ (*The Canterbury Tales*), parašytame apie 1400 m. Kilęs iš londoniečio vyno pirklio šeimos, gyvenime G. Chauceris patyrė pakilimų ir nuosmukių. Išbandė karaliaus dvariškio, diplomato, muitinės raštininko, parlamento deputato ir kitas veiklas. Iš 24 novelių sudarytoje poemoje „Kenterberio pasakojimai“ atskleidė socialinės Anglijos istorijos vaizdą. Šiame daugiausia eiliuotame kūrinyje pasakojama apie piligrimus, keliaujančius iš Londono į Kenterberio katedrą.

Vitražas, kuriame vaizduojami piligrimai, keliaujantys į Kenterberio katedrą

G. Chaucerio „Kenterberio pasakojimų“ (1400) puslapis

²⁴ Petrilionis, „Viduramžių detektyvas“, 42.

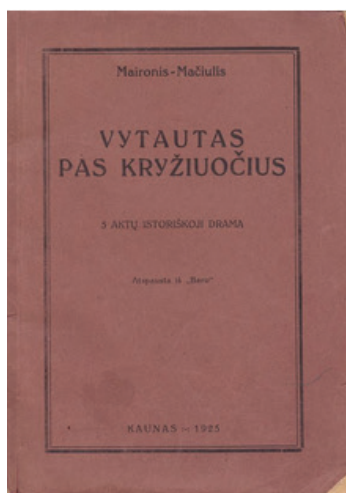
²⁵ S. C. Rowell, „Unexpected Contacts: Lithuanians at Western Courts, c. 1316–c. 1400“, *English Historical Review* 111 (1996): 557–577; Rowell, *Distant friends draw night*, 15–16.

Kūrinio įvade G. Chauceris rašo apie pagarbos vertą tautietį, kuris:

„Su karaliumi Aleksandriją puolė,
Svečiavosi prūsų pilyse,
Žygiavo į Lietuvą ir rusus puolė,
Puotavo Ordino menėse.
Nesigiriant – paliudys Dievas –
Iš riterių – tik jis toks vienas.“²⁶

Kaip teigia G. Chaucerio „Kenterberio pasakojimų“ ištraukas išvertęs Lionginas Pažūsis, šias ištraukas versti jis pasirinkęs ne tik todėl, kad „autorius yra anglų literatūros pradininkas (kaip mums Kristijonas Donelaitis) ir ši poema yra žymiausias jo kūrinys, bet dar ir todėl, kad jos prologe yra pasakojimas apie riterį, kuris „į Lietuvą žygiavo“. Įsivaizduojate, skaitydami anglų autoriaus poemos, pasirodžiusios apie 1400 m., eilutes randame paminėtą Lietuvos vardą (vadinasi, vis dėlto girdėjo anglai kitame Europos krašte tais senais tolimesiais laikais Lietuvos vardą!).“²⁷ XV a. pr. anglų benediktinų vienuolis iš Šv. Albano vienuolyno Thomas Walsinghamas (?–1422) sukūrė kelias kronikas. Vienoje jų – *Historia Anglicana* – pasakojama 1381–1422 m. Anglijos istorija. Čia esama ir 1390 m. įvykių atgarsių: minimi Lietuvos kunigaikščiai Skirgaila ir Vytautas, užsimenama apie Lenkijos karaliaus brolių, nužudytą Vilniuje. Anglijos karalius Henrikas V vaizduojamas kaip kovotojas su pagonimis, o jo žygis į Lietuvą – kaip susidūrimas su krikščionybės priešais²⁸.

Į pasaulinę literatūrą pateko ir Lietuvoje kovojęs Derbio grafas, būsimasis Anglijos karalius. Jo žygis 1597–1598 m. aprašė Williamas Shakespeare'as (1564–1616), sukūręs dramatinę trilogiją – I ir II „Henriko IV“ dalis ir „Henriką V“. Dramoje vaizdingai piešiama kaip padūkęs, nežabotas švaistūnas ir nuolatinis smuklių lankytojas virsta protingu, narsiu ir dievobaimingu Prancūzijos nugalėtoju. W. Shakespeare'o įsitikinimu, tai paskutinis Anglijos karalius didvyris. Svarbiausia – žmogiškesnis už kitus valdovus.

Maironis. *Vytautas pas Kryžiuočius*. Kaunas, 1925.

Enrikas (S. Pilka) ir Vytautas (P. Kubertavičius) spektaklyje „Vytautas pas kryžiuočius“ (rež. B. Dauguvietis, dail. J. Gregorauskas, Valstybės teatras Kaune, 1925 m.)

²⁶ Iš klasikinės anglų poezijos (Vilnius, 1996), 26.

²⁷ D. Veličkienė, „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama. Apie kūrybą ir save. Vertėją Lionginą Pažųsį kalbina D. Veličkienė“, *Metai* 13 (2016).

²⁸ Petrilionis, „Viduramžių detektyvas“.

1382 m. įvykusio Ričardo II ir Onos Čekės karūnavimo momentas „Karališkoje knygoje“ (*Liber Regalis*)

Apie būsimąjį Anglijos karalių, atvykusį į Lietuvą, pasakojama 1925 m. Maioronio sukurtoje antroje (vadinamoje „Vytautine“) trilogijos dalyje „Vytautas pas kryžiuočius“. Pagrindinė veiksmo linija – Vytauto kova dėl valdžios Lietuvoje, kai jis du kartus ieškojo Kryžiuočių ordino paramos. Šią dramą Valstybės dramos teatras iš anksto buvo įtraukęs į būsimą repertuarą. 1925 m. vasario 15 d., sekmadienį, Nepriklausomybės šventės išvakarėse, pakilo premjeros uždanga. Veikalą režisavo Borisas Dauguvietis. Beje, jis pats vaidino Enriką Lankastą (Henriką Lankasterį)²⁹.

XV a. pr., šaliai pasikrikštijus ir pasikeitus politinei padėčiai, kryžiuočių žygiai į Lietuvą baigėsi. Pradėti plėtoti prekybiniai ir diplomatiniai Anglijos ir LDK ryšiai. Pradėti prekybą tarp šalių turėjo įtakos dar 1390 m. Anglijos karaliaus Ričardo II leidimas anglų pirkliams steigti faktoriją Gdanske, iš kurios buvo leidžiama pasiekti LDK ir su ja prekiauti³⁰. Svarbu ir tai, kad Ričardo II žmona, Anglijos karalienė (nuo 1382 m.) Ona Čekė, buvo Aldonos Gediminaitės proanūkė.

Anglijos karalienės Onos Čekės ryšys su Gediminaičiais

Gediminas (apie 1275–1341)

↓
Aldona Gediminaitė (apie 1311/1313–1339) x Lenkijos karalius Kazimieras Didysis (1310–1370)

↓
Elžbieta Kazimieraitė (apie 1326–1361) x Boguslovas V Pamarietis (1317/1318–1378)

↓
Elžbieta Pamarietė (apie 1347–1393) x imperatorius Karolis V Liuksemburgietis (1316–1378)

↓
Ona Čekė (1366–1394) x Anglijos karalius Ričardas II (1367–1400)

Žinoma apie pirmąjį Henrico V laišką Lenkijos karaliui ir Lietuvos aukščiausiam kunigaikščiui Jogailai 1415 m. pabaigoje, prašant karinės pagalbos kovose su Prancūzija. 1416 m. pabaigoje Jogailos parašytame atsakyme kviečiama taikiai spręsti konfliktą ir sudaryti su prancūzais taiką.

Nuo XV a. pr. anglų pasiuntiniai vis dažniau apsilankydavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare. Vienas pirmųjų Anglijos karaliaus Henrico V (1386–1422) pasiuntinių buvo anglų karmelitų provincijolas Thomas de Baldenas, dalyvavęs sudarant taiką tarp Lenkijos, LDK ir Kryžiuočių ordino. Po metų kaip Anglijos karaliaus pasiuntinys Lietuvos valdovo dvare lankėsi flandų keliautojas ir diplomatas Ghillebertas de Lannoy (apie 1386–1462).

Kaip Anglijos diplomatas G. de Lannoy kartu su palydovais turėjo užsiti-krinti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto paramą kare su turkais³¹. Diplomato užrašai apie Vilniaus, Trakų ir Kauno pilsis yra pirmieji išsamesni Lietuvos kraštovaizdžio liudijimai, pateikiantys vertingos informacijos iš Lietuvos politinio gyvenimo, buities, papročių. Greta negatyviai vertinamų vaizdo

²⁹ I. Balčiūnienė, „Jeigu... (Šekspyriškos istorijos)“, *Literatūra ir menas* (2016-04-22).

³⁰ Rowell, *Distant friends draw night*, 7.

³¹ Ž. Mačiukas, „Gilbertas de Lannoy“, in *Vilniaus Žemutinės pilies biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė (2010) (rankraštis, saugomas Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose).

detalių – netvarkomų dykviečių, prastai įrengtų medinių namų, sušalusių žmonių, G. de Lannoy pozityviai atsiliepė apie gražias pilis, vakarietiškas naujas statybas, puikų valdovo žvėryną, išskirtinį svetingumą, vakarietiško stiliaus lietuvių moterų apdarus, keliomis kalbomis tvarkomą valstybės kanceliariją, religinę toleranciją. Čia Lietuva jau ne barbarų saracėnų kraštas, o autoritetingo valdovo Vytauto karalija, suskirstyta į vyskupijas³². Štai kaip apibūdinama Vilniaus pilis: „Atvykau į Lietuvos sostinę Vilnių, kurioje yra pilis, pastatyta ant labai aukšto smiltingo kalno, sutvirtinta akmenimis, žeme ir mūru. Viduje ji visa padaryta iš medžio. Tos pilies atslaimas leidžiasi nuo aukšto kalno dviem šonais iki apačios. Tame atslaimė, apjuostame mūrine siena, yra daug namų. Pilyje ir jos kieme paprastai esti minėtas kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas. Jis ten turi dvarą ir savo būstinę. Arti tos pilies teka upė, kurios srovė bėga per miestą žemyn. Ji vadinasi Vilia.“³³XV a. į Lietuvą atvykdavo ir daugiau pasiuntinių (pavyzdžiui, 1424 m. su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautu susitikęs teisės daktaras Johnas Nortonas). Anglijos valdovai į Lietuvą žvelgė kaip į galimą sąjungininkę³⁴.

XV a. diplomatas Ghillebertas de Lannoy

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS GYVENTOJAI ANGLIJOJE XV A.

XV a. ne tik anglai lankėsi Lietuvoje – būta ir LDK gyventojų kelionių į Angliją. Įspūdingą kelionę 1467–1469 m. atliko Lietuvos valdovo dvaro išdininkas ir maršalka Aleksandras Aleksandraitis Soltanas († apie 1495). Jis iš Lietuvos keliavo į Šventąją Žemę ir, aplankydamas to meto Europos valdovų dvarus, sujungė piligrimystę ir diplomatinę misiją. 1468 m. A. Soltanas, vykdamas iš Jeruzalės, lankėsi imperatoriaus Frydricho III dvare Vengrijoje, keliavo per Siciliją, aplankė Romą, buvo Burgundijoje, kur jį priėmė į Aukso Vilnos ordiną. Vėliau lankėsi Kastilijos, Aragono ir Portugalijos dvaruose, svečiavosi Anglijos karaliaus dvare. Čia, kaip LDK riteris, apdovanotas dvaro pareigūnų ženklu – auksine SSS formos grandine³⁵. Įdomu tai, kad didikas buvo stačiatikis, bažnytinės unijos su Katalikų Bažnyčia rėmėjas, Žirovičių vienuolyno fundatorius.

Labai nedaug žinoma apie kryžiaus karų belaisvius lietuvius, išvežtus į Angliją, ar tuos, kurie emigravo ir įsikūrė Anglijoje nuolat gyventi. Istoriografijoje išsakyta įdomi mintis (Levo Vladimirovo tyrimas), kad iš Lietuvos galėjo būti kilęs pirmasis Londono spaustuvininkas Johnas Lettou. Dar XIX a. pab. anglų spaudos istorikai spėjo, kad 1480 m. Londone spaustuvę įkūręs ir spaudos meną patobulinęs spaustuvininkas buvo lietuvių kilmės. Apie šio pirmiečio iš Lietuvos gyvenimą žinoma labai nedaug. Neaišku, kaip Johnas Lettou pirmiausia pateko į Vokietiją, o iš ten atvyko mokytis spausdinimo meno į Romą. Galbūt dėl Italijoje

32 N. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, *Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje: vienos barbarybės istorija* (Vilnius, 2011), 29–44.

33 *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas (Vilnius, 1988), 49.

34 Rowell, *Distant friends draw night*, 7.

35 R. Trimonienė, „Vakarų Europos rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui. Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai“, in *Lietuvos istorijos studijos*, t. 3 (1996), 101–119.

užmegztų ryšių spaustuvininkas atsidūrė Londone. Jį rėmė audinių pirklys Williamas Wilcockas. 1480 m. Johnas Lettou išleido pirmąją knygą – Antonijaus Andrėjaus „Klausimus dėl Aristotelio dvylikos metafizikos knygų“ (*Quaestiones Antonii Andreae super XII libros metaphysice Aristotelis*), panaudodamas itališko gotikinio šrifto raides. Antrasis leidinys – 1481 m. išspausdinta Tomo Valansiečio knyga (*Expositiones super Plslamorum*). Siekdamas užsidirbti, spaustuvininkas išleido keletą popiežiaus Siksto IV indulgencijų kariaujantiems su turkais. Tačiau, atrodo, ne visas indulgencijas spaustuvininkas sugebėjo parduoti. Jos, spausdintos ant pergamentų, vėliau buvo panaudotos kaip medžiaga knygoms įrišti (pagal to meto knygų rišimo technologiją knyga buvo daroma iš sąsiuvinų, sulankstytų į 24 lapus, prie kiekvieno tokio sąsiuvinio nugarėlės buvo priklijuojama siaura pergamento juostelė. Sąsiuvinus siuvant į knygą, šios pergamento juostelės buvo perveriamos siūlais. Kembridžo bibliotekos darbuotojai, perrišdami XV a. Bibliją, ir pastebėjo, kad ant Biblijos pergamentinių juostelių yra 1480 m. Johno Lettou išspausdintos indulgencijos).

Johnas Lettou buvo ne tik įgudęs spaustuvininkas. Knygos istorijos specialistai pažymi jo darbų aukštą kokybę, naudotus smulkius ir dailius šriftus, tvarkingus puslapius. Be to, jis pirmasis Anglijoje pradėjo vartoti signatūras, gebėjo raizyti ir lieti spaudinius. Nuo 1482 m. kurį laiką J. Lettou dirbo kartu su kitu spaustuviniu – flamandu Williamu de Machlinia. Jie leido daugiausia teisinius spaudinius. Iš viso abu spaustuvininkai kartu išleido 7 leidinius. Vėliau žinios apie J. Lettou nutrūksta³⁶.

PREKYBINIAI RYŠIAI SU ANGLIJA

Iki XVI a. antrosios pusės Anglijos pirkliai prekybinius ryšius buvo užmezgę tiesiogiai tik su Prūsija. XIV a. Anglijos uostuose fiksuojami iš Ščecino, Gdansk ar Elbingo atvykę laivai, netrukus pradėjo dominuoti Gdanskas. Prekybą kontroliavo vokiečių Hanzos sąjunga. 1579 m. įkurta Anglijos Rytų kompanija, imta plėtoti tiesioginę Anglijos prekybą su ATR³⁷. XV a. pirmiausia Kauno pirkliai per Gdanską palaikė ryšius su Anglijos pirkliais. LDK pirkliai anglams parduodavo medieną, vašką, linus, kailius. Nuo XV a. svarbią vietą tarp prekių, atvežamų iš Anglijos, užėmė angliški audiniai. XVII a. pr. muitinių knygosose itin daug informacijos apie importuotą įvairių rūšių vadinamąjį *falendišką* ar *liundišką*. Šiais pavadinimais buvo apibūdinama plona angliška gelumbė, t. y. vidutinio tankumo, storas ir minkštas audinys, gamintas Anglijoje, Olandijoje ir Italijoje. Dar geresnės kokybės buvo vadinamoji Londono gelumbė, taip pat dideliais kiekiais importuota į Lietuvą. Pirkliai iš Kauno, Vilniaus ar kitų LDK vietovių (Minsko ir kt.) audinius atsiveždavo netiesiogiai, per Gdanską, iš mugių Lenkijoje. Antai, XVII a. pr. Minsko pirklys Danielius Maslianka iš Gniezno mugės atsigabeno didelius kiekius minėtų gelumbių³⁸.

36 L. Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas. Straipsnių rinkinys*, sudarė G. Ragutienė ir A. Glosienė (Vilnius, 2002), 41–46.

37 R. Wendy, „Childs, England's contacts with Poland-Lithuania in the fourteenth to sixteenth centuries“, in *Britain and Poland-Lithuania: contact and comparison from the Middle Ages to 1795*, ed. R. Unger & J. Basista (Leiden, Boston, 2008), 19–38.

38 J. Kiaupienė, „Mada – pirklio nauda. Audinių, galanterijos ir plataus vartojimo buities prekių importas į

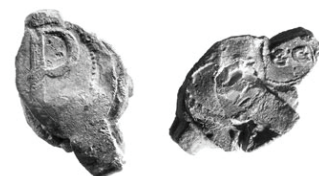
Gdanskas – miestas, kur susitikdavo Lietuvos ir Anglijos pirkliai (1575 m., *Pasaulio miestų atlasas*)

Prie audeklų buvo kabinami švininiai antspaudai – plombos. Tokie antspaudai atsirado senovės Romoje, kur buvo naudojami prekėms užantspauduoti. Šią audeklų žymėjimo tradiciją perėmė daugelis Europos tekstilės centrų. XIV–XVII a. Anglijoje švininiai antspaudai buvo naudojami kaip kokybės kontrolės sistemos dalis tekstilės pramonėje. Antspaudai naudoti audeklams ir net gataviems drabužiams žymėti kaip kontrolės priemonė, vėliau atliko prekės etiketės funkciją. Plombose būdavo nurodoma, kokiame mieste audinys išaustas, kokia jo rūšis, kartais – koks ilgis, plotis, svoris, gijų skaičius, taip pat buvo pateikti audėjo ir tikrintojų vardai³⁹. Anglišių plombų randama ir Lietuvoje.

Ne vėlesnėje negu XVI a. plumboje pavaizduotas Anglijos herbas. Keturių laukų skyde – trys lelijos ir trys liūtai, išsidėstę vienas po kitu, heraldiškai judantys į dešinę. Herbą supa blogai išlikęs įrašas lotyniškais raidėmis. Tokio motyvo švininių antspaudų rasta Anglijoje, Vengrijoje, Rusijoje ir kt. Manoma, kad radinyje neišlikęs įrašas galėjo būti toks: „Honi Soeit Qvi Mal V Pense“ (šis šūkis atsirado viduramžiais kartu su Geltonojo raiščio ordinu (1350 m.). Būdavo įrašytas ir pirklio vardas bei pavardė. Plombos centre pavaizduotas renesansinės „P“ raidės ženklas. Dešinėje pusėje išpaustas taškelių apvadas. Antspaudas sudarytas iš dviejų diskų. Kitoje pusėje išlikusios „S“ ir „G“ raidės. Piešinys panašus į vaizdą, esantį antspauduose, naudotuose XVI a. Anglijoje nekokybiškiems audeklams žymėti. Kitoje pusėje esančios raidės – greičiausiai audeklo tikrintojų inicialai. Tai galėjo būti XVI–XVII a. pirmosios pusės laikotarpio plomba.

Nekokybiško gaminio plomba patvirtina, kad iškildavo nesutarimų, kai lietuviai pirkliai atsisakydavo pirkti anglišią gelumbę. Štai 1464 m. iš Gdanską rašoma Anglijos karaliui Eduardui ir Londonui, kad LDK pirkliai nenori pirkti angliškos gelumbės dėl prastos jos kokybės ir pirmenybę teikia Brabanto, Olandijos ir Flandrijos dirbiniais⁴⁰. Atsiliepdamas į Anglijos valdovo prašymą, 1465 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis (1440/1447–1492) paskelbė Anglijos pirkliais savo valstybėje dvejų metų apsaugą. Taip anglų pirklių atsirado Vilniuje.

Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę XVII a. pradžioje“, *Menotyra* 2 (31) (2003): 12, 15; G. M. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose* (Vilnius, 2013).

39 L. Kvizikevičius, „Švininių antspaudų radiniai Vilniuje – XVI–XVII a. importinių audeklų prekybos atspindys“, *Lietuvos archeologija* 18 (1999): 243–249; L. Kvizikevičius, „Švininiai antspaudai“, in *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai)* (Vilnius, 1999), 248.

40 Z. Kiaupa, *Kauno istorija. I tomas: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų* (Vilnius: Versus aureus, 2010), 79.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS RYŠIAI SU ANGLIJA XVI A.

LIETUVOS VALDANČIŲJŲ KONTAKTAI SU KARALIŠKŲJU ANGLIJOS DVARU

XV a. pab. Anglijos valdovais tapus Tiudorų dinastijos atstovams, ryšiai su Lietuva plėtoti toliau. 1500 m. LDK valdovas Aleksandras Jogailaitis (1461–1506) pakvietė Anglijos karalių Henriką VII (1457–1509), valdžiusį nuo 1485 m., prisijungti prie organizuojamo kryžiaus žygio prieš turkus. Bendradarbiauti dar nepradėta, tačiau 1515 m. naujasis Anglijos karalius Henrikas VIII (1491–1547) planavo suburti plačią antiturkišką Europos valstybių koaliciją, kurioje vienas pagrindinių vaidmenų (Balkanų regione) buvo numatytas Lenkijai ir LDK.

Taigi 1515 m. liepą Henrikas VIII išsiuntė savo pasiuntinį – serą Robertą Wingfieldą, kaip vieną geriausiai išmanančių „lenkų klausimus“, į tarptautinį Vienos kongresą, kuriame dalyvavo trys Vidurio ir Rytų Europos šalių monarchai, tarp jų ir Lenkijos karalius bei Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis (1468–1548). Kongrese priimta reikšmingų nutarimų, leidusių pasiekti kompromisą Jogailaičių ir Habsburgų dinastijų santykiuose. Į Londoną rašytuose laiškuose R. Wingfieldas labai palankiai vertino Žygimantą Senąjį.

Visa tai prisidėjo prie suaktyvėjusios komunikacijos tarp minėto Lenkijos ir Lietuvos valdovo ir Henriko VIII. 1520 m. rugpjūtį Anglijos karalius sveikino Žygimantą Senąjį gimus sosto įpėdiniui Žygimantui Augustui, vėliau laiškuose kvietė jungtis prie antiturkiškos koalicijos. Tokias galimybes Anglijos dvare aptarė ir 1522 m. atsiųstas lenkų pasiuntinys Janas Dantyszekas. Diplomatinį santykių pagyvėjimą sustabdė Henriko VIII vykdyta religinė politika: nutraukęs ryšius su Roma, valdovas pasiskelbė Anglijoje Bažnyčios vyresniuoju. 1545 m. Anglijos dvaras gyvai domėjosi Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės (apie 1522/1523–1551) romanu. Šios poros istorija priminė paties Henriko VIII ir pasmerktos mirti jo antrosios žmonos Anos Bolein (1501/1507–1536) pradžioje slaptos santuokos istoriją.

1545 m. rudenį, mirus pirmajai žmonai Elžbietai Austrijietei, Žygimantas Augustas, neva ieškodamas kandidatės į žmonas, išsiuntė patikimą dvariškę, diplomata Stanislovą Lasotą (apie 1515–1561) į Europos valdovų dvarus. Iš Vienos dvaro pasiuntinys per Flandriją atvyko pas Henriką VIII. Čia sutiktas itin pagarbiai. Viešosios audiencijos metu ir asmeniniuose pokalbiuose daugiausia kalbėta apie prekybinių ryšių stiprinimą. Henrikas VIII iškėlė

Henriko VIII karūna, atkurta
2012 m. (XVII a. buvusi
išlydyta)

dinastinės santuokos idėją – pasiūlė Žygimanto Augusto ir savo dukters Marijos I Tudor (1516–1558), kurios susilaukė su pirmąja žmona, vedybų planą. Dar kartą į Londoną S. Lasotas vyko 1547 m. vasarą. Kelionės tikslas – Žygimanto Senojo vardu naujam Anglijos karaliui Edvardui VI (1537–1553) pareikšti užuojautą dėl tėvo mirties ir pasveikinti tapus karaliumi⁴¹.

Kalbos apie karališką porą, susituokusią iš meilės, gandai apie Barborą, matyt, paveikė net Henriko VIII dukrą, Anglijos karalienę Elžbietą I (1533–1603). 1572 m., mirus Žygimantui Augustui, Anglijos karalienė pavedė savo agentams rasti ir nupirkti jai garsiuosius Barboros perlus. Šie iš tiesų galėjo atsidurti Anglijos valdovų lobyne. Žinoma, kad Radvilaitės perlai XX a. pr. saugoti Hanoverio dvare, kur kaip palikimas atkeliavo iš Anglijos.

Įdomybė.

Garsieji Barboros perlai
Anglijos lobyne

Elžbieta I su perlais, vadinamasis Darnley (pagal saugojimo vietą) portretas, apie 1575 m.)

Barbora Radvilaitė
(dail. L. Kranachas, apie 1553 m.)

XVI a. antrojoje pusėje LDK didikai užmezgė ryšius su Anglijos karališkuoju dvaru. Du kartus – 1554 m. ir 1555 m. – Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo pasiuntinys, būsimasis karaliaus sekretorius, valdovo diplomatas Jeronimas Makoveckis vyko į Marijos I (Tudor) (1516–1558) dvarą. XVI a. antrojoje pusėje Anglijos karalystėje lankėsi ir, tikėtina, valdovės dvare buvo priimtas LDK raikytojas Kristupas Manvydas Dorohostaiskis (1562–1615). 1590 m. jo vestuvių su Vilniaus kaštelionaite Sofija Chodkevičiūte proga sukurta epitalamijuje Jonas Radvanas nemažai vietos skyrė Anglijai aprašyti. Autorius nepamiršo paminėti karalienės Elžbietos – „narsingiausios mergelės, lenkiančios daugel kitų išmintim“⁴².

XVI a. pab. Anglijos dvare gerai žinomi Radvilos ir patys mielai priimdavo Lietuvoje viešinius anglus. 1580 m. anglas Jacobus Rogersas laiške sekretoriui serui Franciui Valsinghamui minėdamas anglų kelionę per Lenkiją nurodė, kad Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Rudasis buvo „nuoširdus evangelikas ir draugiškai nusiteikęs anglų atžvilgiu“, užtikrinęs, kad „nebus neaprūpinti

41 H. Barycz, „Lasota Stanisław“, in *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, 555.

42 Jonas Radvanas, *Raštai*, iš lotynų k. vertė S. Narbutas (Vilnius, 2009), 213.

Anglų diplomatas J. Horsey
(dail. A. Litovchenko, 1875 m.)

keliaujantys geros valios žmonės⁴³. Po dešimtmečio Vilniuje lankęsis anglų diplomatas seras Jerome Horsey (1550–1626) svetingai sutiktas Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno rūmuose. Ilgus metus Maskvos Didžiojoje Kunigaikštystėje praleidęs diplomatas priėmimą Vilniuje aprašė savo „Užrašuose apie Rusiją“. Čia jis paminėjo ir 1585 m. Rygoje įvykusį susitikimą su būsimuoju kardinolu Jurgiu Radvila. Didiką apibūdino labai gerai. Tačiau diplomatuvi ypač didelį įspūdį paliko vaišės Vilniuje ir jose pateiktų patiekalų asortimentas.

Diplomatas rašė: „Jis [Radvila] [...] sutiko mane terasoje ir palydėjo į didelį kambarį, kur grojo vargonai ir girdėjosi dainavimas bei stovėjo didelis stalas, už kurio sėdėjo vaivados, didikai ir ledi, jis pats atsisėdo po baldakimu. Mane pasodino prieš jį stalo viduryje. Triūbos užgrojo ir sutrinkėjo būgnai. Kai pirmieji valgiai buvo paduoti, juokdariai ir poetai pradėjo linksminti svečius, o garsūs ir tylūs instrumentai maloniai grojo, išėjo minia išpuoštų neūžaugų, vyrų ir moterų, grojant švelniai ir harmoningai muzikai. Jo didenybė gėrė į jos didenybės Anglijos karalienės sveikatą. Kiekvienas iš garsių kunigaikščių ir ledi pakėlė savo bokalus su saldžiu vynu už šį tostą, aš atsakydamas paskelbiau [tostą] į šeimininko sveikatą. Buvo patiekiami keisti patiekalai: padaryti iš teslos liūtai, vienaaragiai, skrendantys ereliai, gulsės ir kt., persunkti vynais ir įdaryti saldumynais, juos ragaudamas kiekvienas turėjo sidabrinį šaukštą (kuriuo reikėjo kabinti gabalėlius iš minėtų gyvūnų pilvų). Būtų sunku apsaityti iš eilės visas retenybes ir aprašyti neįtikėtinus patiekalus.“

Žinoma, kad, 1591 m. grįždamas į Angliją, J. Horsey parsivežė Ostrogo Bibliją⁴⁴.

RELIGINĖS PADĖTIES ATSPINDŽIAI. SAFOLKO KUNIGAİKŠTIENĖ KRAŽIUOSE

LDK buvo gerai žinoma apie besikeičiančią Anglijos religinę politiką. LDK protestantai turėjo ryšių su žymiais anglų protestantų veikėjais. M. Radvila Juodasis susirašinėjo su reformatoriais Janu Laskiu (1499–1560), 1548 m. emigravusiu į Angliją. J. Laskis, gyvendamas užsienyje, siekė įkurti Lenkijoje Evangelikų bažnyčią, vadovaujamą valdovo. Anglijoje J. Laskis buvo užsienio evangelikų bendruomenių superintendantas⁴⁵. Dar 1562 m. su Oksfordo universiteto nariais korespondavo arijonas Simonas Budnas, labai vertinęs anglų reformato Johno Foxe darbus. Elžbietos I vykdytą religinę politiką 1589 m. išleistame veikle „Andriaus Volano atsakymas į nepadorią ir negarbingą Vilniaus jėzuitų

43 „1580 10 10, Elbingas, J. Rogers – F. Walsingham“, in *Elementa ad fontium editiones*, t. 4 (Romae, 1961), 19.

44 N. Davies, *Dievo žaismas. Lenkijos istorija nuo seniausių laikų iki 1795 metų* (Vilnius, 1998), 251; A. Pacevičius, „Lietuva svetimšalių keliautojų akimis: intymus pasakojimas ar propaganda?“, in *Kelionių aprašymai kaip egodokumentinis paveldas. Straipsnių rinkinys*, sud. G. Astrauskienė et al. (Vilnius, Panevėžys, 2015), 12–13.

45 I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvoje Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis* (Vilnius: Baltos lankos, 1999), 150, 152.

mokyklos ir pirmiausia į pikto šmeižiko Andriaus Jurgevičiaus, Vilniaus kunigėlio ir kanauninko, knygelę“ gyrė žymiausias XVI a. evangelikų reformatų veikėjas, publicistas Andrius Volanas⁴⁶. Lietuvoje prieglobstį rado nuo katalikės Anglijos karalienės persekiojimų bėgusi Safolko kunigaikštienė su šeima. XVI a. antrojoje pusėje, 1557–1559 m. Kražiuose gyveno su Anglijos karališkąja šeima susijusi Safolko kunigaikštienė Kotryna Willoughby (1519/1520–1580) ir jos antrasis vyras Richardas Bertie (1517–1582). Abu sutuoktiniai buvo protestantai. Jiems atsisakius grįžti į katalikybę, iškilo mirtinas pavojus, 1553 m. Anglijoje valdžią perėmus karalienei Marijai Tudor. 1555 m. kunigaikštienė su vyru ir mažamete dukrele Susana slapta su tarnais išvyko į žemyną.

Po dvejų kelionių metų šeima nusprendė apsistoti LDK. Prieglobstį žadėjo valdovas Žygimantas Augustas, saugumą garantavo LDK kancleris M. Radvila Juodasis. Manoma, kad pabėgėliai patys kreipėsi į LDK valdovą ir jo įtakingą kanclerį, patarus Anglijoje 1543–1555 m. dirbusiam garsiam Lenkijos evangelikui reformatui Janui Laskiui (1499–1560). Už perduotas brangenybes, kurių vertė, kaip matyti iš įrašo Lietuvos Metrikos 51 knygoje, siekė 3 666 dukatus, Žygimantas Augustas porai išnuomojo Kražių valdą.

1557 m. pavasarį sutuoktiniai su dviem mažamečiais vaikais atvyko į nemažą ir turtingą Kražių valdą. 1558 m. pabaigoje gavę žinią apie Marijos Tudor mirtį ir užsitikrinę naujosios valdovės – karalienės Elžbietos I – palankumą, sutuoktiniai 1559 m. vasarą grįžo į Angliją. Iki mirties jie gyveno Grimsthorpo pilyje, Linkolnšyro grafystėje. Abu sutuoktiniai palaidoti šeimos kapavietėje Spilsby parapijėje bažnyčioje⁴⁷.

Anglų kunigaikštienės atvykimą į LDK ir jos gyvenimą Kražiuose 1848 m. mini vyskupas Motiejus Valančius „Žemaičių vyskupystėje“: „Metuose 1559 kunigaikštienė Sufolska Kotryna su savo vyru Bertu, abudu engliku, kažį ko savo žemėj pabūgusiu, nešdamu gyvybę, atspruko į Lenkų žemę. Atvažiavusi pas karalių Zigmantą Augustą, užmokėjo jam 3 676 muštinius (kožnas muštinis nešė tuokart 34 mūsų berlinkas) ne pinigais, bet auksu, žemčiūgais ir maneliais. Karalius, paguldęs tuos brangius daiktus karalystės ižde, arba skarbe, pavedė kunigaikštieni Kotrynai Kražius su žmonėmis, dvaru ir visu apłatu. Keletą metų patrukusiu, svečiu užsigeidė grįžti į savą žemę ir meldė karaliaus, kad anųdviejų pinigų atiduotų. Karalius, neradęs ižde pinigų, įsakė Mikalojui, kunigaikščiui Radzivilui, kad prašaleičiams prigulintų pinigų iš savo kišenės

Berti šeimos kapavietė Spilsby bažnyčioje

46 Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sud. M. Ročka ir I. Lukšaitė (Vilnius, 1996), 17, 18.

47 Rowell, *Distant friends draw night*, 25–26; A. Chilvers, *The Berties of Grimsthorpe Castle* (Bloomington, 2010); A. Ragauskas, „Ką Anglijos kunigaikštienė XVI amžiuje veikė Kražiuose?“, *15min.* (2013-01-04).

užmokėtų. Ką Radzivilui padarius, Zigmantas Augustas įkaitu (*prawémzastawném*) *Kražius jam atidavė*.⁴⁸

Senoji Kražių kolegija (1843 m.)

Rekonstruotas buvusios Kražių kolegijos pastatas

Kražius iš anglų atpirko M. Radvila Juodasis. Juos paveldėjo didiko sūnus M. K. Radvila Našlaitėlis, kuris mūrinę rezidencinę pilį (rūmus) ir sklypą Kražantės vingyje padovanojo jėzuitams. Jėzuitai 1613 m. sklype įsteigė kolegiją, tapusią vienu svarbiausių jėzuitų mokslo ir švietimo centrų.

LDK prieglobstį (net anksčiau negu protestantai) rado iš Anglijos dėl persekiojimų bėgę katalikai. XVI a. pab. katalikų imigrantų skaičius didėjo. Tai buvo jauni vyrai, studijavę ATR jėzuitų kolegijose ir akademijose, taip pat anglų jėzuitai, prisidėję prie jėzuitų švietimo sistemos kūrimo ATR. Dėmesį Britanijos katalikų problemomis ir literatūros sklaidą XVI a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiais taip pat skatino aktyvi kardinolo Stanislovo Hozijaus veikla. Svarbų vaidmenį po Tridento bažnytinio susirinkimo Respublikoje atliko anglų katalikų rašytiniai kūriniai – veikiant teologinės ir martyrologinės literatūros diskursą, siekta mobilizuoti ATR katalikus. Katalikų literatūrą versdavo, spausdindavo ir platindavo daugiausia jėzuitai⁴⁹.

Svarbia atrama kai kuriems anglų jėzuitams tapo Vilniaus akademija. Vilniuje dirbo anglų matematikas, jėzuitas Jamesas Bosgrave (1547–1623). Jis studijavo Leuveno katalikiškajame universitete ir Romos jėzuitų kolegijoje, kurį laiką dėstė matematiką ir filosofiją Vokietijoje, Lenkijoje. 1576–1579 m., kaip minėta, buvo Vilniaus jėzuitų kolegijos (1576 m. čia įkūrė Matematikos katedrą), 1579–1582 m. – Akademijos dėstytojas. 1582 m. J. Bosgrave išvyko į Angliją, kur dėl tikėjimo buvo suimtas ir nuteistas mirti. 1583 m., tarpininkaujant Lenkijos karaliui Steponui Batorui, iš kalėjimo paleistas, išvyko gyventi į Lenkiją⁵⁰.

Vis dėlto negalima teigti, kad į Lietuvą iš Anglijos atvyko daug pabėgėlių. Greičiau jų buvo dešimtys. XVI a. Vilniaus akademijoje mokėsi nedaug anglų studentų, tačiau būtent jie sakė pirmąsias viešąsias kalbas angliškai, pasitikdami žymius į Vilnių atvykstančius asmenis. 1584 m. Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno įvažiavimo į Vilnių ir kardinolų Alberto Bolognetti bei Jurgio Radvilos atvykimo į Vilniaus kolegiją progomis studentai deklamavo eiles ne tik lotynų, graikų, hebrajų, lenkų ir

⁴⁸ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 2 (Vilnius: Vaga, 1972), 278–279.

⁴⁹ Hanusiewicz-Lavallee, *Recusant Prose*.

⁵⁰ Ibid., 12–13.

lietuvių kalbomis, bet ir anglų kalba⁵¹. Viešasis pasveikinimas anglų kalba sakytas ir 1589 m., Vilniuje sutinkant ATR valdovą Zigmantą Vazą. Angliškas sveikinimo tekstas įrašytas tarp kitomis kalbomis sakytų sveikinimų, išleistų atskiru leidiniu: „Sveikinimai šviesiausiam ir galingiausiam valdovui Zigmantui III [Vazai], Iš Dievo malonės Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir t. t., ir t. t. Jo karališkosios Didenybės maloniausio ir laimingiausio atvykimo į Vilnių proga išsakyti Vilniaus Jėzaus Draugijos Akademijos Vilniuje, Šviesiausio kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilos, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio, Šidloveco grafo ir t. t., Trakų kašteliono ir t. t. spaustuvėje. 1589“⁵²:

Lenkijos Karalystės žmonėms
Kokia laiminga gali teisėtai kiekvieno žmogaus
Būti laikoma lenkų žemė,
Nuo tada, kai Zigmantas paėmė savo valdžion
Karalystę tam, kad ją išlaisvintų nuo bet kokios priespaudos.

Tik pažvelk, kaip skrieja tavo Erelis,
Tas, kuris anksčiau turėjo daug mažiau erdvės.
Dabar tam arui vos užtenka visų tolimų ir artimų šalių,
Virš kurių jis galėtų plačiai išskleisti savo sparnus.

Tiek siaubingi gotai, tiek galingi švedai
Yra suteikę tai šaliai vietos, kad jis galėtų susukti savo lizdą,
Kuris dabar viršija juos visus savo karo veiksmiais.
Taigi džiaukis ir nusiramink.

Sveikinimų įvairiomis kalbomis, tarp jų ir angliškai, tradicija išlaikyta ir 1648 m., LDK sostinėje pasitinkant karališkąją porą: „Lukiškių pavasaris Šviesiausiųjų Didenybių atvykimo proga sužydėjęs, visuotinės laimės žavumą ir kukliausiomis Jėzaus Draugijos pagarbų džiaugsmą toms pačioms šviesiausiosioms Lenkijos ir Švedijos didenybėms Vladislovui IV ir Liudvikai Marijai spauda pareiškia 1648 išganymo metais Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos priemiesčio dvare: Į mūsų ašaras pavirtęs Lukiškių sniegas / Sudrėkino tą lysvę, kurioje auga Balandžio Lelijos.“⁵³

51 L. Piechnik, „Początki Akademii Wileńskie (1569–1600)“, *Nasza Przyszłość* 40 (1973): 128; *Vilniaus universiteto istorija*, t. 1, 56–60.

52 *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė E. Ulčinaitė (Vilnius, 2010), 213.

53 *Ibid.*, 251.

PREKYBINIAI RYŠIAI

LDK pirkliai su Anglija ir toliau prekavo per Gdanską, taip pat daugiausia netiesiogiai. Pavyzdžiui, Stepono Batoro laikais (1576–1586) Rüdigerso kompanija iš Anglijos siekė gauti monopolinę teisę Gdanske pasikrauti į laivus tokias lietuviškas prekes, kaip vašką, medų ir kailius⁵⁴. Vaško eksportas iš Lietuvos per Gdanską dar ir XVIII a. pab. kasmet siekė 100 tonų⁵⁵. Nežinia, kuo remdamasis, S. Daukantas „Naudingų bičių knygelės“ pratarinėje teigia, kad XVII a. iš Kauno į Angliją, Ispaniją ir Italiją didikų dvarams buvę išsiųsta medaus ir midaus už 1,5 mln. auksinų⁵⁶. Anglijoje netrūko ir pačių anglų gaminamo midaus. Žinoma, kad šio gėrimo gerbėja buvo Anglijos karalienė Elžbieta. Galima manyti, kad jei anglai ir eksportuodavo midų iš Lietuvos, tai greičiausiai tik geriausiai vertinamą – liepinį – midų, kurio užrašyti receptai išliko iki mūsų dienų:

„Kaip pagaminti gerą liepinį midų. Paimti 40 svarų (1 svaras – 0,374 kg) medaus, 40 gorčių (1 gorčius – apie 0,94 l) vandens ir virti juos kartu palengva ant silpnos ugnies, dažnai nugriebiant putas, iki viršaus sumažės mažiausiai 10 gorčių. Įdėti į jį 2 svarus apynių, tačiau prieš tai apynius [reikia] užplikyti verdančiu vandeniu, juos išspausti ir tik pačius išspaustus apynius sudėti į verdantį medų. O jeigu ne taip, kaip aukščiau [parašyta] išvirta, su apyniais viską supilti į statinę ir po to, kaip statinėje nusistovės, įpilti pusę stiklinės mielių. Supylus mieles į statinę tuoj pat įpilti 2 lotus (1 lotas – 1/32 svaro arba 11,71 g) kardamono, 2 lotus cinamono, 2 lotus anglišku pipirų, 2 lotus muskato žiedų, 1 lotą gvazdikų, 3 lotus benzoino (benzoinė derva gaunama iš benzoinio stirako medžio, augančio Azijoje, naudojama patiekalams paskaninti). Supylus prieskonius statinę tuoj pat užkimšti ir taip midus 9 dienas turi rūgti. Po to per kepurę (distiliacijos aparato viršus) perdistiliuoti ir išpilstyti į butelius. Iki pradedant vartoti [midus] buteliuose turi išstovėti 3 savaites.“⁵⁷ XVI a. buvusius (nors ir ne itin glaudžius) LDK ir Anglijos ryšius liudija ir ligų plitimas. 1563–1565 m. Lietuvoje siautęs maras, kaip manoma, buvo atneštas iš Anglijos⁵⁸.

54 Z. Tażbierski, „Uwagi o kontaktach handlowych Anglii z Polską od XV do XVIII w. w świetle literatury brytyjskiej“, *Rocznik Gdański* 1(38) (1978): 85, przyp. 51, 88.

55 *Historia kultury materialnej Polski w zarysie. T. IV: Od połowy XVII do końca XVIII wieku*, pod red. Z. Kamieńskiej i B. Baranowskiego (Wrocław etc., 1978), 59.

56 J. Šimkevičius, „Senovės lietuvių midus“, *Mūsų sodai* 11 (1969): 20.

57 Receptą pagal XVIII a. pab. rankraštį parengė A. Ragauskas. Žr.: A. Ragauskas, „Midaus receptas“, in *Prie stalo visa Lietuva. Mityba ir maisto kultūra nuo seniausių laikų iki šių dienų*, red. D. Dmuchovska (Kaunas, 2015), 67.

58 A. Karpiński, „Epidemie w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku (zarys problematyki)“, in *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę wielkiej epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708–1711*, red. E. Kizik (Gdańsk, 2012), 19.

W. SHAKESPEARE'O KŪRYBA LIETUVOJE

XVI–XVII a. pr. žymi garsiausio anglų poeto ir dramaturgo bei vieno žymiausių pasaulio rašytojų – Stratforde prie Eivono gimusio Williamo Shakespeare'o (Viljamo Šekspyro) (1564–1616) – gyvenimo ir kūrybos laiką. Rašytojo biografijoje daugiau įvairių neaiškumų negu tikrų žinių, netrūksta ir legendų. Lietuvoje labai gerai žinoma garsiojo poeto kūryba: 38 dramos (tragedijos ir komedijos), 154 išlikę sonetai (dauguma jų išspausdinti 1609 m.). Kūriniai verčiami į lietuvių kalbą, jie ne tik skaitomi kaip literatūros kūriniai, bet ir įtraukiami į vadovėlių, skirtų anglų kalbai mokytis, puslapius. W. Shakespeare'o kūriniai sulaukia ir teatrų pastatymų. Rašytojo vardą galima rasti paminėtą ir Vilniaus senamiestyje – Bernardinų g. 8 įsikūręs viešbutis „Šekspyras“.

Viešbutis „Šekspyras“ Vilniuje

1964 m. mokslo populiarinimo žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ išspausdinta publikacija⁵⁹, kurioje, remiantis neįvardyto garsiausio anglų poeto ir dramaturgo Williamo Shakespeare'o (Viljamas Šekspyras, 1564–1616) „amžininko atsiminimais“, teigiama, kad „didysis dramaturgas prieš mirtį su draugais puotavęs. Puotos metu jie gėrė lietuvišką midų. Atsiminimų autorius, matyt, abstinentas, užrašė klausdamas: „Kas tasai lietuviškas midus?“ Tokios šaltiniais neparemtos žinutės informacijos, suprantama, negalima laikyti įrodymu. Tai tik nepagrįsta istorinė įdomybė, ganduose siejanti garsųjį anglą su LDK.

Pirmosios žinios apie didžiojo anglų rašytojo kūrybą Lietuvą pasiekė XVII a. pr. per keliaujančias anglų aktorių trupes. Išliko duomenų apie 1616 m. pab.–1617 m. pr. Varšuvoje rodytą vaidinimą pagal W. Shakespeare'o kūrinį, kurį atliko Dž. Grino vadovaujama aktorių grupė. Žinoma, kad Boguslavas Radvila Karaliaučiuje žiūrėjo spektaklį, sukurtą pagal kažkurį W. Shakespeare'o dramą. Galima manyti, kad spektakliuose buvo vaidinama vokiečių kalba. Bent jau šia kalba 1639 m. turėjo būti parodytas vaidinimas pagal W. Shakespeare'o kūrinius ir Vilniuje. Tačiau spektaklis neįvyko.

1639 m. Kuršo kunigaikštis Frydrichas Ketleris atvyko į Vilnių duoti leninės priesaikos. Būdamas karštas protestantas, jis neleido Kuršo katalikams viešai atlikti pamaldų, todėl katalikiškoji mažuma skundėsi. Privačiame pokalbyje su karaliumi Vladislavu Vaza F. Ketleris atsisakė leisti Kurše pastatyti dvi bažnyčias. Vladislovas labai supyko, bet negalėjo savo lenininkui pakenkti kitaip negu... pasitelkdamas teatrą.

Siekdamas pagerbti Kuršo priesaiką, Vladislovas į Vilnių buvo pakvietęs teatro trupę, sudarytą iš keliaujančių anglų ir vokiečių aktorių, kad šie suvaidintų kelis spektaklius vokiškai. Pilyje buvo pastatyta speciali scena (*theatrum*), kurioje aktoriai turėjo vaidinti. Įvykus incidentui, karalius įsakė tuoj pat sceną išardyti ir spektaklius atšaukti. Kunigaikštis Frydrichas grįžo į Mintaują taip ir nepamatęs W. Shakespeare'o „Hamleto“ ir „Vasarvidžio nakties sapno“⁶⁰.

Įdomybė.

W. Shakespeare'as ir lietuviškas midus

Įdomybė.

Kodėl XVII a. pr. Vilniuje Kuršo kunigaikštis nepamatė W. Shakespeare'o dramos spektaklio?

59 „V. Šekspyras gėrė lietuvišką midų“, *Mokslas ir gyvenimas* 11 (1964): 43.

60 M. Tomkiewiczowa & W. Tomkiewicz, *Dawna Polska w anegdotce* (Warszawa, 1961), 126.

Antano Smuglevičiaus (1740–1810) dekoracija

XVIII a. antrojoje pusėje W. Shakespeare'o kūrinių motyvais pastatyti spektakliai vis dar buvo vaidinami vokiečių kalba. 1782 m. Varšuvoje pastatytas pirmas vaidinimas lenkų kalba – „Vindzoro šmaikštuolės“, o 1799 m. – tragedija „Romeo ir Džuljeta“, pavadinta „Veronos kapai“. Dekoracijas šiam spektakliui rengė dailininkas A. Smuglevičius⁶¹.

XIX a. Lietuvos publika pagaliau susitiko su W. Shakespeare'o herojais teatrų scenose. Vilniuje 1801 m. parodytas vienas pirmųjų pastatymų pagal W. Shakespeare'o dramą „Romeo ir Džuljeta“. Tai buvo perdirbinys „Veronos kapai“, gerokai nutolęs nuo originalaus kūrinio. Spektaklio pabaiga buvo pakeista. Viskas baigėsi laimingai – susitaikiusių tėvų džiaugsmui abu pagrindi-

niai herojai liko gyvi. 1808 m. Vilniaus teatro direktorius Maciejus Kažinskis pristatė Friedricho Ludwigo Schröderio perkurtą „Hamletą“. 1810 m., Juzefui Frankui nusprendus pastatyti 1796 m. parašytą Niccolò Antonio Zingarelli operą, vilniečiai antrą kartą susidūrė (tik jau su muzikine) Romeo ir Džuljetos istorijos versija. 1818 m. Vilniuje įvyko „Makbeto“ versijos, taip pat labai nutolusios nuo originalo, premjera. Poezija buvo pakeista proza, scenos sutrumpintos, pakeisti ir kai kurių veikėjų vardai, pavyzdžiui, ledi Makbet pavadinta Alfryda. Pagaliau 1844 m. spalį Vilniaus publikai parodyti pirmojo W. Shakespeare'o veikalo, versto iš originalo kalbos, t. y. dviejų dalių tragedijos „Hamletas“, fragmentai.

XIX a. pab. W. Shakespeare'o kūriniai Vilniuje buvo statomi rusų kalba. Štai 1899 m. publikuotos dvi recenzijos, aptariančios Vilniaus miesto dramos teatre pastatytą W. Shakespeare'o tragediją „Hamletas“ ir komediją „Užsispyrėlės sutramdymas“. Rusų kalba W. Shakespeare'o kūriniai vaidinti ir Kaune. 1909 m. Kaune pastatytas „Hamletas“, spektaklyje vaidino žymus rusų aktorius Pavelas Orlenevas⁶².

Dramaturgo kūriniai į lietuvių kalbą pradėti versti dar XIX a. pab. Pirmasis, vertęs į lietuvių kalbą W. Shakespeare'o kūrinius, buvo Rytų Prūsijos lietuvių spaudos veikėjas ir poetas Jurgis Zauerveinas. 1881 m. jo išversti „Hamleto“ fragmentai publikuoti „Lietuviškoje ceitungoje“, o po kelerių metų – „Lietuviškajame Aušros kalendariume“ ir „Aušroje“. W. Shakespeare'o kūrybą taip pat vertė Kazys Samajauskas, Kleopas Jurgelionis, M. Kurkulis-Vardūnas, M. Šileikis, E. Šėkštas, K. Kumpauskas. Tarpukario Lietuvoje garsiojo dramaturgo kūrinius į lietuvių kalbą vertė Jurgis Talmantas, Jurgis Kutra, Marė Karužaitė. XX a. antrojoje pusėje tarp W. Shakespeare'o kūrinių vertėjų buvo Aleksys Churginas, Kazys Boruta, Antanas Miškinis, Vytautas Bložė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Tomas Venclova⁶³.

61 V. Žukas, „V. Šekspyro kelias į Lietuvą“, in D. Judelevičius, *Gyvasis Šekspyras* (Vilnius, 1964), 169.

62 Ibid., 173.

63 Ibid., 181; D. Veličkienė, „Prasmės perkėlimas Williamo Shakespeare'o „Audros“ lietuviškuosiuose vertimuose“, *Žmogus ir žodis* 2 (2013): 39–40.

Williamo Shakespeare'o vertimų į lietuvių kalbą bibliografija:

Hamletas. Danijos karalaitis: penkių veiksmų tragedija. Vertė K. Šamojauckas. Kaunas: S. Banaičio sp., 1909.

Macbeth: tragedija penkiuose aktuose. Vertė ir komentarus pridėjo Kleofas Jurgelionis. Chicago: spauda „Naujienu“, 1915.

Otelas. Vertė M. Karužaitė. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1924.

Otelo: Venecijos mauras. 5 veiksmų tragedija. Vertė J. Kutra. Šiauliai: „Kultūros“ b-vė, 1924.

Venecijos pirklys. Vertė J. Talmantas. Kaunas: Sakalas, 1928.

Lemai Čarlzas ir Meri. Šekspyro raštai jaunimui. Vertė J. Pažvirgždys, vertimą taisė St. Dabušis, aiškino V. Kamantauskas. Kaunas: Sakalas, 1931.

Karalius Lyras. Vertė J. Talmantas. Kaunas: Spaudos fondas, [1936].

Hamletas. Vertė A. Churginas. Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1946.

Makbetas. Vertė A. Churginas. Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947.

Karalius Lyras. Vertė A. Churginas. Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1948.

Otelas. Vertė A. Churginas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949.

Romeo ir Džiuljeta. Vertė A. Churginas. [Vilnius]: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, [1950].

Daug triukšmo dėl nieko. Dail. V. Černiauskaitė. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1952.

Ričardas III. Vertė A. Churginas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.

Hamletas. Serija „Mokinio biblioteka“. Vertė A. Churginas. Kaunas: Valst. ped. literatūros leidykla, 1958. *Hamletas Danijos princas: tragedija.* Chicago, 1964.

Šekspyro Sonetai. Vertė A. Tyruolis. Chicago (Ill.), 1964.

V. Šekspyras. *Raštai.* T. 1–6. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Vaga, 1961–1965. T. 1, 1961: *Romeo ir Džuljeta, Hamletas* (vertė A. Churginas); T. 2, 1961: *Otelas, Karalius Lyras, Makbetas* (vertė A. Churginas); T. 3, 1962: *Vindzoro šmaikštuolės, Dvyliktoji naktis, Venecijos pirklys* (vertė A. Churginas); T. 4, 1963: *Vasarvidžio nakties sapnas, Daug triukšmo dėl nieko, Audra* (vertė A. Miškinis ir K. Boruta); T. 5, 1964: *Ričardas III, Antonijus ir Kleopatra* (vertė A. Churginas); T. 6, 1965: *Julijus Cezaris, sonetai* (vertė A. Churginas).

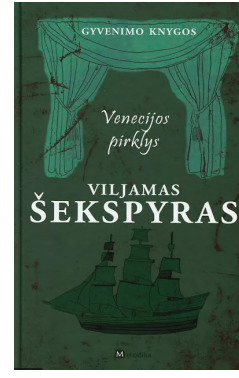
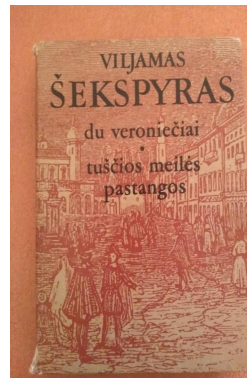
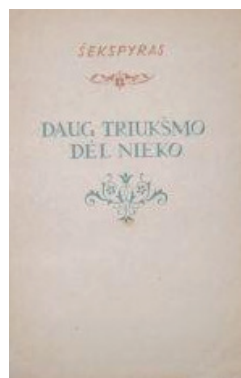
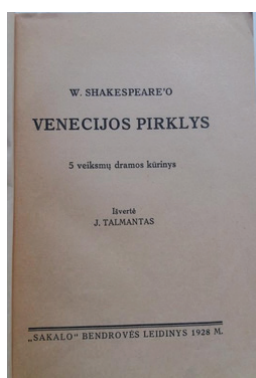
Sonetai. Vertė A. Churginas. Vilnius: Vaga, 1967.

Hamletas. Vertė A. Churginas. Vilnius: Vaga, 1970.

Koriolanas. Vertė A. Churginas. Vilnius: Vaga, 1973.

Du veronėčiai, Tuščios meilės pastangos. Vertė A. Danielius. Vilnius: Vaga, 1983.

Dramos, sonetai (Ričardas III, Romeo ir Džuljeta, Hamletas, Makbetas). Serija „Pasaulinės literatūros biblioteka“. Vertė A. Churginas. Vilnius: Vaga, 1986.

Hamletas –
Andrius Oleka-Žilinskas (1932 m.)

Hamletas – Henrikas Kurauskas
(1959 m.)

Romeo ir Džuljeta; Hamletas; Karalius Lyras: tragedijos. Serija „Mokinio biblioteka“. Vertė A. Churginas, paaš. D. Judelevičius. Kaunas: Šviesa, 1989.

Ričardas II. Vertė A. Danielius. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.

Hamletas, Danijos princas. Serija „Baltų lankų literatūros kolekcija“. Vertė A. Nyka-Niliūnas. Vilnius: Baltos lankos, 1994. *Karalius Lyras, Timonas Atėnietis.* Vertė A. Danielius. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

Romeo ir Džuljeta. Serija „Baltų lankų klasika“. Vertė A. Churginas. Vilnius: Baltos lankos, 1997.

Hamletas. Danijos princas. Serija „Baltų lankų klasika“. Vertė A. Nyka-Niliūnas. Vilnius: Baltos lankos, 1999. *Audra.* Vertė T. Venclova. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

Hamletas. Serija „Mokinio skaitiniai“. Parengė A. Iešmantaitė, vertė A. Churginas. Vilnius: Žaltvykslė, 2004. *Hamletas. Serija „Mokinio skaitiniai“.* Parengė A. Iešmantaitė, vertė A. Churginas, paaškinimus parengė D. Judelevičius. Vilnius: Žaltvykslė, 2007, 2009.

Vasarvidžio nakties sapnas. Serija „Mokinio skaitiniai“. Vilnius: Žaltvykslė, 2007.

Sonetai. Vertė S. Geda. Vilnius: Žara, 2009.

Romeo ir Džuljeta. Vertė A. Churginas. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Venecijos pirklys. Vertė V. Bložė. Metodika, 2010.

Užsispyrėlės sutramdymas. Vilnius: Homo Liber, 2011.

Klaidų komedija. Troilas ir Kresida. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016.

Didysis Šekspyras: svarbiausios dramos, tragedijos ir komedijos. Vertė A. Churginas. Kaunas: Obuolys, 2017.

Hamletas. Vertė A. Churginas. Kaunas: Obuolys, 2018.

Romeo ir Džuljeta. Vertė A. Churginas. Kaunas: Obuolys, [2018].

W. Shakespeare'o dramų pastatymas Lietuvos teatro scenose⁶⁴

1932 m. pirmąją *Hamleto pastatymą* Lietuvoje režisavo tuo metu Valstybės teatre Kaune dirbęs legendinis rusų aktorius ir režisierius Michailas Čechovas, o pirmojo lietuviškojo *Hamleto* vaidmenį atliko aktorius Andrius Oleka-Žilinskas. Kitą kartą *Hamletas* Lietuvos scenoje buvo pastatytas po ilgos 27 metų pertraukos – 1959 m. Vilniaus akademiniame dramos teatre. Spektaklį režisavo Juozas Rudzinskas, o pagrindinį vaidmenį atliko aktorius Henrikas Kurauskas. 1987 m. to paties teatro scenoje *Hamletą* pastatė Irena Bučienė (*Hamleto* vaidmens atlikėjai – Ramūnas Abukevičius ir Romas Ramanauskas). 1997 m. spektaklį režisavo Eimuntas Nekrošius (*Meno fortas*, *Hamletas* – Andrius Mamontovas), 2008 m. – Oskaras Koršunovas (*OKT*, *Hamletas* – Darius Meškauskas). Kauno scenoje *Hamletas* vėl pasirodė tik po 83 metų – 2015 m. Nacionaliniame Kauno dramos teatre jį režisavo Vidas Bareikis (*Hamletas* – Vainius Sodeika). Nėgausius ir retus *Hamleto* pastatymus papildė kelios interpretacijos *Hamleto* tema: Vilniaus universiteto dramos trupės *Minimum* parengta *Hamleto sąvoka* (1987), *Edmundo studijos 3* eksperimentinis aktorius Edmundo

⁶⁴ Parengta pagal: „William Shakespeare (Viljamas Šekspyras)“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 21 (Vilnius, 2012), 549–550.

Leonavičiaus monospektaklis *Gyvas negyvas Hamletas* (1992) ir Klaipėdos dramos teatre pastatyta Basos Janikašvili vieno veiksmo tragikomedija *Mano Hamletas* (režisierius – Beso Kupreišvili, Hamletas – Vytautas Paukštė, 2008)⁶⁵.

Užsispyrėlės sutramdymas, pastatyta 1963, 1996, 2004;

Du veroniečiai, pastatyta 1980;

Tuščios meilės pastangos, pastatyta 1995; *Vasarvidžio nakties sapnas*, pastatyta 1999; *Venecijos pirklys*, pastatyta 1992, 2003, 2008;

Daug triukšmo dėl nieko, pastatyta 1961;

Dvyliktoji naktis, arba kaip norite, pastatyta 1933, 1954, 1963, 1993;

Vindzoro šmaikštuolės, pastatyta 1959, pavadinimu *Vindzoro kūmutės* – 1977;

Ričardas III, pastatyta 1999, 2000;

Ričardas II, pastatyta 1985;

Romeo ir Džuljeta, pavadinimu *Įstabioji ir graudžioji Romeo ir Džuljetos istorija* – 2003; baletas, kompozitorius S. Prokofjevas, 1977, 1993; roko opera *Meilė ir Mirtis Veronoje*, kompozitorius K. Antanėlis, 1982, 1996, 2005;

Akis už akį, pastatyta 1985, pavadinimu *Jei taip, tai šitaip* – 2007;

Otelas, pastatyta 1924, 1952, 1960, 2000; baletas *Dezdemoną*, kompozitorius

A. Šenderovas, 2005; opera, kompozitorius G. Verdi, 1938, 1947, 2011;

Karalius Lyras, pastatyta 1937, 1961, 2004, 2006; *Makbetas*, pastatyta 1939, 1961, 1993, 1999, pavadinimu *Ledi Makbet* 2011; baletas, kompozitorius O. Balakauskas, 1989;

Antonijus ir Kleopatra, pastatyta 1966;

Koriolanas, pastatyta 1972;

Cimbelinas, pastatyta 1993;

Audra, pastatyta 1978, 1992, 1997, 2007, pavadinimu *Miranda* 2011;

Žiemos pasaka, pastatyta 1925;

Hamleto sąvoka, pastatyta 1987;

Aprišimas pagal Šekspyrą, pastatyta 1999–2000;

Juokdario mirtis, arba Kas nužudė Šekspyrą, pastatyta 2003;

Mano Hamletas, pastatyta 2008;

Šekspyriada, pastatyta 2009.

Vieną geriausių XX a. W. Shakespeare'o dramų vaidmenų atlikėju pripažintas lietuvių kilmės aktorius ir režisierius seras Johnas Gielgudas (1904–2000). Jo šeima po 1830–1831 m. sukilimo pabėgo į Angliją

65 L. Tidikytė, „Dovydas Judelevičius apie W. Shakespeare'ą“, *Literatūra ir menas* (2007-04-27).

RYŠIAI SU ANGLIJA XVII A.

LIETUVOS ĮVAIZDIS XVII A. ANGLIJOJE

XVII a. Anglijoje žinios apie Lietuvą plito panašiais kanalais kaip ir anksčiau – per leidinius, įvairias keliones, prekybinius ryšius. Didelę įtaką formuojant Lietuvos įvaizdį Anglijoje turėjo pirmiausia pasaulio ar Europos atlasai ir aprašymai bei jų aktualizuoti pakartotiniai leidimai. Tvariausi Lietuvos stereotipai, kuriuos angliški XVII a. atlasai ir žinynai perėmė iš Vakarų Europoje XV–XVI a. sukurtos geografinės literatūros ir populiarių įvairių šalių aprašymų, buvo šie: Lietuva, ypač Žemaitija, yra kraštai, kuriuose stipriai reiškiasi pagoniški prietarai; Lietuvos moterims pripažįstama teisė turėti oficialius meilužius, kuriuos toleruoja teisėti vyrai, tačiau vyrams meilužių turėti neleidžiama; Lietuva – labai šalto klimato kraštas, čia nepravažiuojami keliai, tačiau daug gaunama medaus ir vaško, mažai miestų, bet sostinė Vilnius – didelis miestas, kuriame daug įvairių tikėjimų šventyklų, gyventojai puoselėja barbariškus papročius, bajorija neklusni ir arogantiška, o valstiečiai beveik kaip vergai, Lietuvoje engiami dar labiau negu Lenkijoje, gyvena po vienu stogu su naminiiais gyvuliais.

Atskiri Lietuvoje apsilankę ir čia kurį laiką praleidę autoriai savo darbuose pateikia konkretesnių žinių. 1600 m. išleistoje Samuelio Lewkenoro knygoje apie universitetinius miestus Vilnius išskirtas dėl savo daugiatautiškumo ir daugiakonfesiškumo. 1642 m. pasirodžiusioje Gilberto Eleazaro knygelėje apie 1639 m. Vilniuje vykusias antiprotestantiškas riaušes pabrėžtas katalikų įniršis, kai šie negalėjo nusiaubti protestantų bažnyčių. Nuo to laiko pasikeitė LDK vaizdinys pakantumo kontekste: šalis, kurioje tvyrojo religinis pakantumas, pradedama vaizduoti kaip šalis, kurioje persekiojami protestantai. Pasitaikė ir tokios kurioziškos informacijos kaip Williama Camdeno knygoje apie angliškų vardų ir pavardžių kilmę. Čia įterptas pasakojimas, kaip Tomas iš Valdeno miesto Esekse apkrikštijo barbarą Vytautą. Legendos pagrindas – Thomaso Netterio iš Valdeno Esekse (1370–1430), Pizos ir Konstancos suvažiavimo dalyvio, Anglijos karaliaus nuodėmklausio, apsilankymas Lenkijoje, Lietuvoje ir Vokiečių ordine⁶⁶.

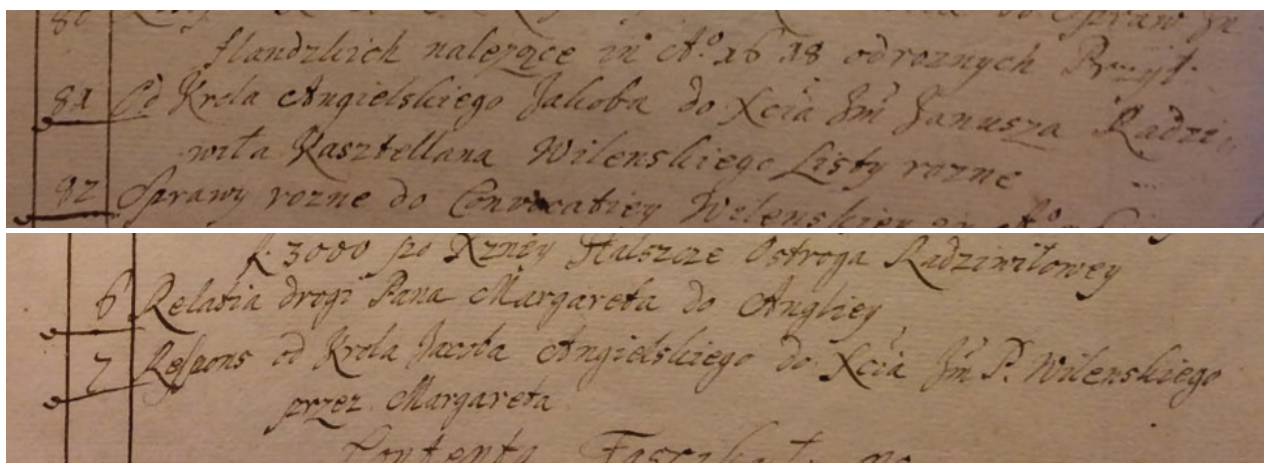
Nuo XVII a. pab. Anglijos visuomenė turėjo galimybę susidaryti vaizdą apie politinį LDK ir visos ATR gyvenimą iš Anglijoje leidžiamų laikraščių (pavyzdžiui, „The London Gazette“). Maždaug per mėnesį Angliją pasiekdavo žinios apie LDK vidinius konfliktus, jų įtaką Respublikai, atskirus didikus, šių didikų ir jų vadovaujamų grupuočių įtaką valstybėje ir kt.

66 G. Sliesoriūnas, „Image of Lithuania in English publications in the 17th century“, *Lithuanian Historical Studies* 16 (2011): 95–118.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VISUOMENĖS ATSTOVŲ KELIONĖS Į ANGLIJĄ

XVII a. žymi suintensyvėjusius LDK atstovų (pirmiausia – protestantų) ryšius su Anglijos valdančiais. Kaip ir anksčiau, į Angliją dažniausiai vyko didikai. Šiuo požiūriu iškalbingi Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų kontaktai. Vilniaus kaštelionas Jonušas Radvila (1579–1620) aktyviai susirašinėjo su Anglijos karaliumi Jokūbu I (1566–1625). Žinoma, kad 1609 m. gegužę Jonušas I iš Paryžiaus nusiuntė mandagumo laišką Jokūbui I⁶⁷. Radvilų archyve Karaliaučiuje XVII a. pab. saugoti įvairūs karaliaus Jokūbo I laišakai Vilniaus kaštelionui: „Pono Margareto kelionės į Angliją reliacija“, „Jokūbo, Anglijos karaliaus atsakymas Vilniaus kaštelionui per Margaretą“⁶⁸. 1623 m. Dubingių dvaro išdinėje saugotos kunigaikščiui skirtos dovanos: Anglijos karalaučio špaga (medžioklinis peilis) „kordelas“, angliški aksomu aptraukti balnai⁶⁹. Minėtas Lietuvos didikas kontaktavo ir su įvairiais Anglijos didikais, pavyzdžiui, su grafu Robertu Ceciliu. Žinomas 1611 m. liepos 31 d. Jonušo I laiškas šiam Anglijos elito atstovui⁷⁰.

Įrašai XVII a. pab. Radvilų archyvo registre apie Jonušo I Radvilos susirašinėjimą su Jokūbu I

Radvilos sūnėnas – Jonušas II Radvila – pats lankėsi Anglijoje. 1633 m. jis gavo ATR valdovo Vladislovo Vazos nurodymą vykti pasiuntiniu į Angliją ir Olandiją informuoti apie karaliaus įžengimą į sostą. Taip pat būta planų dėl galimos Vladislovo Vazos santuokos su Anglijos karaliaus Karolio I seserimi protestante Elžbieta Stiuart (1596–1662). Nors dėl religinių skirtumų ATR valdovas nusprendė nebesvarstyti tokios santuokos galimybes, diplomatinė Radvilos misija buvo sėkminga. Jonušas II užsienyje pasamdė ir 1 000 pėstininkų, artilerijos specialistų ir inžinierių⁷¹.

67 *Elementa*, t. 6, 57–58.

68 AR, dz. XXVII, sygn. 6, l. 21, 47; sygn. 7, l. 11.

69 D. Karvelis ir R. Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* (Vilnius, 2009), 345.

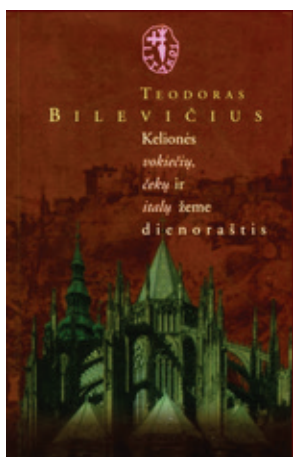
70 *Elementa*, t. 6, 108.

71 H. Wisner, *Janusz Radziwiłł (1612–1655). Wojewoda wileński, hetman wielki litewski* (Warszawa, 2000).

Dar po kelerių metų – 1639 m. pabaigoje – Anglijoje, karaliaus dvare viešėjo Jonušo II pusbrolis Boguslavas Radvila (1620–1669). Iš Londono jaunas kunigaikštis išvyko Karolio I skirtu laivu⁷². Užmegzti ryšiai su karališkuoju dvaru neabejotinai prisidėjo prie to, kad Boguslavas Radvila 1654 m. planavo vesti vyriausią Karolio I dukrą anglikonę Mariją Stiuart (1631–1660/1661), nuo 1650 m. Viljamo II Oraniečio našlę. Šiuo klausimu seras Aleksandras Hume 1654 m. parengė „Reliaciją“ izdo kancleriui serui Edvardui Hydui. Manoma, kad B. Radvilos planai galėjo būti susiję su jo ambicijomis užimti elekcinį ATR sostą⁷³. Plano nepavykus įgyvendinti, į Anglijos valdančiųjų šeimą dar kartą atsigręžta ieškant vyro vienintelei B. Radvilos dukrai – kunigaikštytei Liudvikai Karolinai Radvilaitei. 1668 m. tėvo testamentu pagrindiniu dukros ir jos turto globėju paskirtas Brandenburgo elektorius Fridrichas Vilhelmas (kartu su dar 11 kitų globėjų) 1677 m. ATR Seime sulaukė priekaištų, kad nori L. K. Radvilaitei ištekti užbūsimojo Anglijos karaliaus, Oranijos kunigaikščio Vilhelmo.

XVII a. Angliją ir karališkąjį dvarą Londone pasiekdavo jau ne tik LDK didikai, bet ir paprastesni bajorai. Toks, pavyzdžiui, buvo iš Žemaitijos pasiturinčių bajorų Stepono Aleksandro ir Uršulės Kulvinskytės šeimos kilęs Teodoras Steponas Bilevičius (apie 1655–apie 1724). Jis buvo lavinamas kaip evangelikas reformatas, tačiau tėvas, kaip ir daugelis kitų LDK protestantų, po „Tvano“ apsisprendęs jei ne pats pereiti į katalikybę, tai bent sūnų išauklėti kataliku, išsiuntė jį studijuoti į jėzuitišką Vilniaus akademiją. Po filosofijos studijų akademijoje, užbaigdamas kilmingų jaunuolių edukaciją ir ruošdamasis aukšto pareigūno karjerai, T. S. Bilevičius tėvo išlydėtas į užsienio kelionę. Svečiose šalyse jaunuolis turėjo pramokti kalbų, gero elgesio manierų, susipažinti su karyba, kitų šalių valdovų dvarais ar tiesiog įgyti gyvenimiško patyrimo. Viltys pasiteisino. 1678 m. grįžęs iš kelionės T. S. Bilevičius tapo Žemaitijos stalininku, vėliau – Didžiųjų Dirvėnų tijūnu. 1685–1694 m. jis buvo Žemaitijos paseinūnis, o 1695 m. tapo Žemaitijos žemės teismo teisėju.

T. S. Bilevičius į kelionę išvyko 1677 m. liepos 30 d. iš Seredžiaus, o Bialoje prisijungė prie LDK pakanclerio kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos bei jo žmonos Kotrynos Sobieskos (karaliaus Jano Sobieskio sesers) palydos. Kartu su kunigaikščių pora jaunuolis keliavo po Lenkiją, Čekiją, Vokietijos valstybes ir Italiją, vėliau vienas pabuvojo Prancūzijoje. Vedamas smalsumo, aplankė protestantiškąją Angliją, nors ši jo kelionę apsiribojo tik Londonu ir apylinkėmis bei keletu miestelių, kuriuos aplankė, keliaudamas atgal į uostą, iš kurio pajudėjo į Amsterdamą. Keliaudamas į Angliją, T. S. Bilevičius, tikėtina, susirgo jūros liga, nes paminėjo, kad kelionės metu nukentėjo sveikata: „Pasitaikius priešingos krypties vėjui, patyrus pavojų nukentėjo taip pat ir mano sveikata.“ Vėliau patikslinama, kad, atsigavęs po nepatogios kelionės, išsinuomojo karietą ir išvyko toliau. Patirtus kelionėje išpūdžius aprašė „Kelionių dienoraštyje“. Išpūdžius žymėjo kiekvieną dieną, vertino šalių gerovę, žmones. Viešėdamas Londone, T. S. Bilevičius trumpai pažymėjo, kad „septynioliką dieną laikas prabėgo apžiūrinėjant miesto tvarką, namų prabangą bei daugybę įvairių prekių“, „turėjome šiek tiek vargo su anglų valstiečiais,

72 E. Kotlubajus, *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai* (Vilnius, 1995), 139.

73 A. B. Pernal, „Ready to Lay Down His Person and Fortune at Her Feet: Prince Bogusław Radziwiłł's Proposal for Marriage with Mary Stuart, Princess Royal of England and Princess of Orange in 1653–1654“, *Canadian Slavonic Papers. Revue Canadienne des Slavistes* 48(1/2) (2006): 65–80.

kadangi pasaulyje nėra išvlesnės prastuomenės už anglų“. Didelį įspūdį T. S. Bilevičiui paliko gyvūnai, matyti Anglijos karališkajame žvėryne⁷⁴.

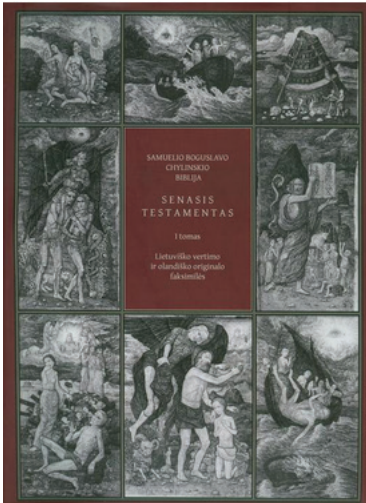
LIETUVIŠKOSIOS BIBLIJOS VERTIMAS IR JOS DALIES SPAUSDINIMAS ANGLIJOJE

Nuo XVI a. pab. Anglija, kaip tarptautinės protestantiškos bendruomenės narė, įsitraukė į kovas su Romos katalikais. Šalims, kuriose stiprėjo katalikiška reforma-cija, buvo teikiama finansinė parama, steigtos stipendijos tų šalių evangelikų reformatų studentams, puoselėta susivienijusių protestantų idėja. Anglijoje surinkus lėšų, 1660 m. Londone išspausdinta lietuviškai išversta Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija (jos dalis). Vienas didesnių protestantų nuopelnų – Biblijos vertimai ir leidyba nacionalinėmis kalbomis. 1516 m. Erazmui Roterdamiečiui išleidus kritinį graikišką Naujojo Testamento leidimą, Biblijos vertimų į tautines kalbas banga visoje Europoje tapo nesustabdoma. Jau 1563 m. M. Radvilos Juodojo iniciatyva parengta ir jo lėšomis Brastos spaustuvėje išspausdinta pirmoji LDK vadinamoji Radvilų arba Brastos Biblija lenkų kalba. 1572–1574 m. Simonas Budnas išleido savo parengtus Biblijos vertimus į lenkų kalbą, kuriuose buvo laikomasi antitrinitoriškų nuostatų. Pagaliau 1579–1590 m. Prūsijoje visą Bibliją į lietuvių kalbą išvertė liuteronas Jonas Bretkūnas. Deja, jam nepavyko gauti lėšų Biblijai išspausdinti. XVII a. Samuelis Boguslovas Chylinskis tapo antruoju žmogumi, išvertusiu Bibliją į lietuvių kalbą, ir pirmuoju, pradėjusiu jos spausdinimo projektą.

Būsimasis Biblijos vertėjas gimė Šventežeryje, Lietuvos reformatų pamokslininko Adriano Chylinskio ir Minvydaitės šeimoje. Šeima netrukus persikėlė į Kėdainius, kur Samuelis Boguslavas mokėsi gimnazijoje. Nuo 1654 m. jis studijavo teologiją Franekerio akademijoje Olandijoje. Čia užmezgė ryšius su Europoje žinomais intelektualais – Samuelio Hartlibo būreliu. Johno Dury paragintas S. B. Chylinskis 1657 m. atvyko į Angliją, kur studijavo Oksfordo universitete. Kaip tik Anglijoje, kur gyveno ir dirbo iki mirties 1666 m., S. B. Chylinskis atliko didžiuosius savo gyvenimo darbus. 1657–1660 m. jis į lietuvių kalbą išvertė visą Bibliją. Lygiuodamasis į geriausius to meto Biblijos vertimus, jis rėmėsi ir vertė iš garsiausio olandiško Biblijos vertimo, labai artimo hebrajiškam ir graikiškam originalui – „Statenbijbel“ (pirmasis leidimas išėjo 1637 m.).

Atlikęs Biblijos vertimą, S. B. Chylinskis ėmėsi jos spausdinimo įgyvendinimo projekto. Vertėjo darbo ir studijų užsienyje metais – „Tvano“ laikotarpiu – LDK protestantų padėtis itin susilpnėjo. Evangelikų reformatų sinodas ieškojo paramos protestantiškose užsienio šalyse ir jos sulaukė iš Anglijos. Anglijoje rinktos lėšos LDK protestantų bažnyčioms atstatyti ir lietuviškomis protestantų knygoms, ypač Biblijai, išleisti.

⁷⁴ G. Sliesoriūnas, „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“, in: T. Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė B. Mikalonienė (Vilnius, 2003), 11–24; M. Kvizikevičiūtė, *Vakarų Europa XVI a. antrosios pusės–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelionių raštijoje. Daktaro disertacija* (Vilnius, 2019).

1660 m. Londone Anglijos protestantai, taip pat ir Oksfordo universiteto profesoriai, tokie kaip geometrijos profesorius Johnas Wallis, fizikos ir chemijos profesorius Robertas Boyle, taip pat Johnas Wilkinsonas, Johnas Conantas ir S. Hartlibo suburti intelektualai, parėmė 1657 m. į Angliją atvykusį S. B. Chylinskį, išvertusį į lietuvių kalbą Bibliją. 1660 m. vertimas pradėtas spausdinti. Išspausdinta maždaug pusė Senojo Testamento (iki 43-iosios psalmės, 416 p.). S. B. Chylinskis taip pat išleido dvi lietuvišką Bibliją pristatančias knygelės anglų ir lotynų kalbomis: „An Account of the Translation of the Bible into the Lithuanian Tongue“ (Oxford, 1659) ir „Ratio Institutae Translationis Bibliorum in Linguam Lithvanicam“ (Oxford, 1660), pagrindė naujų leidinių poreikį ir būtinybę iš naujo sueiliuoti psalmes pagal paprastesnes Anglijoje paplitusias melodijas, kad jas galėtų giedoti visi tikintieji.

Sėkmingai Londone pradėta spausdinti lietuviška Biblija prisidėjo prie teigiamo LDK įvaizdžio formavimo protestantiškose Europos valstybėse. Lietuvos, kaip kultūringo krikščioniško krašto, įvaizdį S. B. Chylinskis kūrė savo laiškuose, adresuotuose žymiesiems Anglijos veikėjams.

St. Giles Cripplegate bažnyčia Londone, kurios kapinėse palaidotas S. B. Chylinskis (kapas neišliko)

Pristigus lėšų darbams tęsti, S. B. Chylinskio globėjai, tais pačiais metais įkūrę Karališkąją draugiją, kreipėsi į karalių Karolį II. Valdovo įsaku 1661 m. liepos 12 d. paskelbtos visuotinės rinkliavos. Rinkliavų administravimą perėmė Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios Sinodas, delegavęs į Angliją Kristupą Krainskį. 1661 m. rugpjūčio mėn. Lietuvoje trumpam apsilankęs ir Evangelikų Reformatų Sinode Kėdainiuose dalyvavęs S. B. Chylinskis gavo pritarimą toliau spausdinti Biblijos vertimą. Grįždamas į Londoną, S. B. Chylinskis Karaliaučiuje vedė Evangelikų Reformatų ministro (klebono) Andriaus Jurskio dukterį. Minėtina, kad Londone pradėti lietuviškos Biblijos spausdinimo darbai nebuvo tęsiami, nes dėl Lietuvos reformatų intrigų ir varžymosi S. B. Chylinskis taip ir nesulaukė Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios paramos. Tai liudija išlikę du S. B. Chylinskio laišškai R. Boyle'ui: viename dėkojama už paramą verčiant Bibliją, kitame liūdnai pasakojama apie sunkumus, kilusius Biblijai spausdinti.

Visas E. Tailor spaustuvėje Londone išspausdintas S. B. Chylinskio Senojo Testamento vertimo tiražas (833 egz.) 1681 m. atiduotas į makulatūrą. Iš atsitiktinai išlikusių trijų egzempliorių vienas iki 1832 m. saugotas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Iki mūsų dienų išliko vienintelis egzempliorius, 1932 m. atsitiktinai atrastas viename Anglijos provincijos antikvariate. Minėtą egzempliorių įsigijo Britų muziejus. Šiandien šis egzempliorius saugomas muziejaus bibliotekoje.

1958 m. Poznanėje išleistas transliteruotas S. B. Chylinskio išverstas Naujasis Testamentas, 1984 m. išleista rankraščio faksimilė. 2008 m. publikuota S. B. Chylinskio Biblija. Remtasi jau minėtu vieninteliu išlikusiu, Britų bibliotekoje saugomu Senojo Testamento vertimo egzemplioriumi ir Berlyno egzemplioriaus kopijos (saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje) dalimi, papildančia Londono egzempliorių, bei XIX a. publikuotų Vilniaus egzemplioriaus ištraukų faksimilėmis⁷⁵. S. B. Chylinskis į Lietuvą negrižo, nors, tikėtina, to norėjo – išlikęs neadresuotas jo laiškas, kuriame prašoma paramos kelionei į Lietuvą. Londone jis susirgo. Kaip matyti iš St. Giles Cripplegate parapijos Londone rašto karaliaus Slaptajai tarybai, S. B. Chylinskiui suteikta medicininė pagalba. Už gydytojo ir slaugių paslaugas bei laidotuves susidarė 19 svarų išlaidų.

Lietuviškosios Biblijos vertėjas ir leidėjas S. B. Chylinskis mirė Londone 1666 m. liepos 4 d. nuo džiovos. Palaidotas Londone, St. Giles Cripplegate bažnyčios kapinėse⁷⁶.

ANGLAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS TARNYBOJE: NUO KARO SAMDINIŲ IKI PIRKLIŲ

Jau nuo XVI a. pab. anglai, nors ir labai negausiai, buvo verbuojami tarnauti LDK kariuomenėje. Daugiau anglų karių samdydavo atskiri LDK didikai. Pavyzdžiui, jau nuo 1612 m. Kristupui II Biržuose tarnavo keliasdešimt anglų karių. Karybos prasme jie vertinti pirmiausia kaip puikūs šauliai⁷⁷. Anglų būta ir privačioje Boguslavo Radvilos milicijoje. Vis dėlto galima teigti, kad anglų samdiniai sudarė mažumą.

XVII a. vid. anglų verslininkai prisidėjo prie naujos monetarinės politikos, valstybei siekiant įveikti ekonominę krizę. Po „Tvano“ įvykių valstybės iždas buvo beveik tuščias, nors reikėjo nemažų lėšų atsiskaityti su samdyta kariuomene. Kaip priemonė įsiskolinimui kariuomenei spręsti, 1659 m. numatyta pradėti kaldinti varines monetas – šilingus. Monetoms suteiktas priverstinis kursas: 3 šilingai prilyginti vienam sidabriniam grašui. Iš viso numatyta nukaldinti 180 mln. vnt. lenkiškų ir lietuviškų šilingų. LDK kalyklos valdytoju tapo anglas Andrius Georgas fon Hornas. Jo valdomose kalyklose nukaldinti šilingai žymėti specialiu ženklu „G.F.H.“. Lietuviški variniai

75 *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija. Senasis Testamentas. T. 1: Lietuviško vertimo ir olandiško originalai, faksimilės*, sud. G. Kavaliūnaitė (Vilnius, 2008).

76 G. Kavaliūnaitė, „Historical Sources Bearing on Samuel Boguslaw Chylinski's Pursuits in England and their Echoes in the Grand Duchy of Lithuania“, *Lithuanian Historical Studies* 16 (2011): 7–28; G. Kavaliūnaitė, „Įvadas“, in *Samuelio Chylinskio Biblija. T. 3: Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, sud. G. Kavaliūnaitė (Vilnius, 2015).

77 Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos*, 284–287.

LDK varinė, vienos trečiosios grašio vertės moneta – šilingas

Archeologiniai radiniai Šventosios gyvenvietėje, kurioje gyveno anglų

šilingai kaldinti keliose vietose. 1663 m. (beveik 5 mėn.) – naujoje kalykloje Olyvoje, netoli Gdansko. Čia nukaldinta 41 mln. monetų. 1664–1666 m. variniai šilingai (daugiau kaip 400 mln. vienetų) kaldinti Vilniaus monetų kalykloje Žemutinės pilies teritorijoje, II oficine (pastatas buvo į šiaurę nuo Valdovų rūmų ir į rytus nuo Naujojo arsenalo). 1665–1667 m. šilingai kaldinti Kaune, Turgaus (dab. Rotušės) aikštėje (daugiau kaip 40 mln. monetų), Lietuvos Brastoje ir Marienburgo kalykloje. Milžiniškas varinių monetų kiekis leido atsiskaityti su kariuomene ir iš apyvartos išstumti svetimų kraštų smulkių nominalų monetas. Šilingai apyvartoje išbuvo net 100 metų ir yra dažniausia Žemėje randama moneta⁷⁸.

Anglų pirkliai nemažai nusipelnė XVII a. antrojoje pusėje plėtodami prekybą Lietuvos pajūryje. 1660 m. sudarius Olyvos taikos sutartį ir pasikeitus padėčiai Baltijos jūroje, LDK neteko teisių į Klaipėdos uostą. Pradžioje Lietuvos pirkliai svarstė pajūryje įsteigti naują uostą. Siekta, kad tam būtų išskirta vieta tarp Kuršo ir Prūsijos. Tikintis lengvesnio priėmimo, planuota iki uosto iškasti Nemuno kanalą. 1662 m. pasirinkta naujojo uosto vieta. Tai tuo metu buvusi nedidelė (turinti apie 300 gyventojų) žvejų gyvenvietė pajūryje – Šventoji. Vis dėlto sumanymui įgyvendinti LDK pirkliams neužteko lėšų. Baltijos klausimu susidomėjęs Jonas Sobieskis, palaikęs naujojo uosto Šventojoje įkūrimo idėją, sulaukė užsienio pirklių – olandų ir jų konkurentų anglų – pasiūlymų. 1679 m. valdovas, penkeriems metams atleidęs nuo mokesčių, uosto statymo darbus patikėjo anglų pirkliams, kuriems atstovavo Richardas Borynhis. Anglai pradėjo kurti Šventojoje. Apie 1680 m. į miestelį ėmė plaukti anglų pirklių laivai su druskos, vyno, geležies, tabako, šilko, gelumbės kroviniais, už kuriuos tikėtasi įsigyti lietuviškų grūdų, linų. Manoma, kad prekių apyvarta Šventojoje per metus galėjo siekti apie 1 mln. auksinų. 1685 m. Jonas Sobieskis suteikė anglams naują privilegiją – leido valyti upės vagą, kasti kanalus. Anglų pirkliai gavo Magdeburgo teisę kurti Janmarienburgą miestą, pavadintą valdovo Jono (Jano) Sobieskio ir jo žmonos Marijos garbei. Simonas Daukantas miestą pavadino Marijonine pilimi. Miestui suteiktas herbas, kuriame vaizduojamas laivas. Janmarienburgas gavo teisę rengti savaitinius turgus ir dvi kasmetines mugės. Tais pačiais metais į Šventąją atplaukė du laivai ir dar 20 laivų buvo laukiama.

Anglai Šventojoje planavo pagerinti laivybos sąlygas, iškasti kanalą dešiniajame Šventosios krante, gyvenvietėje vykdyti statybas. Besikuriančiu uostu rūpinosi anglai Vilhelmas Gatlis, Ričardas Brynley,

⁷⁸ E. Remecas, „Jono Kazimiero variniai šilingai, rasti Lietuvos valdovų rūmų teritorijoje“, *Numizmatika* 1 (2000): 107–124; S. Sajauskas, „Simboliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetose“, *Pinigų studijos* 7(2) (2007): 59–70; E. Remecas, „XVII a. vidurio ir antrosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje“, *Pinigų studijos* 2 (2011): 54–69.

Tomas Ričardsonas, Jonas Hurstas, Robertas Arčeris, Aleksandras Smitas, Brunonas Heilmanas, Jonas Drajeris, Vilhelmas Viletas, Jonas Midelhorstas ir kt. 1985 m. vykdyti archeologiniai tyrinėjimai (vadovas prof. Vladas Žulkus) suteikė daugiau informacijos apie Šventojoje įsikūrusių anglų pirklių kasdienį gyvenimą. Ištyrus daugiau kaip 500 m² dydžio plotą, jame rasta medinio gyvenamojo pastato liekanų ir keturios atliekų duobės. Iš aptiktų 495 archeologinių radinių matyti, kad daugelis daiktų naudoti kasdienėje veikloje, stalo indai bei įrankiai ir asmeniniai daiktai (pypkės, drabužių aksesuarai ir monetos) buvo importuoti. Anglų pirkliai Šventojoje nesistengė perimti vietos regiono tradicijų, naudoti vietoje gamintų daiktų. Buities reikmenis jie atsiveždavo ir taip naujoje gyvenvietėje kūrė savo kultūrinei erdvei būdingą gyvenamąją aplinką. Gal todėl tuos kelis anglų valdymo dešimtmečius Šventoji labiau priminė nedidelę anglų pirklių gyvenvietę negu stiprų uostą.

Naujasis uostas nesugebėjo įsitvirtinti Baltijos jūros prekybos rinkoje. Tarp Jono Sobieskio (galbūt paveikus uostų konkurentams, pirmiausia, Gdansko pirkliams) ir Šventosios pirklių kilo nesutarimų. Šventosios uosto žlugimą lėmė ir valdovo žmonos siekis iš anglų pirklių surinkti daugiau mokesčių. Visos pradėtos statybos buvo nutrauktos, o išvykstantys pirkliai pradėtus darbus užpylė smėliu⁷⁹.

Anglų pirklių sodybos Šventojoje (maketas)

⁷⁹ Z. Kiaupa, „Šventosios uostas Palangos seniūnijoje“, in *Palangos istorija*, sud. V. Žulkus (Klaipėda, 1999), 147–162; E. Ubis ir M. Urbonaitė-Ubė, „The English Merchants' Settlement in Šventoji: an analysis and interpretation of the artefacts“, *Archaeologia Baltica* 23 (2016): 214–224; „Europos tautų istorija Klaipėdos krašte: anglų pirkliai Šventojoje“, *bernardinai.lt*, <http://www.bernardinai.lt/tv/laida/267/europos-tautu-istorija-klaipedos-kraste-anglu-pirkliai-sventojoje>.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS (ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS) IR ANGLIJOS SANTYKIAI XVIII A.

XVIII a., ypač šimtmečio pabaigoje, jaučiamas Lietuvos ir Anglijos santykių pagyvėjimas. Kaip ir anksčiau, politinėje Europos arenoje Anglija išliko ATR (kartu ir LDK) sąjungininkė. Įtakingi LDK politikai, diegę valstybėje reformas, stebėjo politinį Anglijos procesą. Domėtasi britų pasiekimais žemės ūkyje, pramonės proveržiu, verslais. Kai kurią patirtį siekta taikyti ir LDK dvaruose. Pavyzdžiui, imta gerinti avių bandų kokybę, įvežant veislines avis iš Anglijos. Išaugusį dėmesį skatino ir Europoje vykę procesai, ypač iš Prancūzijos ir Vokietijos pradėjusi plisti anglofilijos mada.

PROANGLIŠKOS RESPUBLIKOS VALDOVŲ NUOSTATOS

Siekdamas susilpninti Rusijos įtaką ATR, valstybės valdovas – saksų dinastijos atstovas Augustas II (1670–1733) – 1719 m. prisijungė prie plačios Europos šalių koalicijos, kuriai vadovavo Anglija (jos karalius taip pat buvo Hanoverio kunigaikštis). Koalicijoje dalyvavo ir Vokietijos imperatorius, Prūsija, mažesnės vokiečių valstybės, Danija, formaliai ir Prancūzija. Rusija buvo priversta vykdyti jai pateikto ultimatumo reikalavimus ir išvesti savo kariuomenę iš Šiaurės Vokietijos (Holšteino ir Meklenburgo kunigaikštysčių) bei Lenkijos ir Lietuvos Respublikos. Koalicija grasino pradėti karą, jei Rusija nesiliaus kariauti su Švedija. Rusijai grėsė konfliktas ir su Turkija. Taigi Rusija po dvidešimt metų trukusio ir beveik laimėto Šiaurės karo galėjo prarasti viską.

1720 m. Rusija tarp Lenkijos ir Lietuvos didikų paskleidė žinią, kad Augustas II susitarė su Anglija, Prūsija ir Švedija pradėti kariauti su Rusija. Iš tiesų Anglijos laivynas tuo metu jau buvo Baltijoje.

Prūsijai mainais už 30 tūkst. karių korpusą turėjo atitekti Lenkijos valdyta Varmija, Švedijai – Respublikos lenu buvusi Kuršo kunigaikštystė, taip pat Livonijos vaivadija, o Augustas II turėjo tapti paveldimu monarchu. Tokiomis perspektyvomis nepatenkinti įtakingiausi ATR didikai, suderinę su Rusija, 1729 m. susitarė griauti visus Seimus iki pat Augusto II mirties. 1733 m. mirus valdovui, į naujojo karaliaus rinkimus akivaizdžiai kišosi Rusija, tačiau informacija buvo renkama ir Anglijoje. Anglijos pasiuntinys Respublikoje priskaičiavo 12 kandidatų, siekiančių užimti sostą⁸⁰.

Suartėjimo su Anglija būta ir paskutinio saksų dinastijos atstovo Augusto III valdymo laikais, kai į Anglijos pusę linko įtakingoji Čartoriskų *Familija*. Vis dėlto

80 G. Sliesoriūnas, „Nuo megalomanijos iki servilizmo – Lietuvos ir Lenkijos elito požiūrio į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje“, *Kultūros barai* 11 (2003): 80–87.

nuosekliausiai britų politiniu modeliu ATR siekė pasinaudoti Stanislovas Augustas Poniatovskis (1732–1798), valdęs valstybę nuo 1764 m. Paskutinis ATR valdovas jaunystėje keliavo po Angliją, susirašinėjo su įtakingais anglų politikais. 1755 m. jis dirbo Charleso Hanbury Williamso, Britanijos ambasadoriaus Sankt Peterburge, aplinkoje. Stanislovas Augustas Poniatovskis gerai mokėjo anglų kalbą. Jis visą gyvenimą išliko anglofilas, itin vertino anglų literatūrą. Savo bibliotekoje turėjo ne tik W. Shakespeare'o, bet ir H. Spenserio, F. Bacono, J. Miltono, J. Drydeno, J. Locke, T. Addisono, J. Swifto, T. Youngo, J. Richardsono, D. Defoe ir kt. kūrinių. Stanislovas Augustas Poniatovskis rėmė vertimus iš anglų kalbos, kurių Respublikoje padaugėjo po 1785 m. Valdovas mėgo anglų teatrą, o rūmų kieme įsakė pastatyti W. Shakespeare'o skulptūrą⁸¹.

NUO DIPLOMATINIŲ IKI PAŽINTINIŲ KELIONIŲ

Dar iki I Respublikos padalijimo Stanislovas Augustas Poniatovskis įkūrė Anglijoje nuolatinę Respublikos diplomatinę atstovybę. Vienas pirmųjų karaliaus skirtų pasiuntinių Londone – Smolensko kaštelionas Tadas Bužinskis. Jis atvyko į Angliją 1769 m. ir čia pradėjo dirbti ypatinguoju pasiuntiniu. Šias pareigas ėjo iki 1771 m. Vėliau, pablogėjus sveikatai, išvyko į Italiją.

1770 m. Tadas Bužinskis pasikvietė sekretoriauti Žemaitijos bajorą Pranciškų Bukotą, kuris vėliau perėmė pasiuntinybę Londone, o 1789 m. tapo ypatinguoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru ir šias pareigas ėjo iki 1794 m. pradžios. P. Bukota domėjosi ir lietuviškais reikalais. Pavyzdžiui, 1789 m. jis dėjo pastangas, kad Anglijos vyriausybė susidomėtų atkurti Šventosios uostą.

1780 m. P. Bukota į Londoną pasikvietė giminaitį Tada Bukotą. Pastarasis tapo pasiuntinybės sekretoriumi, pavaduodavo P. Bukotą, šiam išvykus į Lietuvą. P. Bukotos namai Londone tapo emigrantų iš Respublikos (ir LDK) traukos centru. P. Bukota rūpinosi atvykusiais politiniais emigrantais, atvykstančiais mokslininkais. 1789 m. Londone apsilankiusi kunigaikštienė Čartoriska rašė: „Užsukau arbatos pas Bukotą, kuris turi kaimo stiliaus namus ant aukštumos, ir gerai pavyko, nes pradėdant ponu visi namai lietuviškai kalba.“⁸²

1793 m. įteikus notą dėl Rusijos ir Prūsijos prievartos veiksmų, P. Bukota buvo atšauktas. Grįžęs į LDK, jis apsigyveno savo dvare Minsko vaivadijoje (Siarhejevičiai).

Politinių migrantų Anglijoje pagausėjo įvykus I ATR padalijimui, o gausiausia jų ėmė plūsti po 1783 m. Pavyzdžiui, 1794 m. sukilimo vadas, generolas Tadas Kosciūška (1746–1817) 1796 m. per Suomiją, Švediją (Stokholmą) ir Angliją išvyko į Ameriką. Tarp atvykstančiųjų į Angliją pirmiausia buvo

Stanislovo Augusto Poniatovskio portretas (Johanas Esajasas Nilsonas (1721–1788), Augsburgas, prieš 1789 m.)

Pranciškus Bukota (1747–1797)

81 W. Zawadzki, *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców* (Warszawa, 1963); P. Komorowski, *Bolingbroke, Robertson, Gibbon – znajomość i recepcja ich dzieł w Rzeczypospolitej doby Oświecenia* (Warszawa, 2003); R. Butterwick, *Stanisław August a kultura angielska*, przeł. M. Ugniewski (Warszawa, 2000).

82 Z. Kiaupa, *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795)*, t. VII, II dalis (Vilnius, 2018), 393–396.

Londono panorama XVIII a. vid. (Bernhardas Werneris (1690–1776), medžio raižinys)

turtingi turistai, keliaujantys po Europą. Net smulkesni bajorai įtraukdavo Londoną į savo edukacinių kelionių maršrutą. Oksfordo studentais tapę lietuviai siekė mokslo žinių ir intelektualinių ryšių. Dar vieną grupę atvykstančiųjų sudarė ieškantieji darbo, taip pat tarnai⁸³.

1777–1778 m. keliaudamas po Europą, Anglijoje lankėsi jėzuitas, šveitėjas, lietuvių kultūros tyrėjas ir puoselėtojas Pranciškus Ksaveras Bogušas (1746–1820). Patirtus išpūdžius jis aprašė „Kelionės dienoraštyje“ (išleistas 1903 m. ir 2014 m.). Šiame dienoraštyje užfiksuoti išpūdžiai, pradedant kelione jūra ir baigiant kelių Anglijoje apibūdinimu. Keliautojas džiaugėsi, kad pavyko perplaukti jūrą, kad perplaukė ją kaip ežerą: „Jūra tuo metu buvo tyli ir rami, tad mes kaip per kokį ežerą perplaukėme, nepajutę didelių bangų.“ Atvykęs į Angliją, iš Kalė uosto plaukė į Doverį, iš kurio keliavo Londono link, vėliau aplankė Oksfordą, Bristolį, Bato miestą. Taigi atliko ilgą kelionę, išsiskiriančią plačia geografija⁸⁴.

83 Z. Libiszowa, *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku* (Warszawa, 1972), 189–190; Z. Kiaupa, „Lietuvos bajorai ir bajoraičiai Londone XVIII a. pabaigoje“, in *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos*, sudarė O. Mastianica et al. (Vilnius, 2015), 207–218.

84 Franciszek Ksawer Bohusz, *Dzienniki podróży*, oprac. Filip Wolański (Kraków–Wrocław, 2014).

ANGLIJOS ĮTAKA LIETUVOS DIDŽIAJAI KUNIGAİKŠTYSTEI: NUO PREKYBINIŲ RYŠIŲ IKI ANGLIŠKŲJŲ PARKŲ KŪRIMO

Nuo pat šimtmečio pradžios didžiulę paklausą Europos rinkoje turėjo javai. Paklausą dar labiau didino pakilimą Anglijoje išgyvenanti laivų statyba. Vis dėlto laivams statyti trūko vietinės žaliavos. LDK galėjo eksportuoti ir javus, ir medieną (ypač ažuolinę ar Atlantą įveikiantiems laivams tinkamą stiebinių eglių), ir miško produktus (potašą, degutą, pelenus, medžio anglį). Taigi Anglijos pirkiai labai domėjosi viso Baltijos regiono ištekliais, kuriais pati sala apsirūpinti negalėjo.

XVIII a. antrojoje pusėje išsiskiria prūsiskoji Klaipėda. Minėtina, kad prekyba su Anglija sudarė maždaug tris ketvirtadalius jūros prekybos. Kasmet uoste pabuvodavo po kelis tūkstančius anglų jūreivių. Klaipėdoje paskirtas Anglijos konsulas, įsikūrė nemažai turtingų anglų, gebėjusių patekti į miesto valdantįjį elitą. Pavyzdžiui, minėtu laikotarpiu beveik visas Friedricho miestas priklausė pirkliui L. Simpsonui, kuris 1775 m. čia įrengė didelę medienos krovas aikštę ir pastatė malūną. Johano Zembrickio teigimu, Klaipėdoje gyveno daug anglų šeimų, anglų laivai stovėdavo savaites, todėl susiformavo anglų parapija⁸⁵.

XVIII a. iš Anglijos į Lietuvą buvo vežama arbata. Apie arbatą LDK žinota jau XVII a., tačiau ilgą laiką ji vartota kaip tam tikras vaistas. Anglišką arbatą nuo XVIII a. vid. Vilniuje gėrė atskiri elito atstovai, nors arbatinių mieste nebuvo. Provincijos didikai (pavyzdžiui, Žemaitijos Nagurskiai) įprastai pirkdavo iš Anglijos atgabentą (po pusę svaro) kelių rūšių kinišką žaliąją arbatą. Panašiai elgėsi ir kiti turtingi bajorai, pirkdavę nuo 0,25 iki 0,5 svaro arbatos.

Su arbatos, atvežtos iš Anglijos, gėrimo LDK kultūra reikėtų sieti ir prabangius angliško fajanso dirbinius. Produkcijos įvairovė, kaina ir kokybė tenkino tiek didikus, tiek vidurinės klasės atstovus. Prie angliško fajanso indų reikėtų priskirti ir lėkštę banguotu krašteliu, rastą Valdovų rūmų vidiniame kieme 2005 m. vykdant archeologinius kasinėjimus.

Iš Anglijos buvo įvežamas ir tabakas. Jo vartojimas nuo XVII a. paskatino molinių pypkių gamybą Anglijoje, Olandijoje, Vokietijoje ir kt. šalyse. Iš minėtų šalių (XVIII a. ir iš kitų gamybos centrų Prūsijoje) pypkės eksportuotos į kitas Europos šalis, taip pat ir į LDK. Galbūt ir Lietuvoje rasta raitelio pypkė, pagaminta iš balto molio, atkeliavo į šalį kartu su kitomis kaolino pypkėmis iš Pietų Anglijos regiono (arba iš Belgijos, Prancūzijos ar Vokietijos), kur molinės pypkės buvo gaminamos⁸⁶.

XVIII a. Lietuvoje Anglijos įtaka pasireiškė steigiant vadinamuosius angliškuosius parkus, pakeitusius prancūziškuosius. Vietoj taisyklingo geometrinio planavimo, lygiai apkarpytų medžių, lygių alėjų ir kanalų pradėti kurti

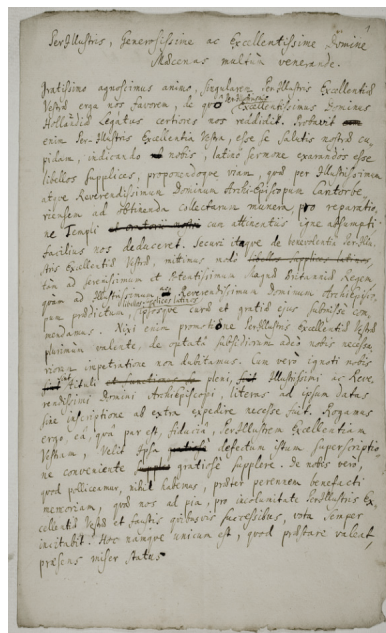
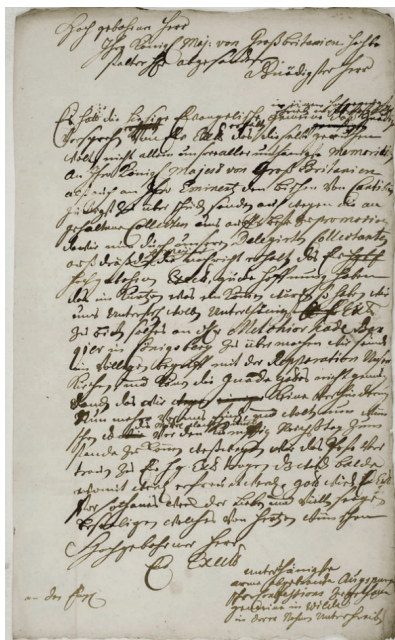
Pypkė „Raitelis“ (XVII ar XVIII a.), galimai pagaminta Anglijoje

85 J. Zembrickis, *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*, t. 1, iš vokiečių k. vertė J. Putrius, F. Tiškus ir R. Adomavičius (Klaipėda, 2002), 194–195 etc.

86 P. Blaževičius, *Kareivėlis*, <http://v2.valdovurumai.lt/lankytojams/savaite-eksponatas/kareivelis#.XmJ53kpS-Uk>.

netaisyklingos formos, natūralią gamtą primenantys miškeliai, vandens telkiniai ar keliukai. Ieškota natūralios gamtos grožio ir vizualių sąsajų su aplinkos kraštovaizdžiu. Manoma, kad vieną pirmųjų tokių parkų apie 1714 m. Twickenhame prie Londono įsteigė žymus anglų poetas Alexanderis Pope'as (1688–1744). Bene daugiausia prie angliško parkų kūrimo prisidėjo architektas ir tapytojas Williamas Kentas (1684–1742). Lietuvoje pirmieji angliški parkai atsirado keliais dešimtmečiais vėliau⁸⁷.

Kaip ir ankstesniu šimtmečiu, į Angliją, tikėdamiesi paramos, viltingai žvelgė Lietuvos evangelikai. Lietuvos Evangelikų Reformatų Sinodas ne kartą kreipėsi į Anglijos karalius pagalbos. Ne visada prašymai buvo veiksmingi. Žinoma, kad Kenterberio arkivyskupas Williamas Wake'as palaikė LDK protestantų bendruomenes, tačiau XVIII a. antrajame dešimtmetyje į Londoną atvykęs evangelikų atstovas Boguslovas Kopijevičius negavo prašomos paramos ir net pinigų kelionei atgal. Tik 1718 m. jis pagaliau sulaukė karaliaus Jurgio I atsakymo (tikėtina, per Kenterberio arkivyskupą). Gautame atsakyme išreikštas susirūpinimas sudėtinga protestantų padėtimi ir šabloniškai pažymėta, kad bus ieškoma būdų pagalbėti. Vis dėlto vargu, ar buvo įsteigtas koks Lietuvos fondas, ar bent jau skirta daugiau dėmesio to meto studentų stipendijoms⁸⁸.

Vilniaus evangelikų liuteronų bendruomenės rašto Anglijos karaliui dėl paramos Vilniaus Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai atstatyti ir laiško Anglijos pasiuntiniui Lenkijoje fragmentai (1739)

Išliko 1739–1740 m. Vilniaus evangelikų liuteronų senjorų laišakai-kreipimaisi į Anglijos karalių Jurgį II ir Kenterberio arkivyskupą dėl paramos baigiant atstatyti Vilniaus Evangelikų Liuteronų Bažnyčią. Tikėtina, kad prašymai neliko be atgarsio, nes laiške senjorai labai konkrečiai nurodo pašalpą teikti per Karaliaučiaus pirklių

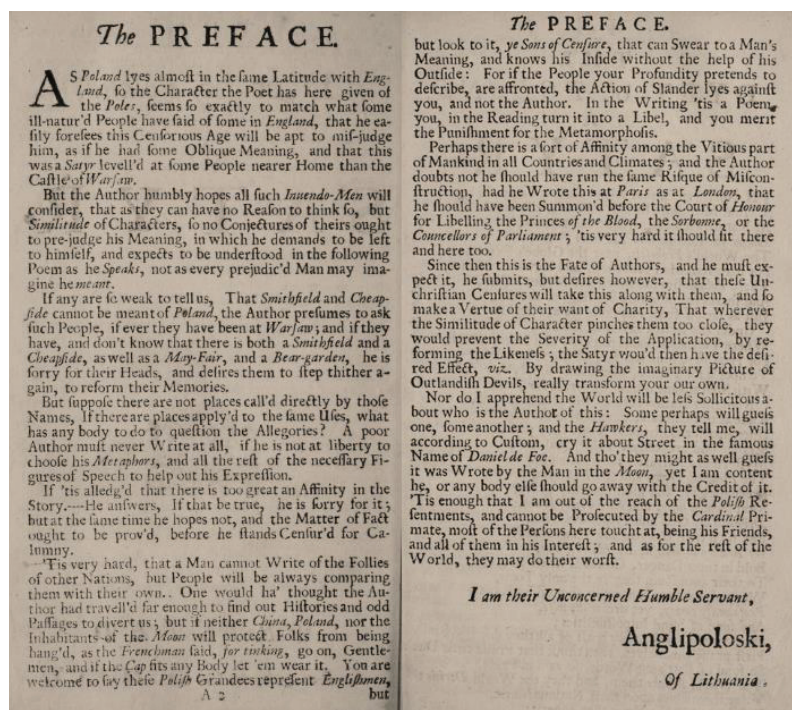
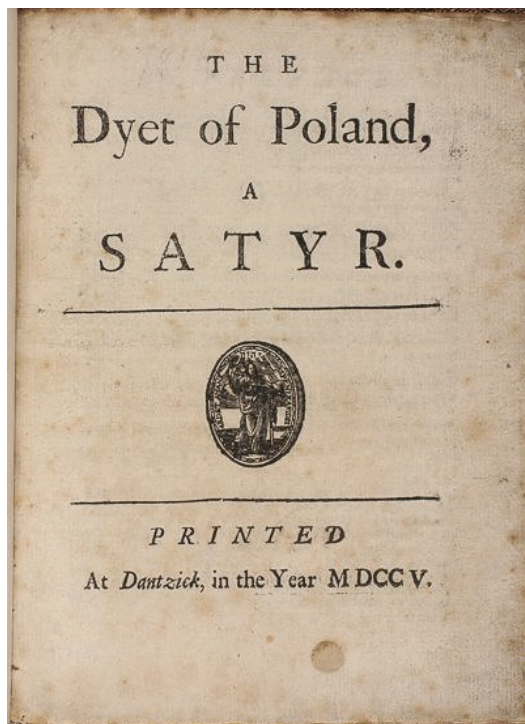
87 V. Levandauskas, „Lietuvos parkų estetikos idėjos XIX a. pirmoje pusėje“, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 88–89 (2018): 77–87.

88 S. Nishikawa, *English Attitudes toward Continental Protestants with Particular Reference to Church Briefs c. 1680–1740. A Dissertation for the degree of Ph. D. in the University of London* (1998), 115, 118.

Merkelį Kadę. Galima manyti, kad šiuos ir kitus Lietuvos protestantų laiškus perduodavo de Villiersas, Karalystės pasiuntinys Lenkijoje. Jo senjorai prašė persiųsti Anglijos karaliui ir Kenterberio arkivyskupui adresuotus laiškus⁸⁹.

ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS KRITIKA

Anglijoje, kaip jau minėta, domėtasi ATR (ir LDK) politiniu gyvenimu, socialiniais šalies reikalais. Matyta daug negerovių. Anglus ypač glumino beteisė Respublikos valstiečių padėtis. 1770 m. sausio 9 d. Karalystės ministras pirmininkas Williamas Pittas vyresnysis (1708–1778), sakydamas kalbą Lordų Rūmuose, kritikavo kai kuriuos politinius pasiūlymus ir teigė, kad juos priėmus laisvi britų fermeriai atsidurtų dar prastesnėje padėtyje, negu kad yra lenkų valstiečiai (*If this question be given up, the freeholders of England are reduced to a condition baser than the peasantry of Poland*)⁹⁰.

Mažai kam žinoma, kad Respubliką ne kartą kritikavo garsusis „Robinzono Kruzo“ autorius Danielis Defoe (tikroji pavardė Foe) (1660–1731). Jis gimė pasiturinčio londoniečio pirklio šeimoje, buvo vedęs turtingo pirklio dukrą, su kuria susilaukė aštuonių vaikų, tačiau prekybos verslas, kurio ėmėsi prieš pradėdamas rašyti, buvo nesėkmingas. 1692 m. D. Foe bankrutavo, už skolas buvo suimtas, o į laisvę paleistas tik 1703 m. Anglijos parlamento nario Roberto Harley dėka. Už pagalbą pažadėjo rašyti politinius pamfletus. Plunksnos teko griebtis ir dėl finansinės padėties. Prieš

⁸⁹ Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka. Rankraščių skyrius, f 93, b. 1681, 1682.

⁹⁰ W. Pitt, *The Speeches of the Right Honourable the Earl of Chatham in the Houses of Lords and Commons* (London, 1848), 93.

pradėdamas rašyti garsiausią savo kūrinį „Robinzonas Kruzas“ (tai tik vienas iš daugiau kaip 500 šio autoriaus darbų), D. Defoe kūrė pamfletus, apsakymus aktualiais politikos klausimais (nuo religinių ginčų iki škotų ir anglų unijos klausimo). Keliuose darbuose kritikavo Respubliką ir jos tvarką.

Idomybė.
Danielis Defoe –
„Anglipoloskis iš
Lietuvos“

1698 m. veikale, remdamas karaliaus Vilhelmo III planus išlaikyti Anglijoje nuolatinę kariuomenę, pavyzdiniam, jo manymu, angliškajam modeliui D. Defoe priešpriešino ATR. 1715 m. knygelėje „Karaliaus Karolio XII karų istorija“ plačiau kritikavo politinę Respublikos santvarką, elekcinę monarchijos pobūdį ir korupciją, kai bajorija atiduodavo sostą tam, kuris galėjo daugiausiai už tai sumokėti. Itin negatyviai vertino didikų politines ambicijas, labiausiai išskirdamas LDK didikus Sapiegas. Pastarieji, jo nuomone, sudarė sąlygas anarchijai ir užsienio šalių kišimuisi į valstybės reikalus.

1705 m. D. Defoe publikavo politinį pamfletą „The Dyet of Poland“, jame daugiausia dėmesio skirta Respublikai. Pamfletu spausdinimo vieta nurodytas Gdanskas, nors iš tiesų knygelė buvo išspausdinta Londone. Autorius pasirašė kaip „nesuinteresuotas, nuolankus tarnas, Anglipoloskis iš Lietuvos“. Iš tiesų tai buvo tik politinė Anglijos satyra, bet pasirinktos ATR aktualijos, veikėjų ir realiųjų įvardijimai („Lenkija“, „Kazokai“, „Sobieskis“, „Augustas“ ir pan.) rodo D. Defoe išmanius Lietuvos ir Lenkijos valstybės reikalus⁹¹.

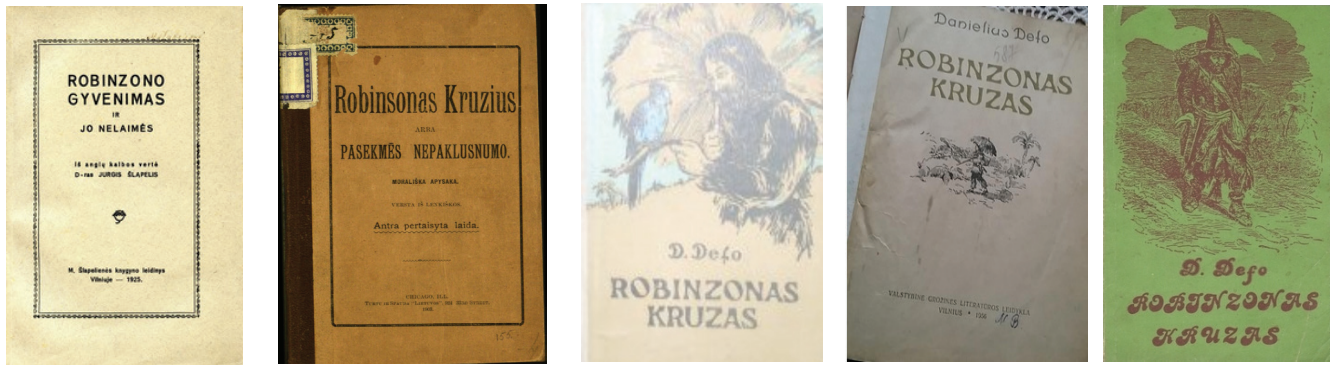
Lietuvoje D. Defoe labiausiai žinomas dėl 1719 m. sukurto romano „Jorko jūrininko Robinzono Kruzo gyvenimas ir keisti, stebinantys nuotyčiai“ (*The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe of York, Mariner...*). Antroji dalis „Toliesni Robinzono Kruzo nuotyčiai“ (*The Farther Adventures of Robinson Crusoe*) išleista taip pat 1719 m., trečioji dalis „Rimti Robinzono Kruzo apmąstymai“ (*Serious Reflections of Robinson Crusoe*) – 1720 m. Remdamasis laikraštyje paskelbtais tikrais faktais, D. Defoe, pasirinkęs memuarų ir dienoraščio formas, pasakoja žmogaus, patekusio į negyvenamą salą ir gebėjusio joje išgyventi, istoriją. 1719 m. išleisti „Robinzono Kruzo“ nuotyčiai tapo populiariausia Anglijos knyga. Nuotyčiai išversti į daugelį užsienio kalbų, taip pat ir į lietuvių kalbą. Lietuviškas vertimas turi savą istoriją.

Ganėtinai anksti – dar 1846 m. – Simonas Daukantas išvertė „Rubinaitį Peliūzė“ (*Rubinitio Peluzės Giwenimas iszgölditas isz Teutonu kalbos i Žamajtiu pagal 12-io ispaudimo Ioach. Heinr. Campe*). Tai buvo vokiečių autoriaus Joachimo Heinricho Campe'ės kūrinio „Robinson der Jüngere“, parašyto remiantis D. Defoe analogišku veikalu, laisvas vertimas. Campe'ės versija tuo metu buvo itin populiari, jos leidimai spausdinti be paliovos daugiau negu 100 metų. Manoma, kad XIX a. pasirodė 724 šios knygos leidimai (adaptacijos, vertimai ir pan.) (plg. D. Defoe romanas minėtu laikotarpiu išleistas tik 10 kartų). Galima manyti, kad S. Daukantas Campe'ės kūrinį vertė Rygoje, kur jam į rankas galėjo patekti latviškasis Robinzono variantas „Robinsons Krūziņš“ (išleista Jelgavoje 1824 m.). S. Daukantas atliko laisvą vertimą, daug ką adaptavo lietuvių skaitytojui. Veiksmas S. Daukanto istorijoje vyksta Palangoje. Sulietuvinti ir pakeisti kūrinio veikėjų vardai ir vietovardžiai, pritaikyti istoriniai įvykiai (pavyzdžiui, originale minimą karą su prancūzais S. Daukantas pakeitė į karą su žuvėdais [švedais], faktas, kad prieš 40 metų į Vokietiją atvežtos bulvės, pritaikytas Lietuvai, metų skaičių padidinant iki 50–60 m.). Minėtina, kad S. Daukanto perdirbinys nebuvo išspausdintas⁹².

⁹¹ W. Krajewska, „Daniela Defoe „The Dyet of Poland“, *Kwartalnik neofilologiczny* 1 (1965): 17–30; M. Eduleon, „The Vehicle of Allegory in „The Dyet of Poland“ by Daniel Defoe“, *Acta Universitatis Lodzianensis* 24 (1988): 38–50.

⁹² A. Tamošiūnaitė, „Simono Daukanto Rubinaitis Peliūzė: vertimas ir adaptavimas“, *Archivum Lithuanicum* 9 (2007): 249–274.

Nebuvo išleistas ir 1847 m. Lauryno Ivinskio atliktas pirmasis lietuviškas D. Defoe kūrinio vertimas iš lenkų kalbos „Robinzonas Kruzo. Jo keleivystė, priepuoliai ir gyvenimas per dvidešimt septynerius metus paties vieno ant salos. Iš lenkiško liežuvio ant žemaitiškai-lietuviško išguldė L. L. Ivinskis“⁹³. Pirmąjį publikuotą D. Defoe garsiojo kūrinio vertimą iš originalo į lietuvių kalbą 1949 m. atliko Stasys Tomonis (1915–1992).

Danielio Defoe „Robinzono Kruzo“ vertimų į lietuvių kalbą bibliografija

Robinsonas Kruzius, arba, Pasekmės nepaklusnumo: morališka apysaka. Versta iš lenkų k. Chicago Turtu ir spauda „Lietuvos“, 1903.

Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės. Iš lenkų kalbos vertė J. Ralys ir J. Šlapelis. Vilnius: Juozapo Zavadskio lėšomis ir jo sp., 1907.

Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės. Iš anglų k. vertė J. Šlapelis. Vilnius, 1925.

Robinzono gyvenimas ir nuotyčiai. Atpasakojo Pr. Mašiotas. Kaunas: A. Ptašeko knygyno leidinys, 1936.

Robinzonas Kruzas. Vertė St. Tomonis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949.

Robinzonas Kruzas. Vertė St. Tomonis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

Robinzono gyvenimas ir nuotyčiai: jaunesniam mokykliniam amžiui. Prano Mašiotas knygynėlis. Atpasakojo P. Mašiotas. Vilnius: Vaga, 1971.

Robinzonas Kruzas. Vertė S. Tomonis, il. V. Jurkūnas. Vilnius: Vyturys, 1991.

Robinzonas Kruzas. Vertė S. Tomonis, piešiniai Ž. Granvilio. Vilnius: Okto-Piligrimas, 1991.

Robinzonas Kruzas. M. G. Vogel adaptuota versija, vertė E. Juškys. Vilnius: Alka, 1999.

Robinzono gyvenimas ir nuotyčiai. Atpasakojo P. Mašiotas; [il. Ž. Granvilis]. Kaunas: Norekso valdos, 2007.

Robinzonas Kruzas. Vertė S. Tomonis, [il. Ž. Granvilis]. Vilnius: Alma littera, 2010.

Robinzonas Kruzas. Vertė S. Tomonis, [il. Ž. Granvilis]. Vilnius: Alma littera, 2013.

⁹³ D. Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis* (Vilnius, 1988), 226–227.

LITERATŪRA

- Alkis, J. „Lietuvių skautų sąjungos Anglijos rajonas 1947–1991 metais“. In *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*. Sud. D. Dapkutė, 117–140. Vilnius, 2008. Balčiūnienė, I. „Jeigu... (Šekspyriškos istorijos)“. *Literatūra ir menas* (2016-04-22).
- Baltų mitologijos ir religijos šaltiniai*. T. 1. Parengė N. Vėlius. Vilnius, 1996.
- Barycz, H. „Lasota Stanisław“. *Polski Słownik Biograficzny*. T. 16.
- Bilevičius, Teodoras. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*. Iš lenkų k. vertė B. Mikalonienė. Vilnius, 2003.
- Blaževičius, P. *Kareivėlis*. <http://v2.valdovurumai.lt/lankytojams/savaite-eksponatas/kareivelis1#.XmJ53kpS-Uk>.
- Bohusz, Franciszek Ksawer. *Dzienniki podróży*. Oprac. Filip Wolański. Kraków–Wrocław, 2014. *Britain and Poland–Lithuania: contact and comparison from the Middle Ages to 1795*. Ed. by Richard Unger, with the assistance of Jakub Basista. Leiden: Brill, 2008.
- Butterwick, R. *Poland's last king and English culture: Stanisław August Poniatowski, 1732–1798*. Oxford: Clarendon Press, 2008.
- Butterwick, R. *Stanisław August a kultura angielska*. Przeł. M. Ugniewski. Warszawa, 2000.
- Chilvers, A. *The Berties of Grimsthorpe Castle*. Bloomington, 2010.
- Davies, N. *Dievo žaislas. Lenkijos istorija nuo seniausių laikų iki 1795 metų*. Vilnius, 1998.
- Eduleoni, M. „The Vehicle of Allegory in „The Dyet of Poland“ by Daniel Defoe“. *Acta Universitatis Lodzensis* 24 (1988): 38–50.
- Elementa ad fontium editiones*. Vol. 4, 6. Romae, 1961–1965.
- Europos Sąjunga. *Lietuva*. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/lithuania_lt.
- „Europos tautų istorija Klaipėdos krašte: anglų pirkliai Šventojoje“. *Bernardinai.lt*. <http://www.bernardinai.lt/tv/laida/267/europos-tautu-istorija-klaipedos-kraste-anglu-pirkliai-sventojoje>.
- Gasperienė, V. „60 metų kultūrinė veikla Didžiojoje Britanijoje“. In *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*. Sud. D. Dapkutė, 77–88. Vilnius, 2008.
- Guard, T. *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century*. Boydell, 2013.
- Gudmantas, K. „Miškų ir pelkių kraštas“. Keletas pastabų apie Lietuvos įvaizdį XIII–XVII a. raštijoje“. *Inter-studia humanitatis* 7 (2008): 94–113.

- Hanusiewicz-Lavallee, M. „Recusant Prose in the Polish–Lithuanian Commonwealth at the Turn of the Sixteenth Century“. In *Publishing Subversive Texts in Elizabethan England and the Polish–Lithuanian Commonwealth*. Ed. T. Bela et al., 9–27. Brill, 2016.
- Historia kultury materialnej Polski w zarysie. T. IV: Od połowy XVII do końca XVIII wieku*. Pod red. Z. Kamieńskiej i B. Baranowskiego. Wrocław etc., 1978.
- Istorijos žodynas*. Vilnius, 2003.
- Iš klasikinės anglų poezijos*. Vilnius, 1996.
- Jankauskas, V. „Nemuno žemupio pilių gynybinės sistemos efektyvumas kovose su Vokiečių ordinu 1283–1369“. In *Karo archyvas*. T. 23, 5–38. Vilnius, 2008.
- Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*. Parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė E. Ulčinaitė. Vilnius, 2010.
- Karpiński, A. „Epidemie w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku (zarys problematyki)“. In *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę wielkiej epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708–1711*. Red. E. Kizik, 19. Gdańsk, 2012.
- Karvelis, D. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*. Vilnius, 2015.
- Karvelis, D. ir R. Ragauskienė. *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* Vilnius, 2009.
- Kavaliūnaitė, G. „Įvadas“. In *Samuelio Chylinaskio Biblija. T. 3: Chylinaskio Biblijos istorijos šaltiniai*. Sud. G. Kavaliūnaitė. Vilnius, 2015.
- Kavaliūnaitė, G. „Historical Sources Bearing on Samuel Bogusław Chyliniski’s Pursuits in England and their Echoes in the Grand Duchy of Lithuania“. *Lithuanian Historical Studies* 16 (2011): 7–28.
- Kiaupa, Z. *Kauno istorija. T. 1: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Kiaupa, Z. „Lietuvos bajorai ir bajoraičiai Londone XVIII a. pabaigoje“. In *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos*. Sud. O. Mastianica et al., 207–218. Vilnius, 2015.
- Kiaupa, Z. *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795)*. T. 7. D. 2. Vilnius, 2018.
- Kiaupa, Z. „Šventosios uostas Palangos seniūnijoje“. In *Palangos istorija*. Sud. V. Žulkus, 147–162. Klaipėda, 1999.
- Kiaupienė, J. Mada – pirklio nauda. Audinių, galanterijos ir plataus vartojimo buities prekių importas į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę XVII a. pradžioje. *Menotyra* 2(31) (2003): 10–15.
- Kinka, R. „Lietuviai be Lietuvos: Britanijos lietuviai 1947–1991 m.“. In *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*. Sud. D. Dapkutė, 24–33. Vilnius, 2008.
- Komorowski, P. *Bolingbroke, Robertson, Gibbon – znajomość i recepcja ich dzieł w Rzeczypospolitej doby Oświecenia*. Warszawa, 2003.
- Kotlubajus, E. *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai*. Vilnius, 1995.
- Krajewska, W. „Daniela Defoe „The Dyet of Poland““. *Kwartalnik neofilologiczny* 1 (1965): 17–30.

- Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.). Parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas. Vilnius, 1988.
- Kvizikevičius, L., „Švininiai antspaudai“. In *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai)*, 248. Vilnius, 1999.
- Kvizikevičius, L., „Švininių antspaudų radiniai Vilniuje – XVI–XVII a. importinių audeklų prekybos atspindys“. *Lietuvos archeologija* 18 (1999): 243–249.
- Kvizikevičiūtė, M. *Vakarų Europa XVI a. antrosios pusės–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelionių raštijoje. Daktaro disertacija*. Vilnius, 2019.
- Laučius, V., „Raganiaus“ autorius Andrzejus Sapkowski: kvailių širdys ir pramogų namuose“. *Delfi.lt* (2019-09-15). <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/raganiaus-autorius-andrzejus-sapkowskis-kvailiu-sirdys-yra-pramogu-namuose.d?id=82055679>
- Laužikas, R. ir A. Astrauskas. *How the Future King of England Ate Peacock in Vilnius: the Shared Cultural, Political and Culinary History of Britain and Lithuania*. Vilnius: Baltijos kopija, 2018.
- Levandauskas, V., „Lietuvos parkų estetikos idėjos XIX a. pirmoje pusėje“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 88–89 (2018): 77–87.
- Libiszowa, Z. *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku*. Warszawa, 1972.
- Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka. *Rankraščių skyrius*. F 93, b. 1681, 1682.
- Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. *Jungtinė Karalystė*. <https://www.urm.lt/default/lt/dvisaliai-jungtine-karalyste>
- Lukšaitė, I. *Reformacija Lietuvoje Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Mačiukas, Ž. „Gilbertas de Lannua“. In *Vilniaus Žemutinės pilies biografinis žodynas*. Sud. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė. 2010. (Rankraštis, saugomas Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose.)
- Martinaitienė, G. M. *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius, 2013.
- Miltiades Varvounis. „The British in the Grand Duchy of Lithuania“. *Draugas News* (2012-05-15).
- Nishikawa, S. *English Attitudes toward Continental Protestants with Particular Reference to Church Briefs c. 1680–1740. A Dissertation for the degree of Ph. D. in the University of London*. 1998.
- Pacevičius, A. „Lietuva svetimšalių keliautojų akimis: intymus pasakojimas ar propaganda?“. In *Kelionių aprašymai kaip egodokumentinis paveldas. Straipsnių rinkinys*. Sud. G. Astrauskienė et al., 12–13. Vilnius, Panevėžys, 2015.
- Pernal, A. B. „Ready to Lay Down His Person and Fortune at Her Feet: Prince Bogusław Radziwiłł's Proposal for Marriage with Mary Stuart, Princess Royal of England and Princess of Orange in 1653–1654“. *Canadian Slavonic Papers. Revue Canadienne des Slavistes* 48(1/2) (2006): 65–80.
- Petkevičiūtė, D. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius, 1988.
- Petrilionis, A. „Viduramžių detektyvas: kaip žuvo kunigaikštis Karigaila? 1390 m. rugsėjo įvykiai ir jų atmintis“. *Naujasis Židinys–Aidai* 2 (2018): 38–44.
- Piechnik, L. „Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)“. *Nasza Przyszłość* 40 (1973): 120–128.

- Pitt, W. *The Speeches of the Right Honourable the Earl of Chatham in the Houses of Lords and Commons*. London, 1848.
- Radvanas, Jonas. *Raštai*. Iš lotynų k. vertė S. Narbutas. Vilnius, 2009.
- Ragauskas, A. „Ką Anglijos kunigaikštienė XVI amžiuje veikė Kražiuose?“. *15min.* (2013-01-04).
- Ragauskas, A. „Midaus receptas“. In *Prie stalo visa Lietuva. Mityba ir maisto kultūra nuo seniausių laikų iki šių dienų*. Red. D. Dmuchovska, 67. Kaunas, 2015.
- Remecas, E. „XVII a. vidurio ir antrosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje“. *Pinigų studijos* 2 (2011): 54–69.
- Remecas, E. „Jono Kazimiero variniai šilingai, rasti Lietuvos valdovų rūmų teritorijoje“. *Numizmatika* 1 (2000): 107–124.
- Rolnik, D. „The Picture of England and Englishmen in Polish memoirs during the reign of Stanislaus Augustus (1764–1795)“. In *Britain and Poland–Lithuania: contact and comparison from the Middle Ages to 1795*. Ed. by Richard Unger, with the assistance of Jakub Basista. Leiden: Brill, 2008.
- Rowell, S. C. *Distant friends draw night: the realms of Great Britain and Lithuania*. Vilnius, 2006.
- Rowell, S. C. „Unexpected Contacts: Lithuanians at Western Courts, c. 1316–c. 1400“. *English Historical Review* 111 (1996): 557–577.
- Sajauskas, S. „Simboliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetose“. *Pinigų studijos* 7(2) (2007): 59–70.
- Saldukas, L. „Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos ir didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės tarpusavio santykiai“. In *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*. Sud. D. Dapkutė. Vilnius, 2008.
- Samuelio Boguslavo Chylinškio Biblija. Senasis Testamentas. T. 1: Lietuviško vertimo ir olandiško originalai, faksimilės*. Sud. G. Kavaliūnaitė. Vilnius, 2008.
- „Shakespeare William (Viljamas Šekspyras)“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 21, 549–550. Vilnius, 2012.
- Sliesoriūnas, G. „Image of Lithuania in English publications in the 17th century“. *Lithuanian Historical Studies* 16 (2011): 95–118.
- Sliesoriūnas, G. „Nuo megalomanijos iki servilizmo – Lietuvos ir Lenkijos elito požiūrio į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje“. *Kultūros barai* 11 (2003): 80–87.
- Sliesoriūnas, G. „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“. In Bilevičius, T. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*. Iš lenkų k. vertė B. Mikalonienė, 11–24. Vilnius, 2003.
- Šimkevičius, J. „Senovės lietuvių midus“. *Mūsų sodai* 11 (1969): 20.
- Tamošiūnaitė, A. „Simono Daukanto Rubinitis Peliūzė: vertimas ir adaptavimas“. *Archivum Lithuanicum* 9 (2007): 249–274.
- Taźbierski, Z. „Uwagi o kontaktach handlowych Anglii y Polską od XV do XVIII w. w świetle literatury brytyjskiej“. *Rocznik Gdański* 1(38) (1978): 85–90.
- Tidikytė, L. „Dovydas Judelevičius apie W. Shakespeare’ą“. *Literatūra ir menas* (2007-04-27).

- Tyerman, Ch. *England and the Crusades, 1095–1588*. University of Chicago Press, 1996.
- Tomkiewiczowa, M. & W. Tomkiewicz. *Dawna Polska w anegdocie*. Warszawa, 1961.
- Trimonienė, R. „Vakarų Europos rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui. Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai“. *Lietuvos istorijos studijos* 3 (1996): 101–119.
- Tumelis, J. „Baltramiejus Anglas“. In *Baltų mitologijos ir religijos šaltiniai*. T. 1. Parengė N. Vėlius, 230. Vilnius, 1996. Ubis, E. ir M. Urbonaitė-Ubė. „The English Merchants’ Settlement in Šventoji: an analysis and interpretation of the artefacts“. *Archaeologia Baltica* 23 (2016): 214–224.
- Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, N. *Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje: vienos barbarybės istorija*. Vilnius, 2011.
- Vaitkevičienė, D. *Žydinti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*. Vilnius, 2019.
- Vaitkevičius, G. „Ižanginės mintys apie Kreivąjį miestą“. *Lietuvos pilys*. 2009.
- Vaitkevičius, G. ir M. L. Kiškienė. „Kreivasis miestas“. In *Miestų praeitis*. T. 2. Vilnius, 2010. [CD] Valančius, Motiejus. *Raštai*. T. 2. Vilnius: Vaga, 1972.
- Veličkienė, D. „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama. Apie kūrybą ir save“. *Metai* 13 (2016).
- Veličkienė, D. „Prasmės perkėlimas Williamo Shakespeare’o „Audros“ lietuviškuosiuose vertimuose“. *Žmogus ir žodis* 2 (2013): 39–40.
- Vygandas Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė Rimantas Jasas. Vilnius, 1999.
- Vladimirovas, L. *Apie knygas ir bibliotekas. Straipsnių rinkinys*. Sudarė G. Raguotienė ir A. Glosienė. Vilnius, 2002.
- Volanas, A. *Rinktiniai raštai*. Sud. M. Ročka ir I. Lukšaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- „V. Šekspyras gėrė lietuvišką midų“. *Mokslas ir gyvenimas* 11 (1964): 43.
- Wendy, R. „Childs, England’s contacts with Poland–Lithuania in the fourteenth to sixteenth centuries“. In *Britain and Poland–Lithuania: contact and comparison from the Middle Ages to 1795*. Ed. R. Unger & J. Basista, 19–38. Leiden, Boston, 2008.
- „William Shakespeare (Viljamas Šekspyras)“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 21, 549–550. Vilnius, 2012.
- Wisner, H. *Janusz Radziwiłł (1612–1655). Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*. Warszawa, 2000.
- Wulfstan’s voyage: the Baltic Sea region in the early Viking age as seen from shipboard*. Ed. by A. Englert & A. Trakadas. Viking Ship Museum, 2009.
- Zawadzki, W. *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*. Warszawa, 1963.
- Zembrickis, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T. 1. Iš vokiečių k. vertė J. Putrius, F. Tiškus ir R. Adomavičius. Klaipėda, 2002.
- Žukas, V. „V. Šekspyro kelias į Lietuvą“. In *Judelevičius, D. Gyvasis Šekspyras*, 169. Vilnius, 1964.

LIETUVOS IR ANGLIJOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI (IKI XIX A.)

CHRESTOMATIJA

Parengė Aivas Ragauskas

Šioje dalyje pateikiamos literatūros, reikšmingos Lietuvos ir Anglijos dvišaliams santykiams iki XIX a. atskleisti, ištraukos lietuvių kalba. Pasirinkti darbai, kuriuose atsispindi tiek lietuvių veikla Anglijoje, tiek ir anglų gyvenimas Lietuvoje. Siekiant išsamiai atspindėti dvišalius tarpusavio ryšius, pasitelkiami įvairių žanrų kūriniai. Skaitytojai ras ir mokslinių tyrimų (istorikų ir kalbininkų) – straipsnių ir recenzijų – ištraukų, ir apžvalginio pobūdžio literatūrologų darbų fragmentų, ir grožinės literatūros kūrinių ištraukų. Tekstai pateikiami laikantis chronologinio principo. Atrinktų tekstų ištraukos susijusios su mokymo priemonės teorine medžiaga, ją iliustruoja.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams formuotis savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

Tumelis, J. „Baltramiejus Anglas“. In *Baltų mitologijos ir religijos šaltiniai*, 232–233. Vertė J. Tumelis. Vilnius, 2001.

Baltramiejus Anglas, *Apie daiktų savybes, apie †1240*

Apie Lietuvą. Lietuva yra Skitijos provincija, o jos žmonės vadinami lietuviais. Tai stotingi ir tvirti, karingi ir žiaurūs žmonės. Lietuva – derlingų žemių kraštas; daug kur ji pelkėta ir apžėlusi miškais, drėkinama upių ir ežerų; joje gausu žvėrių ir gyvulių. Miškai ir pelkės ją apsaugo; be upių, miškų ir pelkių, ji nedaug teturi kitų sutvirtintų vietų (gyvenviečių). Ir todėl vargu ar ši sritis gali būti užkariauta vasarą, nebent tik žiemą, kai upės ir kitus vandenį sukausto ledas.

Apie Livoniją. Livonija yra tos pačios srities ypatinga provincija su savita kalba, ilga Okeano jūros įlanka atskirta nuo Germanijos. Jos gyventojai nuo seno vadinami lyviais. Kol germanai dar nebuvo jų išvadavę nuo demonų garbinimo ir nebuvo išmokę jų tikėti ir garbinti vieno Dievo, jų tikibinės apeigos buvo burtai; jie garbino daug dievų, nepašvęstomis ir šventvagiškomis aukomis kreipdamiesi į demonus ieškojo atsakymų, burtavo ir pranašavo. Mirusiųjų kūnų jie nelaidodavo – žmones laužuose sudegindavo į pelenus. Mirusius draugus jie aprengdavo naujais drabužiais ir kelionėn jiems įduodavo avių, jaučių bei kitų gyvulių. Tarnus bei tarnaites degindavo kartu su numirėliu ir jo turtais manydami, kad sudegintieji laimingai pasieks jų pramanytą gyvųjų šalį, kurioje kartu su visais gyvuliais ir tarnais, Viešpaties malone sudeginti, pateks į džiaugsmo ir amžino gyvenimo tėvynę. Pasakojama, kad tas kraštas, nuo seniausių laikų apimtas tokių šėtoniškų paklydimų, bent jau didesnioji jo dalis, taip pat daug pavaldžių arba užimtų vietovių, Dievo malonės ir germanų galybės dėka iš aukščiau išvardytų paklydimų išlaisvintas. [...]

Apie Sembą. Semba – Mezijos provincija Europoje; ji plyti žemutinėje Skitijoje, tarp prūsų, estų, oziliečių, lyvių ir kuršių; visi jie, pasak Varono, taip pat Herodoto, nuo seno buvo pavaldūs gotams. Jie, kaip sako minėtasis Herodotas, gyvena Okeano pakrantėje, prie jo iškyšulių ir įlankų, priešais šiaurinę krantą. Semba yra derlingų dirvų ir gausių vaisių žemė, balota ir miškinga, juosiam daugelio upių ir ežerų. Jos žmonės, palyginti su kitais barbarais, gražaus sudėjimo, narsūs; visas kitas kaimynes gentis jie pralenkia talentais, menais ir amatais. [...]

Apie Žiemgalą. Žiemgala – nedidelė provincija, įsikūrusi už Baltijos jūros, netoli Ozilijos ir Livonijos, žemutinėje Mezijoje [!]. Taip ji vadinama todėl, kad joje gyvena galatai, kurie ją užgrobė ir sumišo su šios žemės (vietiniais) gyventojais. Štai kodėl žiemgaliais vadinami tie, kurie kilo iš galų, arba galatų, ir vietinių žmonių. Žemė puiki ir derlinga, daug javų, ganyklų ir pievų, bet tos genties gyventojai tamsūs, grubūs ir žiaurūs. [...]

Maironis. Vytautas pas Kryžiuočius. Penkių aktų istoriškoji drama. Kaunas, 1925.**VYTAUTAS PAS KRYŽIUOČIUS**

ENRIKAS LANKASTRAS – paskui Henrikas IV, anglų karalius

PERSIS – anglų kariuomenės vadas

II AKTAS. *Malburge Didžiojo magistro kabinetas; šoninės durys atdaros; iš jų žymesni svečiai išeina ir grįžta šokių salėn, iš kur girdėti muzika. Aptilus triukšmui, išeina Enrikas Lankastras ir Valenrodas Marčelga.*

ENRIKAS LANKASTRAS

Vaišingas iš tiesų magistras jūsų:
Čia galima visai nenuobodžiai
Praleisti laisvą laiką!.. Bet, prisipažįstu,
Ne to ieškojau čia, iš Anglijos atvykdamas!..
Nors tamstai, ponas ordino marčelga,
Prikišti nieko negalėčiau.

VALENRODAS

Bent kiek gal spėju jūsų didenybės mintį:
Svečiais mes džiaugiamės; visa juos širdimi
Norėtumėm priimti, pamylėt, pavaišint,
Bet trūksta mums tradicijų didžių
Ir gero, lankstaus tono,
Kurie Europoje prigijo amžiais prie dvarų.
Juk mes, taip sakant, vakarykšti žmonės,
Taip neseniai sutvėrę jaunąją valstybę.
Gal čia bent kiek bus kaltas ir per didis
Magistro mūsų atsargus taupumas.

LANKASTRAS

O ne! ne tai! Mes vakarų Europoj
Bemaž jau pradedam visai pamiršti
Garbingus karžygių ir raitelių laikus!
O gaila! Tiek poezijos ir grožio
(Rods, kai kada gal ir žiauraus) ten būta!
Todėl tai mus ir traukia tos įdomios kovos,
Tas kryžiumi paženklintas prieš pagoniją karas,
Kurį čia nenuilstamai lig šiolei vedėt,
Taip, kaip anuomet prieš turkus už Šventą žemę!
Bet jūs dabar deryboms, ne kardui
Gaišinat brangų laiką.

VALENRODAS

O tai šventa tiesa! Ją aukso raidėmis
Reikėtų ordino statute
Ne įrašyti plunksna, bet iškalti!
Tą tiesą jūsų didenybė man išplėšei,
Kaip kokią paslaptį, tiesiog iš pat širdies!
Bet mūsų atsargus didis magistras
Daugiau pasitiki deryboms su Jogaila;
Ir sutarčių su laukine tauta
Paskui jau vergiškai pats laikos.

LANKASTRAS

Laikytis sutarčių, be abejo, – garbinga;
Bet kam gi jas daryt su laukine tauta?

DVI MERGINOS

Įbėga iš šokių salės ir, kreipdamos į Lankastrą, klausia
Raudona ar balta?

LANKASTRAS

Aš visados už karą ir todėl
Ir karo, ir širdies pasirenku sau varšą
Raudoną.

Su viena išeina šokių salėn. [...]

CELNERIS

Tiek to! Sutinku. Kvieskite abudu,
Ir Vytautą, ir tą Lankastrą
Nors ir tuojau, jei ordinui tai žada
Naudinga būti!..

Valenrodas išeina.

Vienas

Aš visados turiu jam nusileisti,
Nors ir dažnai paskui
Gailėtis tenka savo nuolaidumo!..
Nenusileisiu – jis vis tiek su savo šalininkais
Pakels daugiau tik lermo ir galų gale
Ant savo pastatys!

Išeina Enrikas Lankastras ir Valenrodas iš šokių salės šnekėdami.

LANKASTRAS

Taip, taip! Labai bus įdomu.
Aš tų laukinių kunigaikščių
Ligšiol dar nesmi matęs.
Labai, labai bus įdomu.

VALENRODAS

Celneriui

Atvyks tuojau ir Vytautas, kaip įsakyta.

Lankastrui

Jų tarpe irgi pasitaiko kai kada

Tikrųjų raitelių, kaip nužudytasai jo tėvas

Kęstutis, kurs, jei klaidžioja šiandieną

Anam pasauly, tai čia nuopelnas nemažas

Celneriui sarkastiškai

Mūsų gerbiamojo Misterbrolio!..

CELNERIS

Lankastrui

Juk nemaža tų karaliukų viešpatija!

Ir už Lenkiją, ir už Angliją didesnė.

Bet trūksta jiems kultūros kaip pagonims,

Kurį tik ordinas jiems gal suteikti.

Tai patys jie atjaučia; kreipiasi dažnai

Į ordiną pagalbos ir malonės,

Kaip ir dabar šis Vytautas.

Įeina Vytautas, lydimas sargų, kurie tačiau palieka anapus durų.

VYTAUTAS

Į Celnerį

Sveikinu tave ir tavo asmeny

Didžiųjų ordino magistrų vertą pasekėją...

Pauzė

Kuris laisvai atvykusį keleivį

Ir ordinu pasitikėjusį šventai

Kalėjimu manai pavaišint!..

Leisk man, suvargusiam keleiviui,

Aukštoj taryboj irgi sėsti.

*Nelaukdamas pritrimo sėdas. [...]**Į kabinetą įeina Vytautas su Lankastru, Valenrodas su Ona Vytautiene, kuri prieš Celnerį lenkia galvą, Zigmas, Tautvila, Ringailė, Nastė; prie šių priėjęs komtūras meiliai sveikinas.*

LANKASTRAS

Linksmas, per petį paliesdamas Vytautą

Jei taip dailiai, taip sumaniai, taip estetingai

Ir kruvinoj kovoje švaistytis moki,

Kaip atakuojamas gražuolių čia per puotą,

Tai tikras raitelis esi. Ir mano geras draugas!

KOMTŪRAS

Ringailei

Stačiai aš raustu: koks nesusipratimas!

Atleisk, kunigaikštyte!

RINGAILĖ

Nesielvartauki, gerbiamas komtūre!
Pabėgėliams ne ko per daug tikėtis!
Prie visko reikia pasirengus būti.

VALENRODAS

Onai Vytautienei
Atsiprašau, graži kunigaikštienė,
Ne mano kaltė!.. Kad galėčiau,
Tikėk manim, užmirštumei tarp mūsų
Smolenską ir Trakus, gal patį Vilnių!
Bet mes vienuoliai!.. Ir ne mano čia tvarka!

LANKASTRAS

Į Celnerį
Didysai ordino magistre, raitelių garbe!
Mums leisk su Vytautu greta kariauti
Prieš tą Jogailą, kurs kaip niekšas
Geriausią savo draugą, pusbrolių, apvylė.

Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.). Vilnius, 1988, 49–53.

Anglijos karaliaus Henriko V pasiuntinio Gilberto de Lannua lankymasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto dvare 1421 m.

„[...] šis valdovas mane labai pagerbė ir pavaišino: tris kartus surengė man pietus, pasodino mane prie savo sosto, kur sėdėjo jo žmona ir saracėnų totorių kunigaikštis. Beje, mačiau prie jo stalo valgant mėsą ir žuvį, nors buvo penktadienis.“ „Vieni pietūs buvo labai iškilmingi, suruošti dviejų pasiuntinybių (viena buvo iš Didžiojo Naugardo, kita – iš Pskovo) garbei. Pasiuntiniai atvežė daug puikių dovanų, kaip antai: neišdirbtų kiaunių kailiukų, šilkinų rūbų, kailinių, kepurų, lininių audinių, kurakų (tokios žuvys) dantų, aukso, sidabro, iš viso apie 60 rūšių dovanų. Pasiuntiniai įteikė dovanas bučiuodami žemę prieš jo stalą; priėmė tas, kurios buvo iš Didžiojo Naugardo, o iš Pskovo – ne: iš karto atmetė jas visų akivaizdoje iš neapykantos. [...] Padovanojo man dvejus šilkinius drabužius, pamuštus sabalų kailiais ir vadinamus kailiniais, keturis šilkinis rūbus, keturis žirgus, keturias smailias savo livrėjos kepurės, dešimt išsiuvinėtų galvos apdangalų, keturias poras rusiškų tasetų, lanką, strėlių ir totorišką saidoką, taip pat tris išpintus ir išsiuvinėtus tasetus, šimtą auksinių dukatų ir dvidešimt penkias lazdeles sidabro, šimto dukatų vertės. [...] jo žmona kunigaikštienė atsiuntė man auksinę grandinėlę ir didelį totorišką floriną, skirtą nešioti ant kaklo prie jos livrėjos. Minėtas kunigaikštis davė mano šaukliui žirgą, kailinius iš kiaunių kailių, gražią savo livrėjos kepurę, dvi lazdas sidabro ir šešis su puse auksinių dukatų. Mano raštininkui Lambinui, kurį pasiunčiau pas Anglijos karalių, davė šilkinis rūbus, aptaisytus kiaunių kailiais ir savo livrėjos kepurę. Kiekvienam iš penkių riterių, kuriuos turėjau, davė po šilkinis rūbus.“

Ragauskas, Aivas. „Ką Anglijos kunigaikštienė XVI amžiuje veikė Kražiuose?“. 15min (2013-01-04).

Safolko kunigaikštienė Kražiuose

Kražių miestelyje nuo 1557 m. vid. iki 1559 m. kovo gyveno su Anglijos karališkąja šeima glaudžiai susijusi aristokratė, Safolko kunigaikštienė Kotryna Willaughby (1519/1520–1580) ir jos antrasis vyras Richardas Bertie (1517–1582). Kaip ištikima protestantė vėliau ji tapo heroje, apie ją buvo kuriamos baladės, spektakliai ir filmai.

Būsimoji Safolko kunigaikštienė vaikystėje mokėsi muzikos ir šokių, lotynų ir graikų kalbų, namų ūkio tvarkymo pagrindų. Būdama maždaug 13–14 m., 1533 m. rugsėjį ištekojo už 47 m. Safolko grafo Karolio Brandono (1484–1545), su kuriuo sulaukė dviejų sūnų – Henriko (1535–1551) ir Karolio (1537/38–1551). Abu jie sulaukė 15–18 m. 1551 m. liepos 16 d. (jaunėlis keliomis valandomis vėliau) mirė nuo neaiškos kilmės ūmios infekcinės ligos, pasireiškusios gausiu prakaitavimu, aukšta temperatūra.

Po vyro mirties titulą paveldėjusi turtinga, graži našlė 1553 m. pradžioje slapta ištekojo už savo rūmų prižiūrėtojo R. Bertie (1517–1582). Jis neturėjo titulo, tačiau buvo išsilavinęs, baigė Oksfordą, mokėjo lotynų, prancūzų, italų kalbas. Juodu buvo karšti protestantai. Santuoka sukėlė apkalbų. Sutuoktiniai priklausė protestantams, kurie, skirtingai nei dauguma kitų, griežtai atsisakė grįžti į katalikų tikėjimą ar kitaip taikstytis su 1553 m. liepą karaliene tapusios Marijos Tiudor vykdyta senosios religijos restauracija. Išsilavinusi, turtinga ir visuomenėje žinoma aristokratė Kotryna Suffolk atvirai rėmė protestantizmą. Anglijoje sutuoktiniai būtų žuvę. Pragmatiškai pasirūpinę gausiu nekilnojamu turtu (išnuomojo juos R. Bertie tėvams), 1555 m. jie slapta išvyko į žemyną.

Klajonės atvedė į Lietuvą savanorišką tremtį kunigaikštienė išvyko su nedidele šeimyna ir tarnų būriu. Pasiėmė ir mažametę dukrelę Susaną (1554–po 1596). Šeima daugiau kaip dvejus metus klajojo po įvairias Vokietijos žemes, 1555 m. jiems gimė sūnus Peregrinas (1555–1601; kai jis grįžo į tėvynę, 1559 m. rugpjūčio 2 d. teisiškai buvo natūralizuotas). Vėliau jo, kaip įžymaus Anglijos karo vado, vardu buvo pavadinta net 15 Bertie giminės vyrų. Kai pabėgėliai buvo ne-saugiame Weinheime, Reino grafystėje, karalius Žygimantas Augustas pakvietė juos apsistoti jo valstybėje. Specialų laišką pasiuntė ir Vilniaus vaivada, LDK kancleris M. Radvila Juodasis. Matyt, apie kilmingus religinius pabėgėlius juos informavo iš Anglijos prieš 2 metus išvykęs reformatas Janas Laskis, su kuriuo bendravo buvęs vyskupas, uolus protestantas Williamas Barlowas.

J. Laskis kaip tarpininkas Žygimantui Augustui pristatė didikų brangenybes, o šiems iš karaliaus parvežė Kražių valdos nuomos raštą. Literatūroje sklando gandas, jog kunigaikštienė Kotryna Suffolk buvo tarp kandidačių į Žygimanto Augusto žmonas, kai 1551 m. mirė karalienė Barbora. Žygimanto Augusto kvietimas aiškiai rodo jo tuometines religines simpatijas, didelę religinę toleranciją, susiformavusią veikiant M. Radvilai Juodajam. Tremtiniais šalis irgi pasirodė pakankamai protestantiška ir saugi. 1557 m. balandį sutuoktiniai su dviem mažamečiais vaikais dideliame furgone, lydimi kelių raitelių, išvyko į Lenkiją, o per ją – į LDK. Kažin ar prasti keliai, menki pastatai atvykėlius džiugino, bet jie buvo saugūs, juos globojo valdovas ir įtakingas didikas, jų laukė išsinuomota valda, kurioje galėjo laukti geresnių laikų tėvynėje.

Protestantiška Lietuvos aplinka

Kodėl pasirinkta LDK? Matyt, lėmė Vilniaus vaivados, LDK kanclerio M. Radvilos Juodojo pozicija. Kodėl Kražiai? Valda buvo didelė ir turtinga, miestelyje stovėjo bažnyčia, dvaro pastatai. Kražiuose vyko Žemaičių seniūno teismai. Po LDK pataurininkio, reformato Stanislovo Kęsgailos mirties 1554 m. (valdos dalį buvo gavęs iki gyvos galvos, nuo 1549 m. titulavosi Kražių grafu) seniūnija grįžo karaliui. Ją valdovas davė laikinai valdyti Žemaitijos seniūnui Jeronimui Chodkevičiui. Joje turėjo būti nemažai protestantų. Valda (dvaras, miestelis ir valsčius) anglų aristokratams, perdavusiems išdui brangenybes, buvo įkeista už 3 666 talerių, t. y. už 1 613 lietuviškų kapų grašių. Valdovas jiems į pagalbą skyrė du patyrusius ir išsilavinusius asmenis – vokiškai mokėjusį Gaurės dvaro savininką, M. Radvilos Juodojo tarnautoją Jerzį Kamieńską ir lotyniškai mokėjusį Kurtuvėnų dvaro savininką, buvusį S. Kęsgailos klientą Stanisławą Skaszewską, pirmojo žentą (buvo vedęs J. Kamieńskio dukterį Jadvygą). Kaip ir patronas, jis irgi buvo linkęs į protestantizmą. Kražių valdų, kurios duodavo apie 280 kapų gr. kasmetinių pajamų, laikytoju jis buvo nuo 1551 metų.

Laiškuose iš Kražių abu jie titulavosi „Kražių seniūnu“, „Sufolko kunigaikščių dvaro valdytoju“. J. Skaszewskis rinko mokesčius valdoje. Kražiuose aristokratai „tyliai ir garbingai“ gyveno beveik 2 metus. Apie karalienės Marijos Tiudor mirtį 1558 m. lapkričio 17 d. jie sužinojo metų pabaigoje. Kunigaikštienė naujai karalienei Elžbietai I Naujųjų metų proga pasiuntė dovanų – gausiai perlais siuvinėtą pagalvėlę ir prabangiai įrištą Ekleziasto knygą. Išliko 1559 m. sausio 28 d. ir kovo 4 d. jos laišakai, rašyti Kražiuose („from our house of Crossen“): pirmasis – karalienei Elžbietai, antrasis – senam draugui, karalienės sekretoriui ir patarėjui Williamui Ceciliui. Į Angliją sutuoktiniai grįžo 1559 m. vasarą. Kražių valdą iš jų 1559 m. atpirko M. Radvila Juodasis. Tėvynėje jiems buvo sugrąžintos valdos, jie buvo atleisti nuo skolų valstybei per karalienės Marijos Tiudor valdymo laikotarpį. Kunigaikštienė Suffolk didesnės įtakos dvare neįgijo ir nusivylė naujosios valdovės kompromisais religijos atžvilgiu. Iki mirties jie gyveno Grimsthorpo pilyje, Linkonšyro grafystėje. Abu sutuoktiniai palaidoti šeimos kapavietėje, Spilsby parapinėje bažnyčioje.

Radvanas, Jonas. *Raštai. Iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas. Vilnius, 2009, 213–215.*

Epitalamijas šviesaus ir prakilnaus pono Kristupo Manvydo-Dorohostaiskio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raikytojo, Valkavysko ir t. t. seniūno, ir kilmingiausios bei šviesiausios panelės Sofijos Chodkevičiūtės, Šklovo ir Myšo grafitės, šviesaus atminimo pono Jono Chodkevičiaus, Vilniaus kašteliono ir t. t. dukters, vestuvėms, poetiškai pavaizduotas Jono Radvano.

Tąsyk tautas atšiaurias palieku ir plasnoju per dangų
ten, kur jūra srauni Armoriką ir Angliją skiria.
Debesis tirštus viršum vandenų nugalėjus sutiko
šičia bejęgi mane didžiai maloninga pakrantė –
pertekus turtų sala, vadinta Britanija andai.
Narsūs anglai paskui ją užvaldė, išstūmę jos žmones.
Ginklais stipri ir didžiai dėl taikos laiminga ši žemė.
Šičia tai aš pamačiau nemarią kariūnų valstybę,
teisingumu ir tikru Visagalio tikėjimu tvirtą,
klestinčią sau didžioje taikoje, o kartu – pasakysiu –

baisiai turtingą ligšiol pelnytų triumfų gausybę.
 Valdžią ten turi tokia Elzbieta, narsingiausia mergelė,
 lenkianti daugel kitų išmintim ir meile skaistybės
 (gerbia ir saugoja ją ši mergelė nuo kūdikio metų).
 Ar man priminti, kaip ji siaubingiausią Ispano laivyną
 sumušė? – Priešas tada vandenyno visą paviršių
 uždengė savo laivais, o puikybe pasiekė dangų...
 165 Štai, jau Iberas rūstus balsingiausią karą per jūrą
 plukdo, gabendamas draug grandines ir pražūtį britams.
 Čia – kastiliečiai, greta – siciliečiai, Granados vaikinai,
 tie, kas Sagunto laukuos gyvena, Kantabrijos vyrai,
 čia – galisiečių narsi padermė atžygiuoja, nuo ginklų
 sutviska jūroj laivai; armada, apsvaigus iš laimės,
 neria į saldžias bangas, ir prispaustas iš karto daugybės
 kilių didžiulių dusliai sudejuoja platų vandenynas...
 Ir jau kareiviai, laivais išmatavę kelią per jūrą,
 veržėsi pult akyse jiems iškilusios Anglijos uostus
 ir grandinėm surišt į nelaisvę paimtą šalį,
 kai karalienė, širdy visokiems rūpesčiams ėdant,
 dangų maldom verkdama be perstojo ėmė gaudinti:
 – Tėve mūsų – dangaus ir žmonijos švenčiausia galybe,
 valdanti protus žmonių ir rikiuojanti amžiną būtį!
 Štai, atkeliauja čionai tironų gauja, susimokius
 dėl nuodėmingų karų prieš Tave ir Tavąjį Kristų!
 Dar neregėtais laivais jie užtvindė jūrą, siaubingą
 pražūtį čia nešdami ir nelaimės mano valstybei!
 Jiems neužteko tiek syk taikingas tautas apiplėšti,
 185 šiurpinti žodžiais grasiais ir seną, ir naują pasaulį
 ir dėl turtų ginklu nekaltus gyventojus siaubti!
 Negi užpulti britus šis nedoras priešas panūdo?
 Negi panūdo jisai į sukelsiantį ašarų daugel
 karą įstumti niekuo jam nenusikaltusius mano
 anglus, kuriems Tu esi pažadėjęs palaimintą taiką?
 Negi Ispanas įstengs, visagali Karaliau, paversti
 niekais šias sielas ir šias taikingas dovanas Tavo?
 Juk joks tironas anksčiau – net Asirijos Sinaheribas –
 šiukštu nedrįso tavų tikinčiųjų begėdiškai skriausti,
 nes susilaukdavo tuoj bausmės ties Jeruzalės bokštais,
 kai juos sumušdavo ten pats angeliškasis Arėjas.
 Tad ir šiandien apgink, Aukščiausiasis, mus nuo grobiko,
 būti vieninteliu mūsų laivyno vadu apsiėmęs! –

Taip ji maldavo, o Jis, patvirtinęs, kad ją išgirdo,
trenkė perkūnu, kad net sudrebėjo visas Olimpas.
Tik nesibaimink! – Juk tai ne kas kitas, o pats Visagalis
davė tau ženklą aukštai, ir jau pučia vėjai palankūs...
Leidžiasi, Dievo pirmyn vedami ir skraidinami vėjų,
spjaudantys ugnį laivai, gabendami mirtį iberams;
debesis juodus kartu su žiežirbų spiečiais paritę,
spjaudyt ugnies kamuoliais jie pradeda taip,
kad nušvinta jūros gelmė ir dangus,
versdami galvoti, kad ščia plaukia atskilus
Etna ar ugningos Vezuvijaus žiotys...
Kelią virš jūros bangų teberodant tinkamam vėjui,
puola priešus laivai, ir pro dūmus pažirusios ugnys
ima staigia mirtimi iš visur grasinti ispanams.
Kyla garsus bildesys, prasideda kraupios žudynės,
per nesvetingas uolas jie pasklinda po jūrą, kur gali,
ir ketinęs britus grandinėm apkalti laivynas
grėžiasi sprukti patsai, į grasinimus ranką numojęs.
Kur gi, Kantabre, dabar storžieviškas tavo protelis?
Tavo puikybė, didžios narsybės sklidinios širdys? –
Priešai pasprunka taip pat, kaip į kojas kad leidžiasi elniai,
Ant hirkanų kalnų išvydę staigiantį liūtą, – šitaip jie nešdinos sau nuo Anglijos liūtų
puolimo.

Keblikaitė, Albina, Reda Pabarčienė ir Diemantė Veličkienė. „Williamo Shakespeare'o sonetų vertimai: Sigito Gedos bandymas“. *Žmogus ir žodis* 16(2) (2014): 6–32.

[...] Į lietuvių kalbą Shakespeare'o sonetai pradėti versti XX amžiaus trečiame dešimtmetyje. Pavienių sonetų yra paskelbę E. Šėkštas, A. Kuzavinis, Stasys Naginskas, Bernardas Brazdžionis, Antanas Danielius, Algis Tomas Geniušas. Visą sonetų ciklą lietuviškai pateikė keturi poetai: 1964 metais Čikagoje, M. Morkūno spaustuvėje, išėjo Alfonso Tyruolio-Šešplaukio versti sonetai; 1965 metais Shakespeare'o *Raštų* 6 tome (Vilnius: Vaga) publikuoti Aleksio Churgino vertimai, kurie vėliau buvo ne kartą perleisti (dalis jų skelbta anksčiau, rinkinyje *Iš Renesanso poezijos*, 1957); 2009 metais pasirodė Sigito Gedos (Vilnius: Žara), 2011 metais – Tautvydos Marcinkevičiūtės vertimai (Vilnius: Naujoji Romuva).

Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą yra aptarę Dovydas Judelevičius (straipsniai „Vieno soneto paraštė“, 1969; „Apgaulingas paprastumas“, 1982), Algis Tomas Geniušas (straipsniai „Laiko problema Šekspyro sonetuose“, 1979; „Šekspyras – pasaulio ir lemties poetas“, 1996). Šie autoriai atliko ir platesnių šekspyrologinių tyrimų (Judelevičiaus knyga *Gyvasis Šekspyras*, 1964; dvi Geniušo disertacijos: „Pakartojimo vaidmuo V. Šekspyro tragedijoje“, 1969 metais apginta Latvijos valstybiniame universitete, „V. Šekspyro poetikos folklorinis-mitologinis substratas“, 1988 metais apginta Maskvos M. Lomonosovo valstybiniame universitete). Dalia Judita Vabalienė 1976 metais

Vilniaus universitete apgynė daktaro disertaciją „Eilėdaros ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“, kurioje lygino anglų ir lietuvių eilėdaros sistemas, nagrinėjo soneto formos perteikimą Churgino vertimuose. Ji paskelbė du straipsnius, skirtus anglų penkiapėdžio jambo ritmiką lietuviškuose sonetų vertimuose (1979, 1981). Elena Kuosaitė-Jašinskienė straipsnyje „Kai kurios Šekspyro sonetų vertimų problemos“ (1989) analizavo sonetų adresato klausimą Churgino verstuose sonetuose. Gedos vertimų knygos įvadiniam straipsnyje Viktorija Daujotytė trumpai pristatė Shakespeare'o sonetus ir Gedos atliktą darbą (2009). Minėtoje angliškoje antologijoje Čiočytė glaustai aptarė sonetų vertimus į lietuvių kalbą (2009). Aleksandras Šidlauskas apžvalginiam straipsnyje „Williamo Shakespeare'o sonetų pasaulyje“ glaustai apibūdino poezijos vertimo savitumus, palygino visus keturis sonetų ciklo vertimus (2013). [...]

Šidlauskas, A. „Williamo Shakespeare'o sonetų pasaulyje“. *Literatūra ir menas* (2013-10-13).

Šimtas penkiasdešimt keturi Williamo Shakespeare'o sonetai – tai unikalūs pasaulio lyrikos sedevras. Šie miniatiūriniai poezijos kūriniai (tik 14 eilučių) yra griežtos vidinės struktūros. Juose daug asmeniškumų, gyvenimo įžvalgų ir filosofinės skvarbos bei mąstymo autentikos. Sonetai paskelbti 1609 m., kai iki poeto mirties buvo telikę septyneri metai. Įvairios gyvenimo spalvos, šviesesnių nuotaikų blyksniai, harmonijos primatas žmoguje, kančios ir nusivylimo atsklaida, meninė tiesa, emocinio gyvenimo gelmingumas, tikėjimas žmogumi – beveik neįmanu trumpai nusakyti didžiąją sonetų vertę ir ypatingą jų populiarumą visoje Europoje. Gaivios Renesanso idėjos, Angliją pasiekusios pusamžiu vėliau, rado atgarsį poetinėje ir dramatinėje W. Shakespeare'o kūryboje. Jis tolygiai šlovino dvasinį ir kūniškąjį pradą kaip tam tikrą epochos gyvensenos ir jausenos santykį. Nepamirština, kad šios temos ir idėjos yra įvilktos į tobulą meninę formą. Ne veltui pagal pasaulio leidybos rodiklius (UNESCO duomenimis) W. Shakespeare'as dešimtmečiais patenka į pirmąjį penketuką. Vadinasi, jis verčiamas (ir ne vieną sykį), vadinasi, jo kūryba domimasi.

Kas suskaičiuos, kiek pasaulio tautų poetų ir kiek kartų yra išvertę W. Shakespeare'o sonetus? Daug, daug kartų. Tai akivaizdžiai liudija ir lietuviškoji šekspyriados vertimo istorija. Net keturi lietuvių poetai yra išvertę ir išspausdinę atskiromis knygomis visą poeto sonetyną. Tai Alfonsas Tyruolis-Šešplaukis, Aleksys Churginas, Sigitas Geda ir Tautvyda Marcinkevičiūtė. Tad ir kilo noras giliau susipažinti su šiais vertimais, juos palyginti, pakalbėti apie skirtingas poezijos vertimo mokyklas. Žinia, būta ir daugiau bandymų, bet kiti vertėjai tegebėjo išversti tik vieną kitą, matyt, atsitiktinai pasirinktą sonetą. Lietuviškųjų vertimų praktika liudija, kad poezijos (įvairių epochų) yra išversta nemažai. Turiu galvoje eilėraščius: jų yra po keletą vertimų variantų. Tačiau „Dieviškoji komedija“ ir „Faustas“ tik neseniai susilaukė naujų, pakartotinių vertimų (Sigitas Geda, Antanas A. Jonynas). Tai ypač sveikintina, nes kiekvienas tekstas išverčiamas vis savaip.

Poezijos vertimas turi daug specifinių bruožų, lyginant su prozos vertimais. Visų pirma – eilėdara yra nepaprastai įvairi, turinti skirtingą eiliavimo metrą, kirčiavimo savitumus, neapbrėpiamą rimų gausybę. Kaip netrukus įsitikinsime, šie keturi W. Shakespeare'o sonetų vertėjai išvertė labai skirtingai: pažodžiui ar laisvai, laikydamiesi minties eigos ar nuo jos toldami. Palyginus vieną soneto vertimą su to paties soneto kito poeto vertimu kartais atrodo, kad versta ne iš to paties originalo. Tai lėmė nevienoda šio ketvertuko poetinė patirtis ir jų kūrybinis kraitis, temperamentas ir erudicija, anglų ir lietuvių kalbų mokėjimas, susipažinimas su kitų tautų vertimais. Tai yra

natūralus vertėjo darbo procesas. Jau ne vieną sykį mūsų poezijos vertimų istoriografijoje kalbėta apie skirtingas lietuviškas mokyklas. Turiu galvoje A. Churgino, V. Bložės, S. Gedos, J. Juškaicio, V. Šimkaus, J. Strielkūno, L. Brogos atvejus. Poezijos vertėjų tarsi nestokojama, bet ypatingu vertimų derliumi pasigirti, rodosi, negalėtume. Kiekybė dar nedavė geidaujamos kokybės. *O tempora, o mores!* Šiais klausimais tik pastaraisiais metais imta plačiau kalbėti. Geru žodžiu tenka paminėti Vertėjų sąjungos užmojus, tačiau tai jau kita kalba. [...]

Norisi pabrėžti kiekvieno vertėjo skirtingą požiūrį, soneto supratimo subtilybes, nevienodą įsigilinimą į soneto turinį. Tiesa, nusižiūrėjimo išvengta, nes kiekvienas „posmuoja“ savu stiliumi, sava (o ne šekspyriška) pasaulėmata. A. Tyruolis-Šešplaukis posmus verčia težiškai, vengdamas metaforos gelmių, išverstų sonetų nuotaika vienoda, tekstas neretai paviršutiniškas. A. Churgino vertimo stilius pakilus, bet supaprastintas, netgi priartintas prie moksleiviško ar studentiško suvokimo eilių. Turėdamas ilgametę poetinę patirtį, A. Churginas tarsi verčia lengvai, šiek tiek subuitintai, bet ne gelmiškai. T. Marcinkevičiūtė giliau suvokia sonetus, bet nesurastas santykis tarp vaizduotės įžvalgų ir realybės paveikslų. Kai kur dirbtinokas intelektualumas verčia galvoti apie logikos stoką, tarsi per maža moteriškumo; turiu galvoje žodžio jautrumą, frazės spalvą, jausmo proveržį. Bene geriausiai suvokti renesansinio žmogaus gyvenseną ir jauseną pavyko patyrusiam vertimo meistriui Sigitui Gedai. Jis buvo intelektualinio mąstymo vertėjas, mokantis giliai ir savitai frazuoti ir perfrazuoti mintį. Kai kada netgi polaisvis vertimas labai nenuolsta nuo originalo, nes pasakoma ir realistiškai, ir romansiškai, ir aforistiškai, išlaikant minties svorį, loginius kirčius, potekstės niuansus.

Geras šių vertėjų bruožas – nesiekima visiško pažodiškumo, bet W. Shakespeare'as meistriškai „sulietuvinamas“, nepaisant itin savito stiliaus. Absoliutaus tikslumo pasiekti neįmanoma, nes tai nėra būtina. Juolab kad T. Marcinkevičiūtės vertimų knygoje lygiagrečiai pateikiamas ir originalus tekstas. Anglų kalbą suvokiantis poezijos gerbėjas gali čia pat palyginti ir giliau, ir adekvačiau, negu tai bandė padaryti šių eilučių autorius.

Bendras visų vertėjų trūkumas (netrukus pasistengsime tai pagrįsti) – neskambus, senoviškas rimas, minties nelogiškumas ar netgi nesuprantamumas, nutolimas nuo W. Shakespeare'o formos tobulumo, tam tikro autentiškumo stoka. Šiuo atveju tik patyręs anglų kalbos žinovas galėtų giliau palyginti angliškąjį ir keturis lietuviškus tekstus, ištaisinėdamas netikslumus, nukrypimus, eilėdaros pastebėjimus, pažaidas. Nepastebėtas šių vertimų dėsningumas: kai siekiama kuo didesnio vienos minties tikslumo, sušlubuoja kita, trūkinėja sakiny. Esama nemažai nereikalingų iškrepimų, „būtinų“ tik ritmui išlaikyti.

Tad dera perversti visų keturių poetų sonetyną ir pabrėžti kai kurias vertimų ypatybes, kurios kiekvieno vertėjo „virtuvėje“ itin įvairuoja. Štai A. Tyruolis-Šešplaukis vartoja retesnius, senoviškesnius žodžius, tarsi atspindinčius praėjusią epochą: *stangybė, domėnas, pagaila, plačiaburė, kvap-tis, baltis, benaudis, užvėja, veikmė*, žeismas. O *favoritai, trofėjai, charta*, regis, nedera šekspyriškajai mintysenai. Esama sklandžiai išverstų paskutinių dviejų soneto eilučių: „Mane brangioji tavo meilė gali / Laimingesniu paversti už karalių“, „Bet negalės žiauri ranka nustelbti / Eilių, kurios neliauja grožio skelbti“. Bene vienas įtaigiausių 71-ojo sonetų posmų suskamba nuotaikiai, gyvai, adekvačiai. „O, jei pažvelgsi į eiles šias kartą / Kai po velėna aš galbūt dulkėsiu / Tu neminėsi ir mano menko vardo, / Temirs ir meilė, kai kape gulėsiu.“ Deja, daiktavardžių, veiksmazodžių su priesaga *-imas* gausa seklina eilutę, vienodina sonetų vidinę brandą, menkina kūrybines vertėjo išgales: *ne-*

tekimas, apsinešimas, apvogimas, pagrobimas, patraukimas, gedimas, mirimas, pageidimas, sudėjimas, buvimas, sužeidimas, griovimas ir pan. Esama eilučių, kurios labai dirbtinės, matyt, nepažodinės, bet prasilenkiančios su logika, visiškai meniškai bejėgės, blukinančios viso soneto žavesį: „Jau laimė užpakaly, vargas – prieky“ (toliau – soneto nr. 50), „Atskleidus slėpto grožio brangią rūšį“ (52), „Mane širdim, bet ne akim apleidai“ (93), „Neatsarga atkirs aitrausią peilį“ (95), „Bučiuoti švelnų tavo rankos vidų“ (128), „Į juodą vielą jos plaukai panašūs“ (130), „Atstoja mano kūnas vaizdo rėmus“ (24). Tenka pripažinti, kad daugeliu atveju vertėjas „dirbo“ labai mėgėjiškai, nes daug paviršutiniškumo, skubos, savivalės. Ne vienu atveju dėl ritmo ir rimo nueinama lengviausiu keliu. Eilutė, posmas ar netgi visas sonetas yra prėskas, be meninės įtaigos, neskambus, pilnas monotoniškos, senoviškos (blogąja to žodžio prasme).

Aleksio Churgino vertimai kur kas pagavesni, prasmiškai tikslesni, ritmiškai kondensuotesni. Poeto patirtis kalba pati už save. Rodos, prityrusiam vertėjui būtų nedovanotini kirčio riktai, rimo bespalviškumas ar minties painiava.

Šito, be abejonės, nelengva išvengti bet kuriam vertėjui. Ne paslaptis, kad kiekvienas poetinis kūrinys, išverstas į kitą kalbą, tampa ne tik originaliu autoriaus, bet ir vertėjo kūrinium. Taip nutiko ir A. Churginui, kuris ne vieną kartą nutolsta nuo filosofinės ir psichologinės W. Shakespeare'o sonetų įtampos ir skvarbumo, o nueina lengvesniu eiliavimo keliu. Gera įvaldyti soneto eilėdarinę formą – viena, o adekvačiai atskleisti anglų klasiko pasaulėmatą ir pasaulėjautą – žymiai sudėtingiau. Pastebėtas vienas A. Churgino vertimo bruožas. Kai siekiama minties tikslumo, kartais pamirštama rimo įtaiga, ir atvirkščiai, kai randamas deramas ir retesnis rimas (*pasiruošus – luošas, mieloji – meluoji, atgyja – kalaviją, kraupios – kaupiuos, pavydžiu – tolydžio, aistringai – audringai*), greitai „pabėgama“ nuo originalo pasaulio. Šis vertėjas sonetus perskaitė ne kaip vertėjas-mąstytojas, o tik kaip gerą poetinę patirtį turintis realistas, prastuoliškas žmogaus jausmo ir proto stebėtojas ar romantiniu šydu prisidengęs jaunuolis. Tiesa, laisvesnio eiliavimo čia žymiai mažiau negu S. Gedos ir T. Marcinkevičiūtės vertimuose. Kaip sakoma, nuo savo poetinio stiliaus nepabėgsi. W. Shakespeare'ui itin būdingos potekstės, subtilios asociacijos, metaforų gelmė, o A. Churgino vertimuose daugoka lengva ranka išverstų posmų, tarsi perpasakojančių, o ne atkuriančių pirminį tekstą. Kiekvienas laikas turi savo minties raišką, frazę, šneką, mąstymą, jauseną, ištartį, žodinę eilutės (sakinio) skvarbą, (juk ir A. A. Jonyno „Faustas“ nepaprastai skiriasi nuo A. Valaičio „Fausto“ – ir dėl patirties gylio, ir dėl tuomečio šnekėjimo: skirtumas tarp šių dviejų vertimų – per šešiasdešimt metų). „Kitos kalbos tekstas neišvengiamai yra ir kitas tekstas“ (V. Daujotytė).

Kelis žodžius reikia pasakyti dėl A. Churgino rimų. Šioje eilėdaros srityje kūrybiškumo itin pristigta. Jei, tarkime, šis vertėjas norėtų perspausdinti 154 sonetus, jis grįžtų prie savo vertimų ir, tikėtina, gerokai paprakaituotų, ieškodamas ir sakinio gaivumo, ir loginės prasmės. Taigi apie rimus; net penkiolika kartų įvardžiui „tu“ ieškoma atitikmenų ir lengvai surandama: *kartu, pirštu, retu, metu, baltu, krantu*, įkvėptu, *baltu*. Nuobodoka ir gana! *Esi–šviesi* net 3 kartus kartoja. Piktinaudžiaujama ir „širdies“ rimu: *širdžių–medžiu, širdy–skurdi, deja–širdyje, nepadės–širdies, širdį–pagirdė, išdidi–širdy* ir t. t. Ir įvardis „tau“ (6 kartai), ir įvardis „aš“ (*nesutres, atneš, neatneš, nēmaž*), ir veiksmazodis „esi“ (*baisi, šviesi, tamsi, visi*), ir įvardis „mane“ (*ugnia, nežinia, švelnia, lipšnia*) lyg kokie įkyrūs pertarai lydi vieną sonetą po kito. Susidaro įspūdis, kad dažnašyk rimuoja ne paprastai, bet primityvokai. Tik patyrę anglistai galėtų pasakyti, ar W. Shakespeare'o rimų pasaulis taip

pat yra „sausokas“, vienažiūris.

Tautvydos Marcinkevičiūtės poetinis pasaulis gerokai sudėtingesnis, netgi modernesnis. Ir pačios poetės lyrikoje nėra paviršinių, nuogai realistinių vaizdinių, užgožtų tiktai romantinėmis spalvomis. Kai kurie sonetai (12, 14, 61, 65, 71, 92, 123, 138, 150) išversti sklandžiai ir, man regis, suskamba itin šekspyriškai. Ypač nudžiugina paskutiniai sonetų dveilčiai. Ir naujesnių, sonoriškų rimų padaugėjo: *ižeidėjus–pažadėjus; erskėtis–tikėtis; gražus–našus; rašyti–šita; valdžios–saldžios*. Tiesa, tokie tarptautiniai žodžiai, kaip *falsifikatas, grafomanai, fantas, pompastika, favoritas, baldakimas*, vargu ar pagilina bei praplečia W. Shakespeare'o tekstų žodyninį fondą. Tačiau įtikina ir skvarbesnė metaforų žiūra: *meilės akmuo, saldus vardas, žodžių svoris, kvapnus lietus, krūtinės kambarėlis, karšta dangaus akis, aukso data*. Poetė kai kuriuos daiktavardžius, kaip *Viešnia, Mirtis, Giltinė, Gamta, Žemė, Mūza, Dabartis, Niekas*, rašo didžiosiomis raidėmis, ko nėra originalo tekste. Tokia interpretacija rodo per didelį pasitikėjimą ir savo „dvasios“ atskleidimą. „Sudirgęs“, „miknė“ – naujesni, rečiau mūsų kalbėsenoje skambantys žodžiai. Kai kurios sonetų eilutės suskaldomos šauktuku ar tašku, ko taip pat nėra šekspyriadoje (8, 13, 33, 36, 56, 61, 79, 119, 125, 142 sonetai). Toks „savivaliavimas“ nutolina skaitytoją nuo originalo. Gal poetės temperamentas ir prašosi šaukiamųjų sakinių, bet anglų poetas „šūkauti“ nemėgsta. Daugoka mažakalbių dalelių: *jau, vėl, tik, net, juk*. Dažnai tuo naudojamas dėl rimo. 7 skiemenų žodis „nepasitenkinimas“ (124) sutrikdo sklandų ritmą. Tačiau ypač norisi pasakyti, kad kai kurios eilutės (frazės) išverstos paskubomis, kartojamos, prasilenkiant su paprasčiausia logika ar būtinu tikslumu. Štai keletas tokių „šedevrėlių“: „Raukšlėm subjauros tavo grožio lauką“ (2); „Tuoj pat vytimą augančio girdžiu“ (15); „Tave nuo visko saugot lyg ligų“ (22); „Sutvertas iš nepaslankių dalių“ (44); „Kad man nušvistum Laiko drabužinė“ (52); „Ir kūdikystė, šliauždama į brandą“ (60); „Tačiau kam teršt emocijas balsu?“ (102); „Ką smegenys galėtų perduot raštui“ (108); „Jai juodos vielos auga ant galvos“ (130); „Kai blogio jėgos tavo vidų semia“ (146). Tokių „perlų“ gausu. Juose nėra jokio poetiškumo, atrodo, kad versta apie 1915–1925 metus (tai būtų šiek tiek atleistina). Kaip ir A. Churginas, poetė piktnaudžiauja įvardžiu „tu“, kuris rimuojamas su *kartu, kitų, klastų, retu, pajuntu, suprantu, metu, krantu, apetitu, šimtu, alkstu, vertu, kaistu, sugrižtu* etc. Aišku, tokie rimų variantai galimi, bet dažnas jų kartojimas rodo gabios poetės meistriškumo stoką, paviršinę eilėdarą.

Nedidelis knygos formatas, regis, neleido tekstų suposminti pagal V. Šekspyro schemą (4, 4, 4, 2), paliekant tarp prasmų tarpelius. Kartais kyla teisėtas klausimas, kiek vertėjas „gali“ nuklęsti nuo originalo eilėdaros ir minčių tikslumo, kiek poetui vertėjui leistina vertimą „suchurginti“, „sumarcinkevičiūtinti“. Tai labiau vertėjų meistriškumo ar amatiškumo (gal skubėjimo) pasekmė. Rodosi, laisvo vertimo sekimo laikai jau praėjo. Vertė V. Kudirka ir S. Dagilis, K. Sakalauskas-Vanagėlis, P. Arminas-Trupinėlis ir A. Valaitis, vėliau – P. Keidošius ir T. Rostovaitė, bet tai jau seniai nueitas etapas. Tobulėjo lietuvių poezija, savaime turėjo tobulėti ir vertimai. Anksčiau minėtoji vertėjų kohorta išsaugojo „savo“ vertimų lygį ilgainiui, kol radosi nauja pokarinė karta. Tiesa, šiandien pasigirti jaunaisiais vertėjais dar ankstoka, nors keletas gabių vertėjų iš lenkų kalbos jau išaugo.

Geriau grįžkime prie sonetų. Ketvirtasis poetas, išvertęs W. Shakespeare'o sonetus, yra Sigita Geda. Tai bene labiausiai prityręs poezijos (ir „Korano“) vertėjas. Pavydėtinas darbštumas, kalbų mokėjimas, gilus poetiškumo suvokimas... Jo vertimai – tai, rodosi, tikra naujoji vertimo mokykla. Jai priklauso V. V. Bložė, V. Šiugždinis, A. Nyka-Niliūnas, K. Platelis. Kai išverčiami ne tik žodžiai, bet esmingiausia – eilutės, frazės prasmė, loginė dermė. S. Geda jaučiasi absoliučiai savarankiš-

kas, nors iš pirmo žvilgsnio polaisvis eiliavimas gali pasirodyti šiek tiek įtartinas. Teisi profesorė V. Daujotytė, S. Gedos vertimų pratarinėje pabrėžusi esminę sonetų poetinę nuovoką: „Labai glausta soneto struktūra turi apimti sudėtingą jausmų ir minčių gamą, nepažeisti natūralumo, išsaugoti (ir netgi išryškinti) būties daugiabalsiškumą ir kuriančiojo asmeniškumą“; „Kitas kalbos tekstas neišvengiamai yra ir kitas tekstas. Jeigu žodis nebūtų pripildytas užpildytas reikšmių, kintančių ir keičiamų, poezija nebūtų įmanoma“, – teigia kritikė. Savo laiku kai kuriuos poezijos vertimus S. Geda pavadino perrašymu (transkripcija). Čia ir yra esmingas sonetų vertimo bruožas, svarbiausioji dimensija. Šiandien, matyt, nebūtina *volens nolens* laikytis originalo eilutės. Yra (ir turi būti) giluminė verčiamos poezijos tėkmė, mąstymo gelmė, kurią tegalėjo pajauti tikrai tokio talento vertėjas kaip S. Geda.

Norėdamas pabrėžti senąjį laiką, vertėjas griebiasi senosios leksikos, pavartodamas šiandien veik primirštus žodžius: *vienišiuolis, nuoilsis, bėglus, jūrbangė, atašvaitas, nugeibėliai, keleivystė, skirtis, liaupsė, rietynės, trūnėšiai, bendrakelionis, galuotis, nesang, bluostas, drapanos, gelmuo* ir pan. Vienas kitas žodis galėjo būti paties S. Gedos sukurtas. Tai pripildo prasmę pilnatvės ir savitos žiūros. Ir daugelis frazių skamba gediškai, giliai įprasminčiai: *lakis belaisvis, meilės ledas*, šviesos banga, *aimana bebalsė, dviguba meilė*. Giliamintiškai išversti 15, 36, 52, 74, 107, 140 sonetai. Deja, pasitaiko atveju, kai dėl tikslumo „nuskriaudžiamas“ rimas: *paistalų–taria; bus–kitados; šviesrūsųs*. Vertėjas nėra preciziško, įprasto, tradicinio rimo kūrėjas. Bet argi tai didi nuodėmė? (*bevalis–rolės; sienoj–sielas; grožio–beprotis*). Esama ir visai nerimuotų eilučių. Neišvengta, deja, ir sausokų, neaiškių, keistų „vertalų“, kurie, tikiu, ateityje poeto tikrai būtų atnaujinti. Deja!.. O štai keletas pavyzdžių: „Mano burna ir tavo meilė miršta“ (71); „Už stalo protas posėdį padarė“ (46); „Eikliausias žirgas nepavys troškimo“ (51); „Pavidalas seniai turėto vaiko“ (77); „Ir persekiojimas laužias pro duris“ (129); „Turėčiau vaikščiot po kaltėm sulinkęs“ (120); „Jūreiviui naktį suvokimą duoda“ (116). Regisi, S. Gedai lengviau „pasidavė“ šiuolaikiški poetai J. Brodskis, W. Szymborska ir Cz. Miłoszas. Čia nieko stebėtina. W. Shakespeare'o poezijos lyrinė „kartelė“ iškelta gana aukštai, tad ir „šuolininkui“ reikia daug „treniruočių“. Pastebėtina, kad kai kurie sonetai, lyginant juos su kitais trimis vertėjais, yra tarsi naujas S. Gedos kūrinys. Pasakyta naujai, bet turiniu anglų dramaturgui ir poetui nenusikalsta. [...]

Tidikytė, Laimutė. „Dovydas Judelevičius apie W. Shakespeare'ą – teatro ir literatūros sankryžoje“. *Literatūra ir menas* (2007-04-27).

Šįmet sukanka 75 metai nuo pirmojo lietuviško „Hamleto“ (1932 m.) pastatymo teatre. Ta proga kalbamės su teatrologu ir literatūrologu Dovydu Judelevičiumi.

Koks pirmasis Jūsų žingsnis W. Shakespeare'o link?

Bent kiek kryptingiau ėmiau studijuoti W. Shakespeare'o kūrybą, kai baigiau studijas ir 1951 m. pradėjau dėstyti tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute. Skaitydamas anglų literatūros kursą anglistams, pajutau, kaip svarbu išplėsti W. Shakespeare'o kūrybos nagrinėjimą, kad studentai geriau pajustų bendrą tos epochos kultūrinę vertę. Daugiausia dėmesio skyriau W. Shakespeare'o tragedijoms, vėliau ėmiau gilintis ir į komedijas bei sonetus.

Mano pirmasis darbas, susijęs su W. Shakespeare'o tekstu, jau skirtu kitiems, buvo 1958 metais „Mokinio bibliotekos“ išleista „Hamleto“ (Aleksio Churgino vertimas) knygelė su komentarais. Bandžiau reikštis ir kaip teatro kritikas.

Vėliau parašėte studiją „Gyvasis Šekspyras“ (1964), talkinote leidžiant W. Shakespeare'o „Raštų“ šešiatomį (1961–1965), recenzavote vertimus ir lietuviškus spektaklius, likote ištikimas W. Shakespeare'ui iki šiol. Kodėl?

Man visada kalbų ir kultūrų sankryžos yra savaip lemtingos. Ir tikrai patrauklios. Sakysim, Petras Cvirka atsirado satyros problemų, lituanistikos ir Vakarų literatūros studijų sankryžoje. O W. Shakespeare'as buvo nė su kuo nesulyginama teatro ir literatūros jungtis, dėkinga ir viliojanti kūrybinių nuotykių teritorija.

1932 m. Kauno valstybės teatro spektaklyje, režisuotame Michailo Čechovo, Hamletą vaidino Andrius Oleka-Žilinskas. Kuo šis „Hamletas“ spektaklis svarbus nacionalinio teatro raidai?

Tai vienintelis lietuviškas W. Shakespeare'o „Hamletas“, kurio nesu matęs, nes dar nevaikščiojau į teatrą. Tad galiu kalbėti tik kaip istorikas.

M. Čechovo atvykimas į Lietuvą tiesiogiai susijęs su A. Olekos-Žilinsko kūrybiniais darbais Valstybės teatre. 1929 m. pabaigoje A. Oleka-Žilinskas pastatė savo legendinį Vinco Krėvės „Šarūną“, 1930-ųjų pradžioje tapo Valstybės teatro direktoriumi. Jam rūpėjo ne tik atnaujinti dramos režisūrą, bet ir reformuoti aktorių ugdymo metodiką. Su didžiuoju rusų aktoriumi M. Čechovu, 1928 m. emigravusiu iš Sovietų Sąjungos, jis buvo pažįstamas dar iš bendro darbo Antrajame Maskvos akademiniame dailės teatre, jie bendravo ir M. Čechovui gyvenant Vakaruose. Kai M. Čechovas po Berlyno ir Paryžiaus apsistojo ilgesniam laikui Rygoje, kilo sumanymas pakviesti jį dirbti į Lietuvą. Iš vyresniojo kolegės ir bendraminčio A. Oleka-Žilinskas pagrįstai tikėjosi paramos vaidybinei mokyklai bei režisūrai, nes jie atstovavo tai pačiai Konstantino Stanislavskio ir jo pasekėjų teatrinei kryptiai. Toks būtų 1932 m. lietuviškojo „Hamletas“ kontekstas. Dar reikia pridurti, kad lygiagrečiai M. Čechovas režisavo „Hamletą“ ir Rygoje, Nacionaliniame teatre: premjera įvyko 1932 m. spalio 21 d., t. y. dešimt dienų po lietuviškos (Kaune – spalio 11 d.).

Iki tol Lietuvoje W. Shakespeare'ą buvo statęs tik Borisas Dauguvietis („Otelas“ – 1924 m., „Žiemos pasaka“ – 1925 m.). Įdomu, kad M. Čechovas pirmąsyk statė „Hamletą“, pats jame nevaidindamas pagrindinio vaidmens: jis vaidmenį paskyrė A. Olekai-Žilinskui. Rygoje M. Čechovas vaidino rusiškai latviškai vykstančiame „Hamletas“ spektaklyje, o Kaune visas spektaklis buvo suvaidintas lietuviškai.

Hamletas, traktuojamas M. Čechovo, buvo žmogus, kuris pirmiausia išgyvena dvasinę dilemą. Jam svarbu ne sostas, ne valdžia, o vidinis maištas. Šis dvasingumas, iš kurio kyla daugelis neveikimo motyvų, yra labai svarbus. M. Čechovui aktualu buvo atskleisti, kad Hamletas svyruoja ne tarp veikimo ir neveikimo, o tarp veikimo prasmės, teisingumo ir dvasingumo. „Hamletas“ gali tik savo dvasios jėga įveikti blogį – karalių, gali griebtis tik tokio kovos būdo, kuris atitinka įdvasinto žmogaus didybę, – sakė M. Čechovas. – Iš čia – toji kova per meną, kuriuo Hamletas nurungia karalių... Ne rasyra, o dvasios jėga, ne rasyra, o aktoriaus meno jėga Hamletas nugali.“ Tokia interpretacija iš esmės liko visuose M. Čechovo „Hamletas“ spektakliuose.

Kauno spektaklyje, žinoma, atsirado labai individualių spalvų, kurios susijusios su menine A. Olekos-Žilinsko individualybe. Anot amžininkų, jo Hamletas buvęs ne toks pažeidžiamas, ne toks trapus kaip M. Čechovo, kartais nevengdavusio romantinio pakilumo ar herojinių intonacijų, bet jis nuosekliai, dvasios impulsų įkvėptas, priešinosi blogio pasauliui.

Vėliau Lietuvoje M. Čechovas dar pastatė W. Shakespeare'o „Dvyliktąją naktį“ ir N. Gogolio

„Revizorių“. Visi šie trys spektakliai yra labai svarbūs to meto nacionalinio teatro raidai. „Hamletas“ buvo perskaitytas tarsi poeto ir filosofo akimis, „Dvyliktoji naktis“ auklėjo komišku žaidimu ir pokštais, „Revizorius“, satyrinė komedija, orientavo į egzistencinius matmenis. M. Čechovas konceptualia režisūra parėmė A. Olekos-Žilinsko puoselėjamą kryptį.

Vėliau dar būta kelių lietuviškų Hamletų: Henrikas Kurauskas, Romas Ramanauskas, Ramūnas Abukevičius, Andrius Mamontovas. Kaip kito Hamleto vaidmuo ir W. Shakespeare'o interpretacija?

Antrasis lietuviškas „Hamletas“ atsirado po didelės pertraukos. 1959 m. Akademiniame dramos teatre jį pastatė režisierius Juozas Rudzinskas, meninėmis nuostatomis tarsi grįžęs prie gana tradicinės Boriso Dauguviečio traktuotės. Tačiau Henriko Kurausko individualybė, poetiškas, gerokai romantiškas ir kartu sarkastiškas Hamleto paveikslas bent iš dalies kompensavo režisūros vidutiniškumą. Vėliau, 1987 m., Irenos Bučienės spektaklyje „Hamletas“ H. Kurauskas vaidino Klauদিယ, o Hamletai buvo Romas Ramanauskas ir Ramūnas Abukevičius. Tai buvo įdomūs Hamletai, bet nieko itin naujo, patrauklaus jie po H. Kurausko neatskleidė. Gal iš dalies todėl, kad pačios I. Bučienės traktuotė buvo nepakankamai išraiškinga. Ji jautė, kad reikalingos formos naujovės, kad laikas toks, kai ore jau tvyro permainų dvasia. Tai buvo vos juntama potekstėje, tačiau neprasiveržė pro šaltą scenovaizdį ir gerokai linijinius charakterius. Tuomet R. Ramanauskas yra labai taikliai pasakęs, kad galėjęs tik iš tolo pamojuoti W. Shakespeare'ui ir Hamletui, suvokdamas didžiulę distanciją tarp šio spektaklio ir kūrinio esmės.

Dar verta paminėti Vilniaus universiteto studentų „pirandelišką“ spektaklį „Hamleto sąvoka“ (rež. Rimantas Venckus, 1987 m.) ir eksperimentinį Edmundo Leonavičiaus monospektaklį „Gyvas negyvas Hamletas“ (rež. Audronė Bagatyrytė, 1992 m.).

Andriaus Mamontovo sukurtas šiuolaikinis Hamletas – drąsus, net daug ką anuomet šokiravęs. A. Mamontovo pasirinkimas Eimunto Nekrošiaus spektaklyje „Hamletas“ (1997 m.) suteikė labai daug naujų spalvų. Buvo labai svarbu turėti tokį aktorį, kuris būtų kitoks nei kiti, jaustųsi vienišas, nepritampantis, visais atžvilgiais atstovautų dabartiniam laikui. Galbūt, šiandien statydamas „Hamletą“, E. Nekrošius rinktųsi kitą aktorį, tačiau tuo metu stengėsi panaudoti A. Mamontovo individualybės ir populiarumo bruožus. Šį pavasarį spektaklis galės minėti savo dešimtmetį, o tai jau šis tas.

Apie „Hamletą“, kaip spektaklį ir vaidmenį, jau prakalbo Oskaras Koršunovas. Hamletiškų momentų jau yra buvę jo ankstesniuose spektakliuose (pavyzdžiui, „Vaidinant auką“). Bet didysis jo susitikimas su „Hamletu“, matyt, dar prieš akis.

Kiek lietuvišką W. Shakespeare'o dramą „gimimą“ lemia visuomenės poreikiai, teatras, vertėjas?

W. Shakespeare'o kelias į Lietuvą prasidėjo ne nuo spektaklių, o nuo vertėjų. Neretai taip būna. Mūsų atveju spektaklio teko laukti labai ilgai. Po pirmųjų Jurgio Zauerveino verstų „Hamleto“ fragmentų (1880–1884 m.) XX a. pradžioje pasirodė pirmas „Hamleto“, tiesa, ne iš originalo atliktas Kazio Samajausko prozinis vertimas. Kitas svarbus faktas: 1915 m. Amerikoje W. Shakespeare'o „Makbetą“ pirmą kartą iš originalo išvertė turintis poetinių galių, visada domėjęsis teatru Kleopas Jurgelionis. Jis plėtojo vertimo principus, kuriuos ir teoriškai, ir praktiškai bandė nubrėžti Vincas Kudirka.

Geresnių vertimų radosi tik baigiantis 4-ajam dešimtmečiui. Bet visa tai dar buvo šalia teatro, neturėjo ypatingos įtakos W. Shakespeare'o įsiliejimui į lietuvių poezijos ir kultūros apytaką. Iš esmės keliolika metų vaidinta pagal prastesnius tekstus. Pavyzdžiui, „Otelas“ galėjo remtis net dviem

vertimais (paradoksas, kad tuo metu išėjo net du vertimai!) – Marės Karužaitės ir mokytojo Kutros. Spektaklis buvo pastatytas pagal M. Karužaitės vertimą, dar labai elementarų, gerokai atsilikusį nuo to meto literatūros lygio. Jei paskaitysime tuo metu sukurtus Balio Sruogos ir Vinco Mykolaičio-Putino dramų kūrinius arba Kazio Borutos verstą H. Ibseno „Brandą“, pajusime visai kitokią eiliuotos kalbos kultūrą. Šis trūkumas pastebimas iki pat prieškario pabaigos, nes tuo metu vienintelis W. Shakespeare'o vertėjas (išskyrus „Makbetą“ vertusį Feliksą Breimerį) buvo Jurgis Talmantas – darbštus kalbininkas, redaktorius, pedagogas, tačiau be ypatingo poetinio talento žmogus.

Vėliau W. Shakespeare'o traktuotė scenoje tiesiogiai paremiama gerokai ūgtelėjusios vertimų kultūros. Čia daug reiškė A. Churgino vertimai. Pasirodė ir naujų vertėjų. Dėl politinių sumetimų anonimiškai buvo išleista K. Borutos išversta komedija „Daug triukšmo dėl nieko“, paskelbta keletas Antano Miškinio vertimų (W. Shakespeare'o „Raštų“ šešiatomyje). Gana kritiškai vertinčiau A. Miškinio vertimus: lyrikas jis stipresnis negu poetinės dramų vertėjas, galbūt sunku buvo perteikti anglų kalbos subtilybes. Pasirodė puikus jauno Vytauto Bložės vertimas „Venecijos pirklys“, kuris, be jokios abejonės, prilygsta A. Churgino vertimams. Labiau atsiskleidė W. Shakespeare'o žodžio metaforiškumas.

Žinoma, visada bus priekaištų vertimui, kuris neadekvačiai perteikia W. Shakespeare'o metaforiką, kuris galbūt sklandus, tačiau pernelyg žodingas. Tai, ką W. Shakespeare'as išsakė talpia metafora, kai kurie vertėjai dėsto daugybe žodžių, tarsi aiškinančių metaforą. Nesyk režisieriai pajusdavo, kad geri ankstesni vertimai (nuo jų praėjo veik pusšimtis metų) savotiškai atsilieka. Atsilieka ne nuo dabarties, ne nuo šiuolaikinio teatro – jie nepakankamai dramatiški, kad gyvai skambėtų scenoje. Todėl tai vienas, tai kitas teatras sumano užsakyti arba inicijuoti naują vertimą. Taip atsirado W. Shakespeare'o vertimų, dalis jų – pirmiausia teatro užsispyrimo rezultatas. Antai Cezario Graužinio spektakliui Valstybiniame jaunimo teatre Tautvyda Marcinkevičiūtė išvertė „Užsispyrėlės tramdymą“, o šiomis dienomis tame pačiame teatre įvyks komedijos „Jei taip, tai šitaip“ (angl. „Measure for Measure“) premjera; šį kūrinių režisieriui P. Budraičiui išvertė Aivaras Mockus. Taip atsirado ir pirmi A. Danieliaus vertimai.

Kuo saviti Antano Danieliaus vertimai?

Jis pradėjo nuo komedijų. Išvertė „Tuščias meilės pastangas“ – tai buvo Gyčio Padegimo iniciatyva. Vėliau išvertė antrą komediją „Du veroniečiai“, kurią Povilas Gaidys pastatė Klaipėdos teatre. Jono Vaitkaus dėka A. Danielius išvertė „Ričardą II“ (pastatyta Kaune). Geriau už savo pirmtakus jis sugebėjo pagauti W. Shakespeare'o komedijų renesansišką šmaikštumą, savotišką blevyzgų ir elegancijos derinį ir kartu neprarasti poetiškumo. Kad poetiškumo perteikimas tragedijoje irgi jo stiprybė, parodė „Ričardo II“ vertimas. Taip pat ir „Karalius Lyras“ bei „Timonas Atėnietis“, kurie iki šiol dar nėra pastatyti.

Dramatiškai susiklostė A. Danieliaus paskutinis vertimas: O. Koršunovo prašymu šis vertėjas buvo pradėjęs iš naujo versti „Romeo ir Džuljetą“; tęsėjo išversti keliolika puslapių ir mirė... Tai buvo tą patį rudenį, kai įvyko premjera „Graudžioji ir įstabioji Romeo ir Džuljetos istorija“, deja, pagal senąjį tekstą. Liko keliolika vertimo puslapių, kurie buvo publikuoti spektaklio programėlėje.

Į lietuvių kalbą dar neišverstos kai kurios W. Shakespeare'o dramų, pavyzdžiui, „Henrikas IV“ (2 dalys) ir „Henrikas V“, komedijos „Klaidų komedija“, „Kaip jums patinka“, „Troilas ir Kresida“, „Viskas gerai, kas gerai baigiasi“. Ką būtų aktualu išversti?

Manau, kad iš draminių kronikų įdomiausia būtų išversti „Henriką IV“. Juo labiau, kad ši savotiška dialogija jungia daugelį W. Shakespeare'o kūrybos bruožų, o ir Falstafas, pasaulinio masto personažas, yra pažįstamas iš komedijos „Vindzoro šmaikštuolės“. Iš komedijų vertėtų susidomėti šmaikščia ankstyvąja „Klaidų komedija“ arba komedijomis „Viskas gerai, kas gerai baigiasi“ ir „Kaip jums patinka“, turinčiomis smagių romantinių bruožų. Savita yra į antikos laikus nutolusi lyg ir komedija, lyg ir tragikomedija „Troilas ir Kresida“. Šiame sunkiai nusakomo žanro kūrinyje karo, taikos, politikos, doros, meilės problematika taip supinta, kad ši ironijos persmelkta pjesė būtų labai patraukli šiandien. Žinau, kad ne vienas mūsų režisierius yra galvojęs apie ją, bet kol nėra vertimo, tie sumanymai taip ir lieka...

Žinoma, būtų idealu, jei turėtume visą W. Shakespeare'ą. Estai jau seniai turi. Neseniai mirusio Estijos prezidento tėvas Georgas Meris yra išvertęs visą W. Shakespeare'ą. Latviai irgi turi daug daugiau nei mes. Rusų kalba W. Shakespeare'as yra išverstas, bet kai kurie vertimai labai seni. Vokiečiai turi be galo daug W. Shakespeare'o vertimų. Prancūzams W. Shakespeare'o vertimai dažnai nesisekdamo, ypač todėl, kad sunku prisijaukinti penkiapėdį jambą kitokių eilėdarų tradicijų terpėje.

Kaip vertinate A. Churgino išverstus W. Shakespeare'o „Sonetus“?

Tai sklandžiausi W. Shakespeare'o „Sonetų“ vertimai į lietuvių kalbą. Visas „Sonetų“ ciklas lietuviškai pasirodė beveik vienu metu, 1964–1965 metais: už Atlanto – Alfonso Šešplaukio-Tyruolio ir čia – A. Churgino. A. Churgino vertimų pranašumas akivaizdus. Rimtai gilinęsis į W. Shakespeare'ą ir tyrinėjęs jo kūrybos šaltinius, A. Šešplaukis-Tyruolis, kaip vertėjas, per daug laikėsi pažodžiškumo principo. Kokia skirtinga to paties meto vertimo kultūra, rodo paprastas palyginimas: A. Šešplaukio-Tyruolio „Sonetų“ knyga ir tuo pat laiku išėjęs vienintelis Alfonso Nykos-Niliūno W. Shakespeare'o „Hamleto“ vertimas, pranokęs A. Churgino „Hamletą“.

Grįžtant prie A. Churgino „Sonetų“, reikėtų pasakyti, jog jo interpretacija aiškiai paprastina W. Shakespeare'o sonetų vaizdingumą. Tai kelias, kuriuo, beje,ėjo ir rusų vertėjas Samuilas Maršakas. Atrodo, kad A. Churginui iš dalies S. Maršakas buvo pavyzdys. W. Shakespeare'o metafora visada daugiasluoksnė, joje gelmės daugiau nei išorinio vaizdingumo. A. Churginas dažnai pasirenka (gal paprastumo ar sklandumo dėlei) vieną kurią spalvą, vieną kurią vaizdinį, motyvą ir jį plėtoja. Kada šitaip būna daroma dramoje, tai ne taip krinta į akis, o sonetuose – itin kliūva. W. Shakespeare'o esmė ta, kad ne žodžių, o įvaizdžių, vaizdų ir asociacijų yra be galo daug, už jų kiekvieną kartą slypi visas emocijų ir prasmų klotas. Šį sudėtingumą ne kiekvienas vertėjas sugeba perteikti. Nors A. Churgino „Sonetai“ šiuo metu geriausia, kas šioje srityje padaryta, bet keliolika A. Danieliaus verstų W. Shakespeare'o sonetų parodė, kad dar daug galimybių lietuviškai perteikti šių eilėraščių poetinę įtaigą ir daugialypį metaforiškumą.

Žinoma, įprasta, kad prie W. Shakespeare'o grįžtama kas keliasdešimt metų. Tai, kas atrodė tobula prieš pusę šimtmečio, šiandien jau senstelėję arba per daug lengvai skamba. Pavyzdžiui, vokiečiai ir rusai scenoje labai retai stato W. Shakespeare'ą, panaudodami XIX amžiaus vertimus. Rusijoje, kai atsirado Boriso Pasternako vertimai, jie iškilo į pirmą vietą. Prie W. Shakespeare'o, kaip ir prie kiekvieno didelio autoriaus, vis bus grįžtama, teikiant jam šiuolaikinę esmę. Tai galioja ir sonetams.

Gal galite pasakyti savo nuomonę apie literatūrologinius ir teatrologinius šekspyristikos darbus?

Literatūrinės šekspyristikos mes kaip ir neturime, nors ne vienas anglistas domėjosi W. Shakespeare'o kūryba. Išskirčiau Eleną Kuosaitę, kuri ne tik sistemingai analizavo W. Shakespeare'o

kūrybą dėstydamą literatūrą, bet ir sėkmingai dalyvavo konferencijose Lietuvoje ir už jos ribų, paskelbė šekspyrologinių probleminių darbų, nagrinėjo vertimų problemas. Algis Tomas Geniušas daugelį metų originaliai tyrinėja W. Shakespeare'o kūrybą mitopoetikos požiūriu ir sulaukė tarptautinio dėmesio.

Apie W. Shakespeare'ą teatre daug rašoma. Man labai patinka Ramunės Marcinkevičiūtės straipsniai, analizuojantys E. Nekrošiaus šekspyrinius spektaklius, jie išpūdingai pratęsia jos knygą „Erdvė už žodžių“. Šio režisieriaus spektaklius įdomiai nagrinėja jaunesnioji teatrologų karta. Surinkus į vieną vietą daugelį atsiliepimų, kartais prieštaringų, apie pastarųjų dešimtmečių šekspyrinius spektaklius, susidarytų visai neblogas diskusinis rinkinys.

Ar turite kokį sumanymą, susijusį su W. Shakespeare'u?

Verta pagalvoti apie labai netolimą progą – 2009-aisiais sukaks 400 metų nuo W. Shakespeare'o „Sonetų“ išleidimo. Būtų įdomu parengti akademinį „Sonetų“ leidimą, kuriame būtų sudėti visi lietuviški W. Shakespeare'o „Sonetų“ vertimai. Kiek žinau, „Baltos lankos“ šio sumanymo, prie kurio mielai prisidėčiau, neatsisako.

Karvelis, Deimaantas. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais. Vilnius, 2015, 284–287.*

Pilis taikos metu

Svetimšaliai pėstininkai, sudarę pilies igulos branduolį, nepriklausomai nuo tautybės, paprastai vadinti vokiečių pėstininkais (*piechota niemiecka*), nors jais būdavo ne tik Kuršo ir Livonijos vokiečiai, bet ir prancūzai, anglai, airiai, škotai. Atskirai minėtinas pastarųjų epizodas Biržų kunigaikštystės karinėje visuomenėje.

Anglai, airiai ir škotai pėstininkai Respublikoje pirmą kartą pastebimi Stepono Batoro laikais. Nors jų niekada nebuvo daug, tačiau karybos prasme buvo labai vertingi kaip puikūs šauliai. Kristupas II Radvila škotų, airių ir anglų samdinių panaudojimu buvo novatorius ne tik Biržų kunigaikštystėje, bet ir visoje LDK. Tam jį greičiausiai paskatino Gustavo Adolfo pavyzdys, kuris švedų kariuomenę reformavo olandišku būdu, t. y. pritraukdamas svetimšalius samdinius. Įtakos galėjo turėti ir škotų vėliavų naudojimas Karūnos kariuomenės sudėtyje 1601 m. Livonijoje. *U. Augustyniak* tvirtinimu, Kristupas II patį svetimšalių buvimą jo kariuomenėje laikė modernizacinių procesų stimuliu, todėl visais būdais (tiek verbuodamas, tiek rekrutuodamas karo belaisvius) siekė juos pritraukti.

Anksčiausia žinia, kurią pavyko aptikti šaltiniuose, apie svetimšalių samdymą ir jų dislokavimą Biržų kunigaikštystėje datuotina 1612 metais. Radvilos klientas K. Skrobavičius rašė patronui apie 300 škotų, anglų ir vokiečių kareivių Rygoje, iš kurių dalį mėgino pasamdyti. Teigė, jog svetimšaliai nesutiko vykti į Biržų kunigaikštystę, negavę grynųjų. Vis dėlto už nedidelį užstatą jam pavyko pasamdyti 50 kareivių. Šis kareivių verbavimas turėjo būti skirtas Kristupo II žygiui prieš Maskvą, kuris tuo metu neįvyko, o tolesnis samdinių likimas nežinomas. Trys pėstininkų būriai, vadovaujami anglų Artūro Astono (300 žm.) ir Jano Donovajaus (120 žm.) bei airio Jokūbo Butlerio (300 žm.), tarnavo Kristupo II kariuomenėje nuo 1621 m. ir dalyvavo paimant Mintaujos pilį. [...]

1626 m. pabaigoje prie Vendeno A. Astono ir J. Donovanajaus daliniai pateko švedams į nelaisvę. Gana ilgai Kristupui II ir Jonušui tarnavę J. Butleris (1627 m.) ir J. Donovanajus (1654 m.) Radvilų pastangomis už karinius nuopelnus gavo Respublikos indigenatą, taip pat valdų. J. Donovanajus turėjo kažkokią valdelę Biržų kunigaikštystėje. 1626 m. Biržų kunigaikštystės seniūnas rašė Radvilai, jog J. Donovanajaus žmona sėkmingai valdo palivarką.

Šaltiniai liudija, jog airiai ir anglai ne kartą buvo dislokuojami Biržuose. Livonijos karo Radvilos finansiniuose dokumentuose užfiksuota, kad 1622 m. kovo mėn. *barzdaskučiui Dovydui* Biržuose buvo sumokėta 300 auksinų už „*sergančių airių ir kitų svetimšalių gydymą*“. Tų pačių metų balandį Biržų pilyje tarp anglų pėstininkų dėl maisto stygiaus ir algų nemokėjimo tvyrojo maišto atmosfera. Kai kurie pėstininkai bėgo iš pilies ir pasidavinėjo švedams. Tikriausiai taip buvo dėl vėluojančių grynųjų pinigų už tarnybą mokėjimo. Pėstininkai nenorėjo imti dalies pinigų, reikalaudami sumokėti visą atitarnautą sumą bei sutartą už tarnybą į priekį (iš viso už 7 mėnesius). Gegužės mėnesį iš kunigaikščio dvaro išdo airių pėstininkams išmokėta 2 000 auksinų. Tuo remiantis galima spėti tuo metu Biržuose buvus ne mažiau 200–250 airių kareivių. A. Astono anglų pulkui pinigai sumokėti tik 1623 m. pavasarį. Kapitonas gavo 2 000 auksinų į rankas Varšuvoje seimo sesijos išvakarėse. 1625 m. liepos mėnesį Kristupas II pavedė Jonui Vechmanui kartu su Ukmergės pavieto bajorais Livonijoje pasamdyti 50 „*svetimšalių dragūnų su gera ginkluote*“, tvirtino, jog „*mūsų kraštuose sunku rasti svetimšalių, todėl tenka samdyti iš toli*“. 1625 m. rugpjūtį, prieš pat švedų įsiveržimą, Biržų seniūnas pasamdė 20 anglų ir škotų, kurių apgyvendinti pilyje nesiryžo ir, davęs jiems prižiūrėtoją, išsiuntė į aplinkinius kaimus. Po savaitės „*parsidavėlių*“ (tai buvo dezertyravę švedų kariuomenės kareiviai) jau buvo 40: „*Jie nori tarnauti Jūsų Šviesybei ir prašo paskirti jiems kapitoną. Jūsų Šviesybės prašo, kad kapitonas būtų anglų tautybės*“. Rugpjūčio pabaigoje pilies gynibai tapus kritiškai, Kristupas II per J. Donovanajų mėgino pasamdyti net 300 svetimšalių pėstininkų. Tiek pasamdyti nepavyko. Rugsėji etmono karinėje stovykloje buvo 73 J. Donovanajaus vadovaujami pėstininkai. Jo būrys Biržuose neužsibuvo. 1627 m. išlaisvinus pilį nuo švedų, J. Donovanajaus pėstininkų dalinį vasaros pabaigoje sumušę švedai prie Zelborko, o rugsėji jie gynė Dyneburgo pilį.

Svetimšalių kareivių buvimą Biržuose liudija ir archeologinių kasinėjimų metu pilies teritorijoje rastos XVII a. pirmosios pusės škotiškos monetos. Svetimšalių dezertyrų pasidavėlių paslaugomis Kristupas II, nepaisant valdovo priekaištų, naudojosi ne tik Biržų okupacijos metu, bet ir 1627–1628 m. Svetimšalių karininkų samda šalia karybos amato kvalifikacijos privalumo, turėjo ir savų minusų. Atsiradus didesnio karinės tarnybos apmokėjimo galimybei tokie lengvai galėjo perbėgti į priešo stovyklą, be to, užsieniečiai buvo sunkiau sukontroliuojami kareivių verbavimo projektuose, ne visada, gavę pinigus, nustatytu metu atvykdavo į karinę stovyklą. Etmono teigimu, „*su svetimšaliais buvo sunkiau*“ susitarti nei su kitais. Be to, svetimšalių karinė samda buvo palyginti brangus dalykas. Štai, 1628 m. Upytės pavieto seimelis savo instrukcijoje pažymėjo, jog „*svetimšaliai pėstininkai mums yra (...) labai nenaudingi, tai pripažįsta patys kapitonai*“. Konstatuota, kad jų išlaikymas atsieina per brangiai ir kad gerai apmokėti valstiečiai rinktiniai per trumpą laiką galėtų pranokti svetimšalius. Epizodinis karinio pobūdžio svetimšalių lankymasis, negrįstas prekybinėmis ar religinėmis priežastimis, Biržų kunigaikštystėje, skirtingai nei Radvilų Kėdainiuose, XVII a. pirmoje pusėje nesukūrė prielaidų atsirasti vietos škotų bendruomenei. S. Alexandrowicz tvirtinimas, kad škotų Biržuose buvo daug, gerokai perdėtas, kadangi neparemtas istoriniais šaltiniais.

Bilevičius, Teodoras. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis. Iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė; dienoraščio lotyniškas frazes ir žodžius vertė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 209–215.*

Kitos dienos vakarą atplaukėme *ad limites* (prie kranto) Anglijos, į pirmą jos miestą prie pat jūros, ant kalvos, vadinamą Douwru. Čia išlipęs pernakvojau.

Dvidešimt septintoji diena. Atsigavę po nepatogios kelionės jūra, išsinuomojome karietas ir išvykome toliau. Kadangi anglų arkliai labai geri, gražūs, važiavome labai greitai ir 28-osios rytą, nukeliavę 14 anglišku mylių, kurios sudaro 7 mūsų dienas, sustojome Canterberchijos mieste pavalgyti.

Anglų kraštas labai visko turtingas: [čia daug] laukų, negirdėtai derlingų, gražiai išsidėsčiusių žemės [sklypų]. Nemažai ir nuostabiai gražių alla Campagnia rūmų. Labai gražūs arkliai, gyvuliai – neapsakomo dydžio: ketvirtis veršio ar avino beveik kaip [ketvirtis] jaučio. *Potus usitatus* (geriamas) labai skanus alus.

Plebis (prastuomenės) moterys ant galvų nešioja aukštas skrybėles, iš po kurių kyšo kažkokie gaurai, prie batų padų pritvirtintos apvalios geležys – kad grindinys ir akmenys neplėštų batų.

Kiekviename kaime išsidėstę po kelis šimtus gerai aprengtų kareivių, tas pats ir miesteliuose.

Šis kraštas pasižymi papročių gausa, pomėgiu pramogauti; [šituo jo gyventojai] labai primena vokiečius. Visoje karalystėje nėra nė vienos katalikų bažnyčios, o tie, kurie išpažįsta šį tikėjimą (ne-gausūs vietiniai gyventojai arba atvykę svetimšaliai), turi tai slėpti.

Tą dieną nakvojau už 26 anglišku mylių dideliame kaime.

Dvidešimt devintoji diena. Valgėme miestelyje už 24 mylių nuo nakvynės vietos. Nukeliavę 12 mylių nakčiai atvykome į Londrą, *alias* (kitaip) Londoną, Anglijos sostinę, nuolatinę Anglijos karalių rezidenciją. Ir *non inmerito* (visiškai pelnytai).

Londra *denominatione nominis* (pavadinimas) yra kilęs a *longitudine* (nuo ilgio), nes šio miesto *longitudo extenditur* (ilgis siekia) 5 mylias et *longitudine multo superat* (jis pagal ilgį toli lenkia) Paryžių, tik nėra toks platus [kaip pastarasis], tačiau *apparet* (atrodo) didesnis už Paryžių. Ne paskutinis jis taip pat ir pagal grožį: baisi galybė namų, rūmų, įvairių puošmenų. Taip pat jame begalė prekių, kadangi kraštas visko pilnas, turi uostą, miesto pakraščius *alluit* (skalauja) jūra. Per visą miesto ilgį teka galingoji Tama, kuria į miestą įplaukia laivai. Kadangi šių laivų labai daug ir nuolat vieni įplaukia, o kiti išplaukia, jų neįmanoma *accurate* (tiksliai) suskaičiuoti, tačiau vienu metu, neskaitant smulkių laivelių, stovi *circiter* trys-keturi tūkstančiai didelių, tad važiuojant miestas *apparet* margas nuo stiebų ir vėliavėlių.

Trisdešimtoji diena. Buvau nuvykęs į Anglijos karaliaus rezidenciją, kuri yra jau tarsi priemiestyje, tačiau ir ten, aplink ją, nuo seno buvo tvarkingas miestas. Ši rezidencija, nors ir nėra labai *apparens extrinsecus* (išvaizdžios išorės), nes jai trūksta didingumo bei *extranei operis magnificentiam* (didingos išorinės puošybos), tačiau labai daug *extenditur in longitudine et circumferentia* (tęsiasi į ilgį ir perimetrą).

Ten *inveni* (išvydau) gražiausią ir geriausią sargybos tvarką, kadangi visada sargyboje stovi keli šimtai žmonių. Jie [išsidėstę] tokia tvarka: šimtas keliasdešimt kavalerijos [raitelių], tai yra gardukų (asmens sargyba) (taip jie vadinami), kurie visada raiti, su apnuogintomis rapyromis ir muškietomis, po du budi vartuose, visada ant rinktinių žirgų. Šimtas grenadierių su muškietomis, o muš-

kietose – peiliai, grenadieriai taip pat ant gerų, labai gražiai papuoštų žirgų. Rinktinių pėstininkų, karališkai apręgtų (nes visų rūbai lyg iš purpuro), yra tūkstantis ir du šimtai.

Kasdien trečią valandą po pietų jie keičiasi. Gražus reginys, kadangi visi, kurie baigė sargybą, nustatyta tvarka išvyksta iš rūmų. Pirmi [vyksta] grenadieriai, jų rikiuotės priekyje joja būgnininkai labai gražiai suderintais raudonais ir citrininiais aksomo rūbais. Šie, išjoję iš rūmų, išsirikiavę sustoja prie vartų. Po jų joja kavalerija, kurios priekyje *praeunt* (žengia) grodami trimitininkai, vilkintys taip pat kaip būgnininkai; jie irgi *locantur suo ordine* (savo tvarka išsidėsto) prie vartų. Vėliau atjoja tie, kurie *succedunt* (stoja) perimti sargybos *aequali ordine et numero* (lygia tvarka ir skaičiumi), jie ten pat *locantur*. Tad visa aikštė prisipildo gražia tvarka išsirikiavusių, šauniai atrodančių karių ant žirgų. Paskui karininkai *mutant* (keičia) sargybinius, paskirstydami naujai atvykusius bei išvesdami prieš tai buvusius. Nauji *succedunt* (stoja į) ankstesniųjų vietas ir suo ordine įjoja į rūmus. Baigusieji eiti sargybą pėsčiomis grįžta į miestą, tačiau *hoc ordine* (šia tvarka) su vėliavomis.

Aštuntą valandą ryto sargyba *mutantur* (keičiasi) suteikdama [karališkajam] sostui pompastikos.

Trisdešimt pirmoji diena. Buvau karališkajame žvėryne, kuris čia pat, prie rūmų. Jame *copia* įvairių žvėrių ir paukščių. Be kitų, [čia] keli tūkstančiai *varii generis* (įvairių rūšių) ančių: iš užjūrio, keistų, didelių it gulbės. [Daug] ir žąsų, kurios štai tokiu būdu gimsta iš sutrūnijusio medžio: medyje atsiranda kirmėlių, ir jos vėliau virsta žąsimis. Tai ne prasimanymas, šitaip rašo įvairūs autoriai; jos labai gražios ir keistos.

Ten pat mačiau ir baltą it sniegas varną bei keletą baltų ir margų į šarkas panašių kuosų. Šiame žvėryne yra Maskvos pasiuntinio dovana, tai – pelėda, kurią jis caro vardu padovanojo Anglijos karaliui, ji baisiai didelė, tad *propter raritatem* (dėl retumo). Juokinga, kad ji taip toli buvo vežama per pasaulį.

Pirmoji *Septembris* (rugsėjo) diena. Kad pamatyčiau viso miesto *situm* (padėtį, vaizdą), rytą buvau užlipęs į koloną, kuri gražiai pastatyta iš pjaustyto akmens *supereminens* (iškilusi, kyšo) virš viso miesto. Į ją užlipus ypatingai *admiratione dignum* atrodė *opus* (vertas nuostabos kūrinys), miesto didybė, kito tokio, kuris šiam prilygtų, aš nežinau. Dydžiu jis toli gražu pralenkia Paryžių, o dar be to, kad negirdėtai tankiai užstatytas *et pulcherrimo ordine* (puikiausia tvarka), visas raudonas ir lygutėlis *in altitudine, eminent* (iš viršaus kyšo) vien tik bokštai ir bažnyčios. Iš viršaus atsiveria neregėtai *pulcherrimum prospectum* (labai gražus vaizdas).

Per miesto vidurį teka Temzė, kurioje pilna valčių, laivų – it ančių – ir jais besiirstančių žmonių. Vieni plaukia dėl patogumo, kad nereikėtų iš vienos vietos į kitą eiti 2 mylių pėsčiomis; *ob magnitudinem urbis* (dėl miesto dydžio) vandeniui plaukti patogiu, išlipus į krantą galima greitai patekti *ad praedestinatum locum* (į numatytą vietą). Kiti plūduruoja ant vandens dėl poilsio, sudarydami *delicatum aspicientibus prospectum* (žiūrintiems malonų reginį).

Netoli minėtosios kolonos, virš vieno vartų mačiau daugiau nei šimtą žmonių galvų, užmautų ant miėtų. Tai maištininkų galvos: senatorių ir ponų tarybos narių, kurie sukilo prieš karalių. Kai karalius juos nugalėjo, liepė visiems nukirsti galvas ir užmorus ant baslių pastatyti *civitatis* (miesto) vartuose. Tai didžiuliai ir neprasti, už dideles lėšas pastatyti vartai *in medio pontis* (viduryje tilto), nutiesto per Tamą. Ant to tilto pristatyta namų ir įvairių prekyviečių, tad per jį einantiems ar važiuojantiems neatrodo, kad tai tiltas, o gražiai grįsta, niekuo nuo kitų nesiskirianti gatvė.

Šiame mieste, kaip ir visoje Anglijos valstybėje, išpažįstamas kalvinų *fidei* (tikėjimas). Nėra nė vienos katalikų bažnyčios, tik viena koplytėlė karaliaus rūmuose, *in gratiam* (malonei) pačios karalienės, kuri katalikė, kadangi portugalė. Joje karalienės kapelionai laiko mišias. Kol jie būna rūmuose, *utuntur habitu* (naudojasi apranga) vienuolių, o kai *debent egredi* (turi išeiti) arba važiuoja su karaliene, velkasi kavalierių rūbus, pasiimdami su savimi *et arma ad latus* (ginklus ir šarvus), nes jeigu kur nors mieste arba *extra apparent in suo habitu* (užmiestyje pasirodytų su savo drabužiais), veikiausiai būtų *a plebe* (prastuomenės) užmušti akmenimis.

Civitas abundantissima (mieste pilna) įvairių užjūrio – indišku, portugaliskų – prekių, kadangi tai uostamiestis, jis, kaip ir visa Anglija, aplink *ambitur mari* (supamas jūros).

[Anglai] taip pat yra *gentem ad eo subtilis ingenii ad navigationes* (tauta, turinti didelį talentą jūrinėms kelionėms) ir dabar atranda jūroje salų, provincijų ir kelių, apie kuriuos anksčiau nebuvo girdėti.

Ši valstybė *abundans* (pertekusi) tiek gausių žemių, tiek uosto teikiamų patogumų, joje nerasi jokio trūkumo, nes ir rūbai, ir medžiagos bei kitos prekės Anglijoje yra geriausios. Net ir gyvuliai čia ypatingo stambumo: avinai it galingiausi veršiai, o veršių mėsos gabalai prilgsta mūsiškių jaučių.

Po pietų lankiausi tenykščio kalvinų arkivyskupo, kuris taip pat yra jų *primas Regni* (Karalystės primas), rūmuose už upės.

Paskui važiauvau į žaidimus, kur šunimis buvo pjudomi lokiai bei taip pat labai įnirtę buivolai. Jie suspardę šunis it kokius kamuolius ragais mėtė aukštyn, į viršų, tačiau apsiūti jų ragai šunims nieko negalėjo pakenkti.

Antros dienos rytą buvau didžiulėje bažnyčioje, *antiquitus* (senovėje), katalikų laikais buvusioje katedroje, kurioje laidojami visi Anglijos karaliai. Mačiau visiems šio tūkstantmečio garsiems karaliams ir karalienėms skirtas epitafijas. Tarp jų yra S. Eduardus, valdęs 560 metų prieš [šiuos] Anglijos karalius, *primus confessor* (pirmasis [katalikų tikėjimo] išpažinėjas), apie kurį *fertur* (pasakojama), gynė ligonius *solo tik attactu* (vienu prisilietimu). Ta *potestatem fertur si credere fas est* (pasakojama, kad ta galia, jei galima tuo tikėti) visiems karaliams *reliquit* (liko), iki dabartinio; *morbūm* vadina *regium* (ją vadina karališkąja liga), nes visi Anglijos karaliai gydo attactu, bet tik šioje bažnyčioje.

Šios bažnyčios viršuje *praesentatur effigies expressae* (rodomi atvaizdai), tarsi *vivae* (gyvi) garsių karalių su karališkais rūbais, kokius anksčiau kiekvienas jų dėvėdavo; kai kurie labai seni; paprastai tie rūbai aksominiai, šilkiniai, iki pat žemės, apsiūti šermuonėlių kailiu, *antiquitate corruptae* (nuo senumo sugedę), palietus – lyg voratinklis. Visi tie *effigies asservantur* (atvaizdai saugomi) užrakinamose spintose *cum honore* (su pagarba).

Po pietų buvau vienoje pilyje, kurios labai stiprūs įtvirtinimai; ji suum situm pasirinkusi netoli jūros; čia *asservantur* (saugomi) visi Regni turtai. Man *inter alia* (be kitų dalykų) parodė didžiulę nenusakomos vertės ir prabangos karaliaus karūną. Vietoje *pomum* (obuolio), kuris paprastai būna karūnos viršuje, buvo [įdėtas] negirdėto grožio smaragdas, tokio stambumo, kaip didelis balandžio kiaušinis ir netgi dar didesnis, tik kiek mažesnis už vištos kiaušinį; jį vertina tiek pat, kiek keturis-kart po šimtą tūkstančių svarų sidabro.

Ten pat *praesentatur* (rodomas) prie minėtos karūnos esantis *sceptrum* (skeptas), irgi labai vertingas, su ametistu viršuje, tokiu kaip didžiausias graikiškas riešutas, nugludintu, negirdėto šviežumo. Taip pat ir *pomum regale* (karališkasis obuolys), visas iš deimantų, kurio viršuje, tai yra, ant kryželio – perlas; [vienu metu jis] buvo užstatytas už aštuoniasdešimt tūkstančių svarų sidabro.

Ten daug ir kitų lobių, auksinių indų. Yra ir gryno aukso krikštykla, prie kurios šventina karalius *pro imperio* (valdžiai, karaliavimui), jos aukštis – iki pusės vyro ir dar aukštesnė.

Iš ten išėjus arsenale mums parodė visus *armamenta* (ginklus), karalių šarvus, kuriuos užsivilkę jie sėsdavo [ant žirgų] kariauti; viso šito – devynios galybės.

Priešais pilies vartus *asservantur varia genera animalium* (laikomi įvairių rūšių gyvūnai), būtent: reto dydžio liūtai (vieną jų, ypatingai didelį, vadina karaliumi *leonum* (liūtų)), tigrai, nemažai leopardų. Kartu su liūtu viename narve laikomas mažytis šunelis, šitaip jiedu kartu jau buvo atvežti iš Afrikos. Keista, kad tokia žiauri pabaisa, kuri viską, ką tik gyvą pas ją įleidžia, kad ir didžiausią žvėrį, kaipmat perplėšia pusiau, visada *patitur* (gailisi) šio šunelio, net ir bado prispausta, niekada nesuėda.

Trečioji diena. Vaikščiojau po miestą apžiūrinėdamas kromus, kuriuose gausu įvairių užjūrio: portugališkų, indiškų, prekių; jų tiek, kad net nežinau, ar galėtų atsirasti toks daiktas, kurio pristigtų kieno nors patogumui ar kuris negalėtų patenkinti kokio įgeidžio.

Ketvirtoji diena. Kadangi tai buvo sekmadienis, teko pamatyti karališkąją porą. Karalius be jokios pompastikos privačiai lankėsi savo rūmų koplyčioje. Karalienė, kadangi ji portugalė ir išpažįta katalikų tikėjimą, pamaldų klausėsi tuose pačiuose rūmuose esančioje savo koplyčioje. Ten pat kartu su karaliumi buvo ir Minsterio kunigaikštis, anglų kariuomenės *generalissimus* (vyriausiasis karo vadas), karaliaus sūnus, tik *non ex legitimo* (ne iš teisėtos) santuokos (jis – sugulovės sūnus, bet *primogenitus* (pirmagimis)), nes su karaliene [karalius] neturi palikuonių. [Jis] turi ir daugiau sūnų, ir visi jie sugulovių, kurių yra keliolika ir su kuriomis jis publice gyvena.

Po pietų buvau karališkajame žvėryne, į kurį žmonės renkasi pasivaikščioti. Ten teko matyti daug žinomų žmonių, nemažai ir damų, kurios Anglijoje, lyginant su kitais kraštais, ypatingai gražios ir baltos. Jos kitų kraštų [moterims] nenusileidžia ir savo rūbais, kadangi, neieškodamos svetur, savo valstybėje turi *in quantitate omnia genera* (apsčiai visų rūšių) medžiagų bei kitų su rūbais susijusių dalykų; visos artimiausios valstybės iš šio krašto parsigabena rūbų.

Penktoji diena. Vienam Gdansko pirkliui, kuris plaukė laivu į Gdanską, iš anksto atidaviau dėžutę su kai kuriais savo daiktais, kad pargabentų juos tiesiai per jūrą.

Kadangi man lankantis šiame mieste vyko turgus, aš tą dieną po pietų jame apsilankiau, nes ten [daug] įvairių *curiositates dignae ad videndum* (vertų pamatyti įdomybių). Turgaus aikštėje pristatyta būdų, kuriose viskas rodoma. Kuriam laikui čia iš įvairių šalių suvažiuoja tokie, kurie šitaip uždarbiauja; maitinimas – *primario* (pirmos rūšies).

Taigi mačiau ten dramblį, negirdėtų gabaritų gyvulį, kuris puikiai išdresiruotas atlieka įvairius triukus. Jis nosimi viską daro taip, kad žmogus geriau ranka neištengtų padaryti, nes ta jo nosis keturių ar penkių uolekčių ilgio, tarsi gyvatė, ir jis valdo ją kaip nori. Taigi pirmiausia pakėlęs nosimi nuo žemės muškietą, krečia su ja visokias išdaigas lyg koks išmankštintas kareivis. Paskui [taip] mosuoja vėliavą, [kad] joks žmogus negalėtų geriau šito padaryti. O paskui su didele ceremonija nusilenkęs, atiduoda ją šalia stovinčiam [žmogui]. Vėliau jis nosimi pakelia nuo žemės muškietą uždegta dagtimi, iškėlęs ją į viršų išsauna ir padeda atgal. Paskui [žmonės] ant jo užkelia tarsi kokią medinę tvirtovę su patrankėlėmis ir žmonėmis viduje, jie šaudo iš tų patrankėlių, o šis žvėris *immobilis* (nejudėdamas), lyg jokios naštos nebūtų pakėlęs.

Antrojoje būdoje mačiau daug *a natura* (gamtos) keistenybių. *Primo* (pirmiausia) kažkokį užjūrio paukštį, kurio plunksnos primena juodą kailį, galva panaši į kalakuto, tik kad didžiulė, kojos – lyg stručio, viršugalvyje – kažkas panašaus į skiauterę; jis iškart praryja kad ir didžiausią

duonos kepalą. Ten pat buvo ir šešiakojis arkllys. Karvė, kurios pakaklėje kabojo kažkas panašus į veršį su aštuoniais ilgais avino ar ožio ragais; kiti jo ragai buvo trumpesni, lyg ilgi pirštai su *propissime* (tikriausiai) nagais, tik raginiais. [Ten buvo] vienas avinas, didelis it šuo, raudonu šuns kailiu, kuris iš nugaros ir pakaklės [atrodė] ilgesnis, o kojos ir galva – tokios kaip avino.

Visi šie padarai kol kas gyvi. Tuo tarpu iš negyvų mačiau šias *monstra naturae* (gamtos keistenybes). Primo vaikus: vieną, gimusį be kojų ir be rankų, turintį tik liemenį, pilvą ir galvą; jis šitoks išgyveno trejus metus, dabar anatomizuotas *praesentatur* (rodomas); taip pat – dvynukus, mažučius it viščiukai, bet su visais *hominis effigies ir naturalia* (žmogiškos išvaizdos ir lyties organais); buvo matyti, kad abu – berniukai.

Vieno veršio galva buvo daug didesnė už jį patį. Vėliau rodė dar ir kitokių įvairių, tiek su žuvimis bei paukščiais, tiek ir su gyvūnais, susijusių keistenybių. Teko matyti įvairių jūrų katinų, nepanašių į tuos, kurie gyvena mūsų kraštuose. Vieno jų, didelio it šuns, buvo keista galva: kažkokia plika, be kailio, tamsiai ruda ir su ruda it žmogaus barzdele; tas katinas dėvėjo rūbus kaip berniuko. Jis rodė įvairias išdaigas ant virvės, kaip pas mus žydai, kurie ant virvės išdarinėja įvairius triukus. Tas katinas taip pat rūkė tabaką, pro nosį ir burną leisdamas dūmus kaip žmogus. Ant tos pačios virvės bei ant žemės visokiausius pokštus krėtė ir kitas tokio pat dydžio katinas, tik juodas, nes neiįprastai gauruotu ilgu kailiu ir plika juodutėle kaip negro žmogaus galva.

Kitose [būdose irgi] buvo rodomi įvairūs žvėrys, pavyzdžiui, baisieji tigrai, taip pat komedijos bei kitokie vaidinimai. Vienoj vietoj berniukai šoko ant virvės įvairius baletus, kaprijolius; baisiai keista, jeigu savo akimis nebūčiau matęs, nebūčiau galėjęs tuo patikėti. Mat jie, atlikinėdami kaprijolius, per dvi uolektis šokinėjo virš virvės ir [nė karto] nenukrito – net nekryptelėjo; [taip buvo ir tada,] kai jie ant vieno kelio klūpodami kita [koja] maskatavo palei virvę; jie visa šitai darė *cum facilitate celerrime* (labai greitai ir lengvai). Tačiau viskas [kas čia paminėta] dar ne taip keista, palyginti su triukais, kuriuos ant virvės išdarinėjo daugių daugiausiai kokių puspenktų metų mergaičiukė, negirdėtai gerai atlikdama visokiausius kaprijolius, šokdama be galo drąsiai ir patikimai. Paskui visus šiuos akrobatinius triukus ji atliko ant žemės. Tai *maximam omnibus* turėjo *creare admirationem* (tai visiems turėjo kelti kuo didžiausią susižavėjimą).

Teko matyti ir daugiau neiįprastų dalykų, kurių dėl laiko stokos visų neįmanoma aprašyti, tačiau tas, kas nori būti *curiosus* (smalsus), kad viską suprastų ir patenkintų smalsumą, turi negailėdamas darbo pats savo akimis pamatyti.

Šeštą dieną karieta išvykau iš Londono *iter accipiendo* (pradėdamas keliauti) į Olandiją Amsterdamo link. Tądien valgiau Brentuto miestelyje už 19 anglišių mylių, o nakvojau Vitemo miestelyje [dar] už 18 anglišių mylių. Čia važiuojama ištisai tarp namų ir kaimų.

Septintą dieną pavalgyti [užsukome] į Kolcesterio kaimą, esantį už 12 anglišių mylių. Iš ten – į nakvynės vietą už 14 mylių, į labai tvirtą gynybinį Harvičo miestą, kuris yra gražus *in situacione loci* (dėl padėties) prie jūros; čia baigiasi Anglijos valstybės siena.

Šiame kelyje turėjome šiek tiek vargo su anglų valstiečiais, kadangi pasaulyje nėra įžulesnės prastuomenės už anglų.

Samuelio Boguslavo Chyliniskio Biblija. T. III. Chyliniskio Biblijos istorijos šaltiniai. Parengė Gina Kavaliūnaitė. Vilnius, 2015, 442.

1661 m. liepos 12 d., Londonas. Anglijos karaliaus įsakas, skelbiantis rinkliavas lietuviškai Biblijai spausdinti ir Lietuvos protestantų bažnyčioms paremti

1661 m. liepos 12 d., Londonas. Anglijos karaliaus įsakas, skelbiantis rinkliavas lietuviškai Biblijai spausdinti ir Lietuvos protestantų bažnyčioms paremti:

Įsakas išleistas remiantis: 1) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčių (kurių yra apie 100) delegato Jono Krainskio peticija, atskleidžiančia, kaip negailestingai minėtos bažnyčios nusiaubtos karų, o šiuo metu dar ir persekiojamos protestantų tikėjimo priešų; 2) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčios yra pasirūpinusios Biblijos vertimu į savo kalbą ir ji išspausdinta maždaug iki pusės; 3) delegato prašymu suteikti pagalbą tiek minėtoms bažnyčioms išlikti, tiek Biblijai versti bei spausdinimui užbaigti ir duoti leidimą rinkti aukas visoje Anglijos karalystėje.

Didžiuoju Anglijos antspaudu patvirtintu įsaku Jonui Krainskiui suteikta teisė rengti visuotinę rinkliavą Anglijos karalystėje ir karūnai priklausančiose Vello žemėse.

Serui Richardui Browne'ui pavesta išspausdinti reikiamą skaičių brevų, o rūpestį šia rinkliava nurodyta pavesti vyresniesiems šerifams – brevės turi būti išsiuntinėtos kuo plačiau. Visa tai atliekama karaliaus lėšomis.

Aukas nurodyta rinkti ne tik bažnyčiose po pamaldų, bet – jei reikalinga – reikia eiti su rinkliavomis kiekvienoje parapijoje iš kiemo į kiemą.

Surinktų lėšų sumą privaloma užrašyti antroje brevės pusėje ir patvirtinti kunigo bei zakristijono parašu; per magistratus ir vyresnius šerifus pinigus privaloma perduoti įždininkams Edwardui ir Johnui Fennams.

Surinktos lėšos pirmiausia turi būti skiriamos Biblijos vertimo ir spausdinimo darbams, o kas bus surinkta viršaus – nedelsiant siunčiama nuskurdusioms bažnyčioms.

Šešplaukis-Tyruolis, Alfonsas. „Anglų literatūra ir Donelaitis. Fonas, kuriame atsirado „Metai“. In Egzodo Donelaitis. Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį, 49–56. Sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas. Vilnius, 2001.

Anglų literatūra ir Donelaitis

Koks gali būti ryšys tarp anglų literatūros ir mūsų Kristijono Donelaičio? Tai klausimas, galįs kilti ne vienam iš pirmo karto. Juk tiek literatūrinių santykių, tiek erdvės atžvilgiu esama didelio skirtumo tarp tų dviejų literatūrų – anglų ir lietuvių. Įžiūrėdamas vienlaikumą iškeliamame klausime, dėl šių pastarųjų dviejų dalykų ne vienas galėtų abejoti, ar juos galima gretinti. Tačiau į dalyką giliau pažvelgus, yra kitaip. Literatūrinės idėjos ir formos nėra išskirtinės, uždarytos vieno kurio meto ar vietos ribose, bet sklinda plačia banga, sakytum, po visą pasaulį. Lietuvių literatūros kritika lig šiol per maža dėmesio kreipė į mūsų rašytojų bei kūrėjų sąsajas su visuotine literatūra. Norėta ir kūrėją, ir veikalą suprasti iš siauro vietos ir laiko rato. Naujoji kritika eina kitu keliu – ji ieško visuotinių idėjų atskambio kad ir tolimiausiam žemės kampe sukurtame veikale. Ji nemano, kad būtų kūrėjo ar veikalo siaurinimas, jeigu randama net panašumo. Idėjos nekinta, jos tik pasislepia ar labiau išnyra. Viena, kas skiria idėją į panašius kūrinius, yra jų forma. Ji amžinai nerami ir

amžinai kinta. Antai koks didelis skirtumas tarp antikinės Euripido Ifigenijos ir tarp moderniosios Johanno Wolfgango von Goethe'ės Ifigenijos, tarp to paties Goethe'ės Fausto ir anglo Christopherio Marlowe arba prancūzo Andre Gide'o Fausto.

Kai imamės sieti anglų priešromantinę poeziją su Donelaičiu, matome, jog tai būtų to paties XVIII a. Ką gi randame nusikėlę mintimis į tą šimtmetį, net du šimtus metų atgal? Jo būtų taip pat karingo ir neramaus, kaip ir mūsų XX a., tiek politikos, tiek literatūros srityse. XVIII a. žymi eilė karų, Europą taip pat nusiaubusių iš visų keturių pasaulio šalių. Prieš prancūzų Liudviko XIV absoliutizmą („Valstybė – tai aš“) sukilo Ispanija, Anglija. Beveik lygiagrečiai su Ispanijos sosto karais ėjo Šiaurės karas. Kaip po pirmojo ėmė kilti Anglija, taip po antrojo Rusija. Toliau sekė Austrijos sosto karai, Septynerių metų karas, pagaliau Didžioji prancūzų revoliucija su Napoleono karais. Štai mažas XVIII a. karų skerspjūvis. Ko jų daugumas siekė? Be abejo, sugriauti prancūzų valstybės sukurtą absoliutizmą tiek politinėje, tiek kultūrinėje srityje. Prancūzų revoliucija buvo tos kovos apvainikavimas, kada bandyta nuversti absoliutizmą ir bajoriją kylančio miestiečių – vidutiniojo – luomo naudai.

Priešromantinė anglų poezija kaip tik vystėsi pradedant neįpusėjusiu XVIII a. ir baigiant tikrosios romantikos pradžia sulig to šimtmečio pabaiga. Tuo pat metu – tarp įpusėjusio Šiaurės ir pasibaigusio Septynerių metų karo bei Prancūzų revoliucijos pasiruošimo – teko gyventi ir kurti mūsų Donelaičiui.

Pažiūrėkime, koki gi vėjai pūtė to meto visuotinės literatūros pasaulyje ir kas charakterizavo priešromantinę anglų poeziją? Kaip kovoje su absoliutizmu rungtasi politinėje arenoje, taip pradėta kariauti ir su dominuojančiu mene ir literatūroje prancūzų skoniui. Pasirodo, kad kultūrinis gyvenimas slenka lygiagrečiai kovoje su politinio gyvenimo kovomis.

Anglų literatūrą apskritai imant žymi iracionalus jausmas, o ne racionalaus elemento persvara. Gal nė vienos tautos literatūroje nerasime tokio gilaus pasireiškimo fantazijos ir jausmo, kaip anglų, pradedant „Beovulfo“ (*Beowulf*) epu ir baigiant Williamo Butlerio Yeatso lyrika. Nėra kito tokio poeto kaip Samuelis Tayloras Coleridge'as, kuris savo poema „Senas jūrininkas“ (*The Ancient Mariner*) neįtikėtinus fantazijos dalykus padaro šventai įtikinama realybe. Kur rasi kitą tokį poetą kaip Johnas Keatsas, kuris savo baladėje *La Belle Dante Saus Merei* (1820) įdėtų tiek jausmus pagaušančio burto?

Kaip ir visur, anglai moka už savo reikalus ir interesus į kovą įkinkyti kitus. Kai XVIII a. pirmoje pusėje jie įsigijo svarbiausias kolonijas, kurios buvo pagrindas ir dvasiniam pakilimui, tai literatūros srityje gerų kovotojų už save jie rado šveicarų tarpe. Geras prancūzų pseudoklasicizmo gynėjas vokiečiuose tuo metu buvo Johannas Christophas Gottschedas, kuris atitiko ir Fridricho Didžiojo skonį: sekti prancūzų pavyzdžiais, kalbėti prancūzų kalba. Prieš Gottschedą išstojo abu šveicarai: Johannas Jacobas Bodmeris ir Johannas Jacobas Breitingeris, kurie skelbė anglų primatą mene ir poezijoje. Po 1740 m., kada Breitingeris išleido savo veikalą „Kritinis poezijos menas“ (*Kritische Dichtkunst*), Gottschedo įtaka ėmė kristi, ir naujos gairės iš Vakarų toliau veržėsi per Vokietiją ir į tolimesnes periferijų sritis. Kartu su prancūzų pirmavimu mene ir literatūroje krito ir anglų racionalisto poeto Alexanderio Pope'o reikšmė ir įtaka.

Iš vienos pusės imta gerbti jausmo reikšmė kūryboje, iš kitos nusigrįžta į žemesniųjų sluoksnių gyvenimą – į paprastus žmones, į kaimiečius, kurių lig tol nepaisyta arba net jie niekinta. Pastebėta, kad tų paprastų žmonių širdyse glūdi daugiau tikro, nedirbtino jausmo, negu kituose. Gottholdas

Ephraimas Lessingas, žymusis vokiečių kritikas, gerbdamas stebėjosi lietuvių liaudies dainomis ir rašė kokios jos paprastos, taigi žavinčios, kiek jose esą naivaus, giedro sąmojo. Kitas jų kritikas, Johannas Gottfriedas Herderis, ėmėsi rinkti liaudies dainas iš viso pasaulio.

Kas juos ten dabar paskatino? Be abejo, anglų literatūros įtaka. Kai Thomasas Percy'is ir Jamcsas Macphersonas išleido senobines anglų bei škotų balades ir Osiano kūrinius, susidomėjimas liaudies kūryba ėmė kilte kilti. Juk ir vokiečių vadinamąją „Audrą ir veržimąsi“ (*Stumi und Drang*) iššaukė ta pati anglų literatūros įtaka. Kai Edwardas Youngas išleido savo „Mintys apie originalią kūrybą“ (*Confectures on Original Composition*, 1759), tai tas veikalas daugiau paveikė vadinamuosius vokiečių audrininkus, nei pačią anglų literatūrą. Šiuo veikalu dar kartą buvo pabrėžta pirmenybė įgimto genijaus prieš mokytoją kūrėją, ir kad pirmasis gali nepaisyti antrojo išdirbtų klasikinių taisyklių.

Mes šiandien negalime pasakyti, kiek įtakos turėjo Donelaičiui tokie tiesioginiai šio naujo judėjimo pradininkai kaip Youngas, arba tokie vokiečių literatūros kritikai kaip Lessingas, Herderis, kurie iškėlė natūralios, gamtinės kūrybos reikšmę. Tačiau mes galime išvesti paralelę tarp vieno kito anglų priešromantinės poezijos atstovo su Donelaičio poezija. Donelaitis jautė savo meto pulsą, jis žinojo, kur link krypta ne tik politinė, bet ir kultūrinė jo meto Europoje vykusi kova.

Nors ir negalėtume aiškiai įrodyti anglų priešromantikus turėjus šiokios ar kitokios įtakos mūsų Donelaičiui, tai vis dėlto jį lyginti su jais turime net pilną pagrindą. Jau yra žinoma, kad vienas žymesniųjų anglų priešromantikų po Youngo – Jamesas Thomsonas (1700–1748) – yra turėjęs neabejotinos reikšmės vokiečių rašytojams. Heinrichas Brockesas, kurio „Žemiškasis džiaugsmas Dievuje“ (*Irdisches Vergnuegen in Gott*) buvo paskatintas Thomsono. Tiesa, Brockeso didysis tikslas – veikale Dievą garbinti, ir kūrybos tikslingumas ten virsta plokščiu naudingumu:

Kaipgi būtų su pasauliu,
Jei žemėj nebūtų tiek žolės,
Jog ja būtų galima žiemą apsirūpint,
Kad gyvuliams pašaro užtektų.

Dar žymesnę Thomsono įtaką buvo patyręs Albrechtas von Halleris, kurio veikalo „Alpės“ (*Die Alpen*) gamtos smulkmenų aprašymas primena mūsų Antaną Baranauską.

Ar tad negalėjo Thomsono „Metų laikai“ (*The Seasons*), kurie pasirodė 1730 m., turėti vienos ar kitokios reikšmės Donelaičiui? Juk ir jis kuria net to pat pavadinimo veikalą, kad ir daugelį metų vėliau, gerai pažinęs savo parapijiečius Tolminkiemyje, po to, kai 1743 m. nusikėlė ten jų ganyti.

Ką gi bendra matome tarp Thomsono ir Donelaičio? Ne vien jų veikalų vardų panašumo esama. Kaip sakiau, tema gali kartotis. Juk jau 700 m. prieš Kr. ir graikų Hesiodas sukūrė didaktinę poemą „Darbai ir dienos“ iš dirbančiųjų bei kaimiečių gyvenimo. Jį vaizdavo ir Vergilijus „Bukolikose“. Kaip Thomsonas, taip ir Donelaitis gėrėsi ir džiaugiasi kaimiečių gyvenimu, vertina jį teigiamai, randa jame naujo, lig tol nepastebėto ir neapdainuoto grožio. Štai kaip Thomsonas vaizduoja sveiką, judrų, veiklų, harmoningą kaimo vasaros darbymetės, šienapjūtės, metų:

Nūn rykauja kaimas pievoj džiaugsmingai,
Kaimo jaunimas, nudegęs vidudienio darbe,
Stiprus ir sveikas; pilnas kaip vasaros rožė,
Glostomas saulės galingos; įdegus mergaitė,
Pusnuogė, laido jį žvilgsnį, visa

Spindinti degančiu grožiu veide.
Čia amžius klusnysis; ir vaiko rankos
Traukia ilgą grėblį, ar kvepiančia našta
Apkrautos, rieda su šia priespauda.
Toli lekia pėdai javų; ir eilė
Skuba pirmyn ir plačiai, ar sukdamies lauke
Jie alsuojantį derlių saulei pakloja,
Ir skleidžia jis lauko kvapą aplinkui;
Ar kai jie grėbsto žaliajį gruntą
Ir suka tamsiąją bangą per pievą,
Rudi šieno kūgiai pakyla už jų
Smagiąja eile, o nuo slėnio lig slėnio
Sukėlęs vėjelį, lekia skambantis balsas
Ir darbo laimingo, ir meilės, ir džiaugsmo.

Su būdingu humoru, kurio tačiau Donelaitis turi kur kas daugiau, ir su meile bei užuojauta Thomsonas aprašo gyvulių gyvenimą, pvz., kai kerpamos avys:

Nebijokite, ramūs būriai, tai ne peilis
Baisaus skerdiko, kai švaistomas virš jūsų,
Tai ramaus kaimiečio gerai valdomos žirklės,
Kurs dabar, atlikęs metinį rūpestį,
Paima jūsų vilną, jums sunkią našta,
Ir vėl išsiųs jus maloniai į jūsų kalvas atgal.

Žinoma, su dar didesne užuojauta Thomsonas vaizduoja kaimiečiams per rudens liūtis padarytą žalą ir jų likimą. Tik palyginkime Donelaičio ir Thomsono rudens vaizdavimą. Thomsonas rašo:

O kartais lietaus gūsis,
Atlėkęs iš juodo horizonto, plačiai krinta
Suka savo blausų, ir dar potvynis
Gilėja, kolei laukai aplinkui
Guli paskendę telkšančioj nešvarioj bangoj.
Nuo kalvų daugybė srovių
Triukšmingai ūžia ir aukštai virš krantų
Upelį tvindo.
Donelaitis lietuvišką rudens šitaip vaizduoja:
Ant saulelės vėl nuo mūsų atstodama ritas
Irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia.
Vei kasdien dauginus ji mums savo spindulį slepia,
O šešėliai vis ilgin kasdien išsitiesia.
Vėjai su sparnais pamaži jau pradeda mūdraut
Ir šilumos atstankas išbaudydami šlamščia.
Todėl ir orų drungnums atvėsti pagavo
Ir senystę jau graudena kailinius imtis.
(RG 1–8)

Donelaitis savo vaizdavimą yra gerokai praplėtęs: kai Thomsonas aprašinėdamas pats kalba, Donelaitis įveda savo veikėjus, leidžia jiems kalbėti, kuria literatūrinius tipus, ko nerandame Thomsono veikale.

Ėmę lyginti formaliąsias veikalų puses, matome, kad Thomsonas vartoja penkiapėdį jambą, vadinamąjį pentametą, kai Donelaitis pasigauna pusiau trochėjinio, pusiau daktilinio hegzametro, t. y. šešių pėdų eilutės. Gerai pažindamas senobines graikų ir lotynų kalbas, Donelaitis, be abejo, linko ir į tą senobinį eiliavimą, tačiau jo hegzametas nėra tobulas, t. y. nėra toks, kokį vartoja Homeras „Iliadoje“ ir „Odisėjoje“ (daktilinis hegzametas). Pirmoji Donelaičio trijų pėdų eilutės dalis yra trochėjinė, antroji daktilinė.

Thomsono „Metų laikai“ parašyti aleksandriniu (prancūzišku) pentametru.

Ir tatai sudaro žymų formalinių abiejų veikalų skirtumą: anglui buvo svarbiau vienodas ritminis bangavimas negu lietuviui, žemyno daugiau žmogui, įpratusiam rimtai (kartais kiek ir kintamai) žengti savo laukais ir pievomis.

Šiandien, žinoma, dar sunku būtų ką pasakyti apie įtaką Donelaičiui tokių anglų priešromantikų kaip Thomasas Gray'us, Oliveris Goldsmithas, Williamas Cowperis, kurie, nors ir būdami Donelaičio bendralaikiai, vaizdavo kaimo gyvenimą kiek kita prasme negu Thomsonas. Goldsmithą ypač gerbė ir mėgo Herderis (plg. „Veikfildo pastorius“, *The Vicar of Wakefield*, 1766), apie kurio santykius su Donelaičiu, neprieidami prie šaltinių, nieko negalime pasakyti. Tačiau ir Goldsmithas vaizduoja kaimą su tokia pat meile ir užuojauta kaip Thomsonas ir Donelaitis. Lygiai tas pat pasakytina ir apie Gray'ų, kuris savo kūrinyje „Elegija, parašyta kaimo kapinėse“ (*Elegy written in a Country Church-Yard*, 1742–1751) kaimiečius, tuos paprastus žmones, laiko vertingesniais net už garsius politikos ar mokslo bei meno žmones vien dėl jų tyros širdies. Šis pirmaeilis stilistas apie juos taip rašo:

Daug brangakmenių gryniausio spindulio
Tamsi neišmatuojama vandenyno gelmė slepia;
Daug gėlių yra klestėjusių, nuvytusių nematant
Ir išėikvojusių savo saldumą tuščiame ore.
Jų likimas užgynė: ne tik aptvėrė
Jų augančias dorybes, bet ir sulaukė jų nusikaltimus,
Užgynė bristi per kautynes į sostą
Ir uždarė jų malonės vartus žmonijai.

Jeigu Thomsonas ar kuris kitas anglų priešromantinės poezijos atstovas bus tikrai turėjęs įtakos Donelaičiui, – apie pirmąją negali būti abejonės, nors ir netiesiogine prasme tai būtų įvykę, – tatai nemažina nei reikšmės, nei garso pirmojo mūsų žymiojo poeto, ir tai leidžia juo dar daugiau džiaugtis ir didžiutis.

Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė. *Mykolas Kleopas Oginskis. Politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*. Vilnius, 2013, 99–103.

Diplomatas Mykolas Kleopas Oginskis Londone 1790 m. gruodį – 1791 m. sausį

Pasiuntiniui Hagoje intensyviai sprendžiant finansinių sandėrių klausimus, naujus pokyčius tarptautinėje arenoje atnešė Rusijos ir Švedijos taikos derybos. 1790 m. rugpjūčio 14 d. tarp šių valstybių buvo sudaryta taika. Palaipsniui kito ir Didžiosios Britanijos užsienio politikos kryptys: britų parlamentas blokavo W. Pitto Jaunesniojo antirusiškus planus, atsisakydamas įvesti mokesčius karinio laivyno statybai. Tačiau Prūsijai ir toliau diplomatiniais kanalais siekiant gauti Danigą ir Toninę, M. K. Oginskis vis dar tikėjosi, jog siekdama išlaikyti jėgų pusiausvyrą Anglija

neleis stiprėti Prūsijai, jai vykdant naujas aneksijas, ir kartu atstovaus Lenkijos ir Lietuvos valstybės interesams santykiuose su Prūsija. Tokias išvadas padaryti jam leido Aucklando patikinimai ir rodomas palankumas. Anglijos pasiuntinio palaikymas skatino M. K. Oginskį tęsti sąjungininkų paieškas Didžiojoje Britanijoje. Brendo jo misijos Londone idėja.

Kiek kelionė į Londoną buvo asmeninė M. K. Oginskio iniciatyva, kiek nulemta Užsienio reikalų deputacijos politinių tikslų, vienareikšmiškai atsakyti sunku. Buvęs pasiuntinys „Atsiminimuose“ teigė, kad į Londoną jis išvyko įsakius Deputacijai: „1790 metų lapkritį gavau Ewarto, Anglijos pasiuntinio Berlyno dvare, laišką, pranešantį, kad Užsienio reikalų deputacija paskirs mane pasiuntiniu ypatingai misijai Londone. Jį apie tai informavo Hailesas, Anglijos pasiuntinys Varšuvoje. Ši naujiena, rašė jis, jam labai patinkanti, jis pasiūlė negaišti laiko ir išvykti vos tik gausiu instrukcijas. Ir pridūrė, kad jau perspėjo ministeriją ir kad jis pats, nors šiuo metu serga ir turi pasigydyti Bato vandenimis, tikisi netrukus susitiksiąs su manimi Anglijoje ir perduosiąs svarbią informaciją apie mano šalį. Jis garantavo, kad Londone būsiu maloniai priimtas, ir patvirtino, jog Lenkijos reikalams Londone skiriama daug atsidavimo ir dėmesio. Laiško stilius nebuvo oficialus, atvirkščiai, labai draugiškas, keliantis pasitikėjimą. Po dviejų savaičių gavau įsakymą vykti į Londoną.“

Tačiau istoriografijoje įsitvirtinusi nuomonė, kad jokių oficialių Deputacijos nutarimų šiuo klausimu nebuvo priimta, o Londono misijos pagrindinis iniciatorius buvo Ignotas Potockis.

Būtent jo pavedimu, pridengtu „atostogų“ skraiste, į sostinę prie Temzės išvyko Mykolas Kleopas. Jei ir buvo koks neoficialus P. Potockio pavedimas M. K. Oginskiui, duomenų apie jį archyvų fonduose surasti nepavyko. Šaltiniai rodo, jog M. K. Oginskis iš tiesų kreipėsi į Abiejų Tautų Respublikos Užsienio reikalų deputaciją, prašydamas jam suteikti 2–3 savaičių atostogas, kad galėtų vykti į Londoną tęsti derybų.

Reikia pažymėti, kad M. K. Oginskio diplomatinė misija vis dėlto buvo suderinta su Deputacija, bet ne tiesiogiai jam įteikiamais dokumentais, o per Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinį Londone Prancišką Bukotą: į Londoną atsiųsta 1790 m. lapkričio 24 d. datuota Abiejų Tautų Respublikos Užsienio reikalų deputacijos instrukcija aiškiai apibrėžė bendrą M. K. Oginskio ir P. Bukotos veiksmų derybose su Didžiosios Britanijos valdančiaisiais sluoksniais tikslus. Pasiuntiniams buvo pavesta: 1) siekti sudaryti prekybos sutartį su Anglija; 2) išsirūpinti Anglijos pritarimą į taikos su Turkija derybų kongresą siųsti lenkų atstovą.

1790 m. gruodžio mėn. pradžioje kelionei į Londoną buvo pasiruošta. Pasiuntinio išvykimą iš Hagos nušvietė to meto Nyderlandų spauda. Leideno laikraščiai 1790 m. gruodžio 10 d. pažymėjo, kad „Lenkijos karaliaus ir Respublikos ypatingasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras ponas grafas Oginskis, gavęs Varšuvos Užsienio reikalų komiteto leidimą, artimiausiomis dienomis išvyksta į Londoną. Instrukcija jį įpareigoja neužtrukti ilgiau kaip 3 savaites ir nedelsti sugrįžti į Hagą.“ Po kelių dienų „Leideno laikraščio“ „Ypatingųjų naujienų“ priede ties 1790 m. gruodžio 13 d. datuojamomis žiniomis iš Hagos paminima, kad „ponas grafas Oginskis, Lenkijos karaliaus ir Respublikos ypatingasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras, gruodžio 8 d. pasiėmė atostogų <...> ir jau kitą dieną išvyksta į Londoną. Savo išvykimo laikotarpiu laikinai vykdyti diplomatinės misijos atstovo pareigas jis pavedė *Charge desAffaires* ponui Midletonui.“

Londonas: „diplominė misija“ atostogų metu

1790 m. gruodžio pradžioje Abiejų Tautų Respublikos ir karaliaus ypatingasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Jungtinėse Nyderlandų Provincijose grafas M. K. Oginskis su savo sutuoktine ir svita išvyko „atostogų“ į Londoną. Pusiau privati misija Didžiojoje Britanijoje truko apie du mėnesius – nuo 1790 m. gruodžio 9 d. iki 1791 m. sausio 25 d. Kaip jau minėta, pagrindinė kelionės užduotis buvo užsitikrinti Anglijos vyriausybės politinę paramą, o kartu ją suinteresuoti, kad ji stiprintų prekybinius ryšius su Abiejų Tautų Respublika ir siektų sudaryti prekybos sutartį.

Kelionę į Londoną skatino susiklosčiusi situacija, kada tapo akivaizdu, kad Anglijos pasiuntinys Hailesas nepakankamai išsamiai informuoja Londono vyriausybę tiek apie Abiejų Tautų Respublikos ir Prūsijos derybų eigą, tiek ir apie Respublikos siekius sudaryti sąjungą su Anglija. Ambasadorius Hagoje Aucklandas M. K. Oginskiui užsiminė, jog Haileso pranešimai „nėra Lenkijai draugiški“, todėl buvo būtina plačiau nušviesti esamą padėtį ir tikėtis vyriausybės palaikymo, siekiant įtvirtinti laisvosios prekybos teisę Baltijos jūros uostuose. Dancigo ir Torunės pirkliai taip pat palaikė laisvosios prekybos idėją, todėl toks reikalavimas buvo įrašytas į Respublikos–Prūsijos prekybos sutarties projektą. Buvo tikimasi, kad Londonas palaikys šį pasiūlymą, kadangi pritarimą jam jau buvo išreiškęs laikinasis Britanijos konsulas Varšuvoje Jamesas Durno.

M. K. Oginskio pokalbiai Hagoje su didžiuoju pensionarijumi leido suprasti, kad Jungtinės Nyderlandų Provincijos nesiims jokių veiksmų, jų nesuderinusios su Anglija. Kadangi tuo metu tapo akivaizdu, kad Respublikos derybos su Prūsija dėl prekybos sutarties sudarymo atsidūrė aklaivietėje – Prūsija siekė uostų, o Respublika deklaravo teritorijos nedalomumą, – buvo laukiama naujų diplomatinio iniciatyvų. Tokią iniciatyvą iškėlė britų ambasadorius Berlyne Josephas Ewartas, pakeliui į Londoną 1790 m. spalį sustojęs Hagoje.

Pokalbiuose su Aucklandu ir M. K. Oginskiu jis akcentavo būtinybę pasirašyti tarpvalstybinę sutartį dėl laisvosios prekybos Baltijos jūra. Pažymėsime, kad tiek Ewartas, tiek ir Aucklandas laikėsi nuomonės, jog Respublika Prūsijai turi užleisti Dancigą ir Torunę, o mainais už tai užsitikrinti prekybos Baltijos jūra laisvę.

Tikėtina, kad šių trijų diplomatų pokalbių metu buvo sutarta, jog deryboms Londone labiau tinkamas ne regalistinių pažiūrų pasiuntinys P. Bukota, bet grafas M. K. Oginskis, garsėjantis pro-prūsiškomis pažiūromis ir palaikantis glaudžius ryšius su Ignotu Potockiu. Suderinęs su Abiejų Tautų Respublikos Seimo Užsienio reikalų deputacija visus formalumus, M. K. Oginskis turėjo „kartu su P. Bukota pateikti Anglijos ministrams Lenkijos situaciją ir naudą, kurią galėtų gauti Anglija, pradėjusi derybas su Lenkija“. Jis tikėjosi būti priimtas paties W. Pitto Jaunesniojo ir su juo aptarti svarbius dvišalius klausimus. Dirvą M. K. Oginskio pokalbiams su Didžiosios Britanijos ministru pirmininku parengė rekomendaciniai ambasatoriaus Aucklando laišakai ir pasiuntinio Ewarto tarpininkavimas. Į Londoną M. K. Oginskis taip pat vežėsi laisva prekyba Baltijos jūroje suinteresuotų Amsterdamo pirklių memorandumą.

Vienoje valstybėje reziduojančio diplomato kelionė į kitos valstybės sostinę to meto diplomatinuose sluoksniuose sukėlė daug diskusijų ir spėlionių. Apie M. K. Oginskį taip pat buvo manoma, jog jis ruošiamas perimti vadovavimą pasiuntinybei Londone. Tokią mintį išsakė pasiuntinys Varšuvoje Hailesas, o ir pats P. Bukota kreipėsi į karalių, prašydamas leidimo atsistatydinti iš pareigų, užleidžiant jas jaunajam grafiui. Tačiau 1790 m. pabaigoje Stanislovas Augustas laikė,

kad tokioms pareigoms M. K. Oginskis nėra pakankamai subrendęs. Priminsime, jog tuo metu M. K. Oginskiui buvo 25 metai.

Atvykęs į Londoną M. K. Oginskis buvo priimtas įvairių aukšto rango pareigūnų bei paties W. Pitto. „Atsiminimuose“ jis rašė: „Buvau pristatytas karaliui, karalienei ir princesėms. Dalyvavau Parlamento uždaryme, kur mačiau Velso prinčą, Jorko hercogą ir kitus šeimos narius, po kelių dienų parašiau ministrui Pittui, paprašiau paskirti susitikimo dieną ir valandą. Gavau jo ranka rašytą labai mandagų atsakymą ir paskirtą dieną atvykau į susitikimą.“ Paties ministro pirmininko kvietimas pokalbio to meto diplomatinėje praktikoje buvo itin retas dalykas. Nė vienas iš Londone reziduojančių diplomatų nesilankydavo pas ministrą pirmininką. Užsienio diplomatinio korpuso atstovai kontaktuodavo su Užsienio reikalų tarnybos (*Foreign Office*) sekretoriumi arba vienu iš vicesekretorių. Matyt, todėl apie šį neeilinį kvietimą M. K. Oginskis pranešė A. Midletonui, o pastarasis raportavo Deputacijai 1791 m. sausio 4 d. išsiųstoje depešoje.

Daugiau nei dvi valandas trukusios audiencijos pas W. Pittą Jaunesnįjį metu buvo aptariami Abiejų Tautų Respublikos ir Anglijos prekybiniai-politiniai klausimai. Kaip ir reikėjo tikėtis, pokalbio esmę sudarė Dancigo ir Torunės atidavimo prūsams problema, kurią W. Pittas laikė būtina, norint sustiprinti prūsų ir anglų sąjungą. M. K. Oginskio vertinimu, W. Pittas palankiai žiūrėjo į Anglijos–Nyderlandų–Respublikos prekybos sutarties sudarymą, pažymėdamas, jog prekyba su Lenkija visada buvo vienas svarbiausių Anglijos ir Nyderlandų interesų: „Jūsų javai, jūsų linai, jūsų kanapės, jūsų miško medžiaga ir jūsų varis, be gausybės kitos jums reikalingos produkcijos, puikiai konkuruoja su Rusijoje perkama produkcija, o jūsų linai geresni už bet kurios kitos šalies linus. Prekyba su Lenkija itin apsimoka ir dėl to, kad, neturėdami nei gamyklų, nei pramonės įmonių, naudodami labai daug įvairių užsienietiškų ir prabangos prekių, jūs gražinate mums, beje, su procentais, viską, ką iš mūsų pasiimate. Būkite tikras, Lenkijos ir jos prekybos likimas mums nepaprastai rūpi ir mes padarysime viską, kad prekybos sutartis garantuotų jums visus privalumus, į kuriuos jūsų šalis turi teisę.“ Tačiau Dancigo ir Torunės klausimu jokių teisių Respublikai W. Pittas nė neketino palikti.

Kaip po pokalbio su ministru pirmininku A. Midletoną informavo M. K. Oginskis, W. Pittas išreiškė pritarimą į taikos kongresą Sistove siųsti Abiejų Tautų Respublikos atstovą ir pasiūlė parinkti tinkamą kandidatą. W. Pittas savo žodį išlaikė: į tokio atstovavimo reikalaujančią Abiejų Tautų Respublikos notą atsiųstoje Anglijos Užsienio reikalų tarnybos notoje buvo duotas sutikimas dalyvauti taikos kongrese su sąlyga, kad nei kare, nei derybose nedalyvavusi šalis balso teisę turės tik tuo atveju, jei tai bus susiję su šios šalies interesais. Pažymėtina tai, jog Anglijos laikysena neturėjo jokios įtakos kitų derybininkų pozicijai, o ir pats taikos derybų klausimas netrukus tapo nebeaktualus.

Per kelias Londone praleistas savaites M. K. Oginskis užmezgė ryšius su vigų politikais ir pirkliais, susipažino su Edmundu Burke ir Charlesu Foxu, aplankė Ewartą jo rezidencijoje Bate, padėkodamas už suteiktą visokeriopą pagalbą. Ir nors kelionė į Londoną neturėjo tiesioginių politinių rezultatų, ji vis dėlto reiškė tam tikrą lūžį Abiejų Tautų Respublikos ir Anglijos santykiuose. Londono rūmai buvo priversti aiškiai išsakyti savo pozicijas, kurios iki tol būdavo pateikiamos bendromis diplomatinėmis frazėmis. Tapo akivaizdu, jog Anglija aktyviai palaiko savo sąjungininkės Prūsijos vykdomą teritorinę ekspansiją ir kategoriškai pasisako, kad Dancigo ir Torunės miestai būtų atiduoti Prūsijai. Tik tuo atveju, jei Lenkija ir Lietuva būtų sutikusios su teritorinėmis nuolaidomis, būtų buvę galima kalbėti apie prekybos laisvės Baltijos jūroje įtvirtinimą.

Kita vertus, aktyvi M. K. Oginskio veikla, susitikimai ir pokalbiai suaktualino Abiejų Tautų Respublikos klausimą, paskatino Didžiosios Britanijos visuomenę domėtis šia šalimi ir prisidėjo formuojant viešąją nuomonę Respublikoje vykstančių valdymo formos pertvarkymų atžvilgiu.

Grižęs į Hagą, 1791 m. sausio 25 d. M. K. Oginskis išsiuntė Deputacijai oficialų raportą apie savo misiją Londone ir, kaip teigiama istoriografijoje, jau tuo metu puoselėjo viltis atsisakyti diplomato karjeros. Tačiau formaliai pasiuntinio statuso atsisakė tik 1791 m. gruodį. M. K. Oginskio diplomatinės tarnybos pabaigą dokumentuoja Stanislovo Augusto 1791 m. gruodžio 7 d. išduotas pasiuntinio įgaliojimų atšaukimo dokumentas.

Vėlavičienė, Silvija. „Didžiosios Britanijos lietuvių spauda“. In *Draustosios spaudos pėdsakais, 197–213. Vilnius, 2011.*

Didžiosios Britanijos lietuvių spauda

Didžiosios Britanijos lietuvių spauda neatsiejama nuo emigracijos, todėl jos ištakų ieškoma XIX a. antrojoje pusėje pirmiesiems lietuviams įsikūrus Anglijoje ir Škotijoje. Lietuvių šiuose kraštuose niekada nebuvo daug, nes didžiajai daliai emigrantų tai buvo tik tarpinė stotelė prieš didžiąją kelionę į Jungtines Amerikos Valstijas. Tačiau po kelis tūkstančius lietuvių įsikūrė Škotijos mieste lyje Belšilyje, šalies sostinėje Londone, mažesni telkiniai radosi kituose miestuose – Glazge, Dandi (Dundee), Karfine (Carfin). Kunigo Juozo Norbuto knygoje „Britanijos lietuviai“, išspausdintoje Glazge 1918 m., pateikiami statistiniai duomenys, kad 1913 m. „...visoje Britanijoje lietuvių randasi tarp 12 ir 13 tūkstančių“. Lietuviškosios spaudos istorijai ypač svarbūs yra trys miestai – tai Londonas ir Belšilis bei Glazgas Škotijoje, kuriuose per daugiau nei šimtmetį išspausdinta didžioji dalis lietuviškų leidinių.

Tačiau lietuviškosios spaudos ištakų paieškos nuveda į dar vieną itin svarbią vietą – Oksfordo universitetą – ir iš XIX a. pabaigos nukelia į XVII a. vidurį. Būtent čia 1657 m. iš Olandijos universiteto persikėlė Samuelis Boguslavas Chylinskis (apie 1633–1668), Kėdainių reformatų kunigo sūnus, kuris tais pačiais metais pradėjo versti į lietuvių kalbą bibliją ir rūpintis jos leidimu.

1660–1662 m. „Biblija, tatey ira Raštas švėtas Seno ir Naujo testamentą. Pirmą kartą dabar perguldytas lietuviškan liežuvin už- mariose...“ išspausdinta Londone, E. Teiloro spaustuvėje. Taigi, būtent Londonas yra seniausios šiame krašte išspausdintos lietuviškos knygos gimimo vieta. Likimo valia, iki šių dienų išlikęs vienintelis šios knygos egzempliorius taip pat saugomas Londone, Britų muziejuje. Kokia svarbi lietuvių kalbos tyrinėtojų ir Lietuvos spaudos istorijai yra ši XVII a. knyga, liudija ne tik gausūs S. B. Chylinskio Biblijos vertimo tyrinėjimai, bet ir naujausias fundamentalus Lietuvių kalbos instituto parengtas leidinys, kuriame pateikiamos lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės. Šios knygos įvade (p. xliii) leidinio parengėja Gina Kavaliūnaitė patraukliai aprašo aplinkybes, kuriomis Lietuvai svarbaus leidinio vienintelis žinomas egzempliorius pateko į Britų biblioteką: „Tarp popiergalių, kuriuos antikvarai ryšuliais pristato tai vienintelei pasaulio bibliotekai, p. Naake surado knygelę be antraštės, apdriskusią ir padengtą šimtmečių dul- kėmis.“ Apie savo atradimą Britų muziejaus bibliotekininkas, slavų literatūros skyriaus darbuotojas Johnas Naake paskelbė 1893 m. Londono leidiniuose „Atheneum“ ir „The Academy“. Nuo to laiko šios ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio lingvistikos tyrinėjimams itin svarbios knygos vienintelis išlikęs egzempliorius patikimai saugomas garbingoje vietoje – garsiajame Britų muziejuje Londone.

Tikroji Didžiosios Britanijos lietuvių spaudos istorija prasideda pačioje XIX a. pabaigoje, 1899 m., kai Škotijos lietuviai pradėjo pirmojo lietuviško laikraščio leidybą. Laikraščio iniciatoriumi buvo 1898 m. į Škotiją atvykęs kunigas Vincas Varnagiris, ką tik baigęs mokslus Romoje ir įgijęs filosofijos daktaro laipsnį. Drauge su J. Montvilu, turėjusiu Glazge mažą spaustuvėlę, jis pradėjo leisti dvisavaitinį laikraštėlį „Vaidelytė“. Tačiau dėl sunkių leidybos sąlygų jo teišėjo tik septyni numeriai. Ir nors jau minėtos knygos „Britanijos lietuviai“ autorius rašo, kad 1918 m. jam nepavyko Škotijoje rasti nė vieno šio laikraščio numerio galime pasidžiaugti, jog net keli pilni mūsų spaudos istorijai itin svarbaus leidinio komplektai išsaugoti ne tik Lietuvos nacionalinėje, bet ir kitose didžiosiose Vilniaus bibliotekose.

Pagrindinis šaltinis, pateikiantis tikslus duomenis apie Didžiosios Britanijos lietuvių spaudą, yra „Lietuvos bibliografijos“ tomai, kuriuose suregistruotos visos žinomos lietuviškos knygos iki 1917 m. imtinai. Žinių apie vėlesnio laikotarpio, apimančio 1918–1940 m., knygas tenka ieškoti Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro parengtuose kontroliniuose sąrašuose „Knygos lietuvių kalba: 1918–1940“, kuriuose nepateikiamos leidimo vietų rodyklės, todėl paieška nėra lengva. Išanalizavus bibliografijoje skelbiamas žinias apie Didžiosios Britanijos lietuviškuosius leidinius, galima teigti, kad jie nedaug kuo skyrėsi nuo to paties laikotarpio JAV lietuvių knygų, tačiau ir leidybos apimtys buvo nepalyginti mažesnės, ir tematika siauresnė bei skurdesnė. Visų pirma, tai lėmė labai skirtingi emigracijos ir lietuvių telkinių abiejuose valstybėse mastai. Tačiau bendros leidybos tendencijos išliko tos pačios. Didžiosios Britanijos lietuvių spaudą pagal jos tematiką nesunku padalyti į dvi dalis – tai katalikiškoji ir pasaulietinė darbininkiškoji spauda. Tokia spaudos priešprieša liudijo ir lietuvių bendruomenės pasidalijimą. XX a. pradžioje situacija nebuvo paprasta. Tuo metu katalikiškoji ir darbininkiškoji spauda aršiai grūmėsi dėl skaitytojų ir svaidėsi kaltinimais. Kugio-Mugio slapyvardžiu pasirašytoje vieno iš Lietuvos socialdemokratų partijos kūrėjų Stepono Kairio Londone 1905 m. išspausdintoje knygelėje „Seniems kanauninkams ir pralotams, klebonams ir jauniems kamendoriams“ reikalaujama, kad dvasininkai nedraustų parapijiečiams skaityti Lietuvos socialdemokratų raštų.

Iš kelių šimtų iki Antrojo pasaulinio karo Didžiojoje Britanijoje išspausdintų lietuviškų knygų išskirti pačias vertingiausias nebūtų lengva, nes didesnės apimtys leidinių beveik nebuvo. Didžioji dalis jų – tai smulkūs leidinėliai – atsišaukimai, kvietimai, draugijų ir įvairių organizacijų įstatai bei programos. Pastarieji ir yra įdomiausi, nes geriausiai atskleidžia tų susivienijimų tikslus ir veiklos pobūdį. Keletas išvardijamų spaudos pavyzdžių akivaizdžiai paliudija faktą, kad Didžiosios Britanijos lietuvių visuomeninė ir socialinė veikla buvo neatsiejama nuo jų priklausomybės katalikų parapijoms ar kitokiems sambūriams: „Šv. Petro lietuvių parapijos draugijos Londone įstatymai“ (Londonas, 1901), „Glasgovo muzikališka draugistė“ (Glazgas, 1903), „Lietuvių „Apšvietos draugystė“ Glasgow“ (Glazgas, 1904), „Instatai susivienijimo lietuvių Rymo katalikų po vardu Švento Kazimiero Londone, Anglijoj ir Skotlande“ (Belšilis, 1908), „Škotijos lietuvių katalikų pašalpos draugijos įstatai“ (Mosendas, 1912), „Didžiosios Britanijos lietuvių socialistų sąjungos programa ir konstitucija“ (Belšilis, 1913), „Lietuvių moterų darbininkių draugijos uždaviniai ir įstatai“ (Belšilis, 1915). Tokie leidiniai buvo labai svarbūs tuometinei lietuvių bendruomenei, o šiandieną jie yra geriausi pirminiai visų tyrinėtojų šaltiniai. Kad knygų skaitymas darbininkiškai lietuvių bendruomenei nebuvo labai svarbus, liudija faktas, aprašytas kunigo K. A. Matulaičio knygoje „Londono lietuviai“: „Tais pačiais 1906 metais buvo įkurtas „Lietuvių parapijos šv. Kazimiero Knygynas“.

Kun. K. A. Matulaitis knygynui padovanojo 133 knygas... Per tris metus knygos „sudilo“. Pasiliko 34 ir kun. Matulaičio ranka rašyta pastaba knygų sąrašė: Daugelis knygų žuvo tarp skaitytojų, kas nurodo, kad da mūsiškiai nedaug išsidirbė ir sąžinę turi gana buką. Godoti bendrąją savastį nenuvokia. Liūdna!“ Viena iš prieštara, kodėl Didžiosios Britanijos lietuviškų knygų leidybos apimtis nebuvo didelė, yra ta, kad lietuviški leidiniai buvo atsivežami iš Lietuvos. Panagrinėjus vienos iš svarbiausių Londono lietuvių kultūros draugijų „Rūtos“ (1910–1937) veiklą, detalai atskleistą K. Matulaičio knygoje „Londono lietuviai“, randame ne vieną liudijimą apie draugijos knygyną, iš Lietuvos parsigabentus laikraščius bei knygas, reikalingas vaidinimams.

Tačiau tikrasis to laikotarpio Didžiosios Britanijos lietuvių gyvenimo ir jų bendruomeninės veiklos metraštis yra periodinė spauda. Jos šiame krašte, kur niekada nebuvo gausu skaitytojų, taip pat nebuvo daug. Jau aptartas trumpą laiką ėjęs pirmasis Didžiosios Britanijos lietuvių laikraštis „Vaidelytė“ yra svarbus tik kaip spaudos istorijos faktas. Iš kitų iki Antrojo pasaulinio karo ėjusių lietuviškų laikraščių pirmiausia minėtini daugiau nei 15 metų (1907–1923) spausdintas Kominterno lietuvių skyriaus įkurtas „Rankpelnis“ ir ilgiausią leidimo istoriją turintis Didžiosios Britanijos lietuvių Romos katalikų darbininkų sąjungos savaitraštis „Išėivių draugas“, pradėtas spausdinti 1914 m. Belšilyje ir išsilaikęs net iki 1982-ųjų. 1932 m. „Židinyje“ išspausdinto straipsnio „Škotijos lietuviai“ autorius taip apibūdina šių dviejų periodinių leidinių priešpriešą: „Vidurinių pakraipų žmonių tarp Škotijos lietuvių kaip ir nėra. Prieš keletą metų kiek triukšmo keldavo lietuviai komunistai. Jie net leido savo laikraštį „Rankpelnį“. Bet jis tol ėjo ir komunistai tol dar šio tokio gyvumo rodė, kol jie iš Amerikos pinigų gaudavo. Pagaliau ir Amerikos komunistai pamatė, kad Škotijos lietuvių tarpe komunizmo sėklos nepasės. Nutrūkus aukoms iš Amerikos, sustojo ir „Rankpelnis“. Kuriozas – toje pačioje vietoje, kur pirma buvo komunistų „Rankpelnis“, dabar yra katalikų laikraščio „Išėivių draugas“ spaustuvė. „Rankpelnis“ buvo skirtas daugiausia lietuvių angliakasiams. Iki 1922 m. laikraštį leido Lietuvių socialistų sąjunga Didžiojoje Britanijoje, o paskutiniaisiais leidimo metais – Britų komunistų partijos lietuvių skyrius. Jo redaktorais ilgesnį ar trumpesnį laiką yra buvę žinomi kairiųjų pažiūrų visuomenės veikėjai – Kleopas Jurgelionis, Vincas Mickevičius-Kapsukas, Vincas Jakštys (Senas Vincas), Augustinas Janulaitis, Jurgis Smolskis-Smalstys.

Keičiantis politinei situacijai savo didžiausią konkurentą – kairiosios pakraipos laikraštį – nenusunkiai nurungęs ir net jo buvusioje spaustuvėje įsikūręs katalikiškas lietuvių laikraštis „Išėivių draugas“ gyvavo ilgiausiai – net 68 metus. Įsteigtas ir redaguotas kunigo Juozo Norbuto, vėliau leistas Lietuvių katalikų Šv. Juozapo sąjungos, nuo 1934 m. iki pat spausdinimo pabaigos 1982 m. „Išėivių draugas“ buvo redaguojamas kunigo Juozo Gutausko. Laikraštis turėjo nemažą įtaką Didžiosios Britanijos lietuvių visuomeniniam gyvenimui. Jau 1914 m. jo iniciatyva pradėtos rinkti aukos Lietuvai – nuo karo nukentėjusiems remti, 1916 m. įsigyta lietuviška spaustuvė, pasitarnavusi ir „Išėivių draugo“ knygų leidybai. Laikraščio populiarumas ir įtaka augo. 1918 m., jau turėdamas kelerių metų patirtį, redaktorius Juozas Norbutas taip nusakė laikraščio turinį: „[I]tala laikraščio buvo visuomet gan įvairi. Britanijos lietuvių reikalams, draugijoms, brolių laiškam ir t. t. pavedama, aišku, svarbiausioji vieta. Paprastų ir karės žinių skyrius gan platus kiekviename numeryje. Straipsnių, aprašymų, korespondencijų, eilių, sakmių, ir atsakymėlių-istorijėlių daugybė. Platus skyrius žinių iš Lietuvos. Neaplenkta ir Amerikos, Argentinos, Danijos ir kitų kraštų lietuvių gyvenimas.“ 1916 m. laikraščio tiražas buvo didžiausias – 1 200 egzempliorių. Pokariniais metais į laikraščio leidybą natūraliai įsijungė iš Lietuvos pasitraukę pabėgėliai. Kazimiero Barėno knygoje sakoma: „Pokario metais administravo naujieji ateiviai Jonas Kašponis, o paskui ilgus metus Augustas Jovaras... Nuo 1978 m. spalio mėn.

„Išeivių draugas“ buvo spausdinamas „Šaltinio“ spaustuveje Nottinghamė. 1956 m. laikraščio tiražas buvo 400 egzempliorių. Žinant, kad tuo metu jau buvo leidžiamas pokarinių pabėgėlių įsteigtas „Europos lietuvis“, o nuo 1961 m. ir Londone žurnalo pavidalu atgimęs „Šaltinis“, toks tiražas rodo, kad ilgiausiai Britanijoje spausdintas lietuviškas laikraštis buvo pakankamai populiarus ir palaikomas ne tik senosios išeivių kartos, bet ir naujai atvykusiųjų. Įdomų ir kiek netikėtą „Išeivių draugo“ įvertinimą pavyko aptikti senųjų Škotijos lietuvių palikuonio John Millar (Jono Stepšio) knygoje „The Lithuanians in Scotland“. Remdamasis senųjų išeivių patirtimi, autorius teigia, kad Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu „Išeivių draugas“ buvo itin vertinamas dėl laikraštyje skelbiamų žinių apie karo pabėgėlius, taip pat karo audrų išblaškytiems žmonėms labai reikalingos Raudonojo Kryžiaus Lietuvos sekcijos Kopenhagoje informacijų.

Sunku prognozuoti, kokia būtų buvusi Didžiosios Britanijos lietuvių spaudos raida po Antrojo pasaulinio karo, jei ne itin gausios bendruomenės gretų nebūtų papildę tautiečiai, 1944 m. pasitraukę iš Lietuvos. Naujųjų ateivių jau 1947 m. sukurta organizacija – Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga – po metų turėjo 60 skyrių su 3 000 narių. Lietuviškosios spaudos plėtotei ir kokybei ypač svarbūs ir lemtingi buvo ne tik kiekybiniai bendruomenės pokyčiai, nes tarp naujųjų išeivių iš Lietuvos daugiausia buvo ne darbininkų ir valstiečių, bet išsilavinusių jaunų žmonių, neseniai baigusių Kauno Vytauto Didžiojo universitetą ar dar nespėjusių užbaigti studijų jame ir kitose aukštosiose mokyklose, taip pat įvairių specialybių inteligentų: mokytojų, gydytojų, inžinierių, buvusių valstybės tarnautojų. Spaudai Didžiojoje Britanijoje, kaip ir kitose šalyse, kur kūrėsi naujieji išeiviai, dirva buvo itin palanki dėl dviejų priežasčių – pirma, pačios bendruomenės suinteresuotumo burtis, keistis informacija per spaudą, tokiu būdu saugant ir puoselėjant tautinę tapatybę, antra, emigracija ir okupuotos tėvynės praradimas ne tik skatino ieškoti naujų būdų saviraiškai, bet ir įpareigojo laisvo žodžio sklaidai. Į spaudos darbą įsitraukė nemažai bendruomenės narių, kurie kitomis sąlygomis vargiai būtų skyrę šiai visuomeninei veiklai tiek laiko ir jėgų.

Žinomas DBLS (Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga) veikėjas Stasys Kasparas, nemažai pasidarbavęs ir įvairiuose spaudos bei leidybos baruose, apžvalginiame straipsnyje „Anglijos lietuvių spauda“ išskiria ir apibūdina šiuos pokario metais spausdintus periodinius leidinius: Škotijos laikraštis „Išeivių draugas“, žurnalas „Šaltinis“, skautų žurnalas „Budėkime“, Mančesteryje leistas „Anglijos lietuvių biuletenis“ bei „Britanijos lietuvis“, vėliau tapęs „Europos lietuviu“. Jau 1947-ųjų vasarą DBLS pradėjo leisti savaitinį „Užsienio ir vidaus žinių biuletenį“, kuris nuo 14 numerio gavo naują pavadinimą – „Britanijos lietuvis“. Tokį pavadinimą laikraštis turėjo iki 1953 metų, kai jo vardas buvo pakeistas į „Europos lietuvi“, o netrukus leidyba perduota Lietuvių namų akcinei bendrovei. Laikraščio redaktorais ilgesnį ar trumpesnį laiką buvo Algirdas J. Kaulėnas, M. Bajorinas, J. Vilčinskas, K. Obolėnas, B. Daunoras. Ilgiausiai „Europos lietuvi“ redaktoriumi išbuvo Kazimieras Barėnas – nuo 1957 iki 1973 m., kai laikraščio redagavimą perėmė Juozas Lūža. Po J. Lūžos mirties vėl teko ieškoti naujo redaktoriaus. Po kurio laiko dar dvejetą metų laikraščio vairą savo rankose vėl laikė Kazimieras Barėnas, kuris taip yra apibūdinęs leidimo sunkumus: „Europos lietuvis“ niekada neturėjo daug skaitytojų, todėl iš prenumeratos mokesčio nepajėgdavo išsiversti. Nuostolius išlyginti buvo stengiamasi aukomis, loterijomis ir kurį laiką baliais, o kai tų nuostolių sumos pradėjo susidaryti ypač didelės, tai visą našta pasiėmė LNB (Lietuvių namų bendrovė) iš savo pelno, kurio duodavo Lietuvių Namai ir „Sodyba“. Ši ilgoka citata atskleidžia tipiską pokarinės lietuvių išeivijos spaudos situaciją, kai leidyba ne tik neduodavo pelno, o nuolatos turėjo būti remiama iš kitų bendruomenės visuomeninės veiklos dėka sukauptų lėšų.

Redaktoriaujant K. Barėnui, turėjusiam glaudžius ryšius su kituose kraštuose įsikūrusiais lietuvių žurnalistais, rašytojais, menininkais, stengtasi pateikti laikraštyje kuo daugiau žinių apie visų lietuvių telkinių gyvenimą. Tokį kvietimą bendradarbiauti „Europos lietuvių“ savo knygoje „Rašalo ašaros“ vaizdžiai aprašo JAV

gyvenęs žinomas publicistas Bronys Raila: „Prieš porą metų Londone einančio „Europos lietuvių“ – berods vienintelio likusio nuolatinio lietuviško laikraščio Vakarų Europoje – naujasis redaktorius rašytojas Kazimieras Barėnas atsiuntė desperatišką laišką: girdi, kreipiuosi talkos į tave ir dar kelias dešimtis kitų rašančių ir rašyti kiek mokančių. Jūs visi išvažinėjot iš Europos, išponėjot, užmiršot mus. Čia mes nebeturim užtenkamai bendradarbių, stinga žinių ir straipsnių apie lietuvių veiksmus pasaulyje. Bet mes, čia pasilikusieji, tuo dar domimės ir mums baisiai reikia pagalbos...“

Tačiau per spalvingą kelių dešimtmečių „Europos lietuvių“ leidybos istoriją būta ne tik finansinių sunkumų, ne tik bendradarbių stygiaus, bet ir įvairiausių nesusipratimų dėl skirtingų požiūrių į laikraščio kryptį, vienu ar kitu visuomenės veikėjų norų nuolatos kritiškai vertinti redaktorių darbą ir priekabauti. Tai tipiška situacija ne tik „Europos lietuviui“, bet ir visai lietuvių išeivijos periodinei spaudai. Ją puikiai iliustruoja Andriaus Laukaičio straipsnis „Pasaulio lietuvių“, kuriame siekiama apginti nepagrįstai puolamą tuometinį laikraščio redaktorių Juozą Vilčinską: „Koks sunkus yra laikraščio leidimas leidėjams, redaktoriams ir kitiems darbininkams, daug aiškinti netenka. Žinome, kad trūksta lėšų, į laikraščius rašančių, bet svarbiausia – redaktorių. Suprantančiam daug aiškinti nereikia, bet visa bėda su tais nesuprantančiais ar tik nuduodančiais. Jie visada triukšmauja, vienus su kitais nori supykinti. O patys tų darbų dirbti neapsiima ir net padėti nenori. Bet už tai jie labai nori kitų darbus kritikuoti.“ Ilgoje „Europos lietuvių“ leidybos istorijoje iki 1990 metų laikraščio redaktoriais dar buvo Juozas Vilčinskas, Jonas Mašanauskas, Vytas Keris, po kurio redaktoriumi tapo Vladas Dargis. Tada ir buvo priimtas prieštaringas sprendimas perkelti laikraščio leidybą į Vilnių. Dėl tokio sumanymo būta skirtingų nuomonių ir nesutarimų tarp Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos ir Lietuvių namų bendrovės vadovybės. 1991 m. 1-asis numeris, išspausdintas Vilniuje, siunčiant į Britaniją buvo sulaikytas Maskvoje ir pasiekė skaitytojus labai pavėlavęs, todėl laikraštis vėl buvo spausdinamas Londone. Tačiau Vladas Dargis, sulaukęs dalies DBLS veikėjų pritarimo, nuo 1992 m. rudens perkėlė laikraštį į Vilnių, kur jis gyvavo iki 1995 m. pabaigos. Metrikoje visus tuos metus greta Vilniaus buvo nurodomas ir Londonas, o leidėju įvardijama Lietuvių namų bendrovė, kuri, neapsikentusi vis didėjančių finansinių nuostolių, nuo 1996 m. vėl susigrąžino „Europos lietuvių“ į Londoną, tačiau iš savaitraščio jis tapo dvi savaitiniu leidiniu. Ta proga pirmajame susigrąžinto laikraščio numeryje išspausdintame Eimūčio Šovos straipsnyje „Europos lietuvis“ mirė – tegyvuoja „Europos lietuvis!“ nurodomos ne tik finansinės tokio sprendimo priežastys: „Žmonės skundėsi, kad turinys pasidaręs neįdomus, kad „EL“ talpina garbinamus straipsnius apie Sovietų sąjungai nusipelnčius, o žinios apie lietuvių išeivių gyvenimą bei jų veiklą užsieny visiškai sumažėjo. Galima buvo susidaryti vaizdą, kad „EL“ nustojo tarnavęs Britanijos lietuviams, ir liko taikomas skaitytojams Lietuvoje.“ Susigrąžintą laikraštį redagavo H. Gasperas, redakcinė kolegija, Ilma Švalkienė. Nuo 2001 m. jis tapo mėnesiniu leidiniu, spausdinamu ligi šiol. Pastaraisiais metais būta ambicijų spausdinti kuo daugiau informacijų ir iš kitų Europos kraštų lietuvių bendruomenių veiklos ir šitaip pateisinti leidinio pavadinimą, tačiau nereguliarios mažos apimties informacijos nepadėjo redakcijai pagerinti leidinio ir, nepaisant visų pastangų, jis tebėra prastos spaudos kokybės, mažos apimties kartą per mėnesį pasirodantis leidinys, dėl savo periodiškumo negalintis pateikti operatyvios informacijos ir dėl to neatlaikantis konkurencijos su šiuo metu Londone trečiosios bangos lietuvių išeivių leidžiamais savaitraščiais „Londono žinios“ ir „Infozona“.

Iš kitų Didžiojoje Britanijoje spausdintų periodinių leidinių dar minėtinas daugiau nei dešimtmetį (nuo 1956 iki 1967 m. pabaigos) Londone Lietuvių profesinių sąjungų grupės pastangomis leistas inžinieriaus Juozo Vilčinsko redaguotas leidinys „Darbininkų balsas“. Pradėto spausdinti rotatoriumi, vėliau „Nidos“ spaustuvėje, šio periodinio leidinio išėjo 73 numeriai. Nevalia nepaminti ir katalikiškos krypties žurnalo „Šaltinis“, kurį 1961–1993 m. leido Šv. Kazimiero sąjunga ir vienuoliai marijonai. Pradėtas spausdinti rotatoriumi Londone, iki 1970 m. buvo spausdinamas taip pat „Nidos“ spaustuvėje, o vėliau perkeltas į Notingamą, kur įsigyta sava ofsetinė spaustuvė. Joje spausdinti ne tik kasmetiniai žurnalo kalendoriai, bet ir kitos knygos. Daugiau nei tris dešimtmečius Didžiojoje Britanijoje leistas žurnalas, redaguotas kunigo Stepono Matulio, 1993 m. perduotas marijonų globon į Lietuvą, tačiau lietuvių išeivijos periodinės spaudos istorijai jis yra svarbus, nes buvo populiarus ir turėjo nemažą prenumeratorių ir kitų kraštų lietuvių telkiniuose. Žurnalo tiražas visą laiką buvo apie 1 200 egzempliorių. Tiek lietuvių išeivijos periodinio leidinio, lyginant su kitais, skaitytojų yra pakankamai daug.

Pokario lietuviškų knygų leidyba Didžiojoje Britanijoje neatsiejama nuo „Nidos“ spaustuvės įkūrimo, nors įgyta ji siekiant gerinti sąlygas periodinei spaudai. Nupirkta 1952 m. ir 1961 m. pradžioje perkelta į Lietuvių namų (Ladbroke Gardens) rūšį, „Nidos“ spaustuvė per ketvirtą gyvavimo dešimtmečių neabejotinai užėmė labai svarbią vietą lietuviškosios spaudos Didžiojoje Britanijoje istorijoje. Joje spausdinta ne tik lietuvių periodinė spauda („Europos lietuvis“, „Darbininkų balsas“, „Žibintas“, „Santarvė“, „Mintis“, kurį laiką ir „Šaltinis“), bet ir kitų Baltijos kraštų bendruomenių leidiniai (pvz., latviškas laikraštis „Londonas Avižė“, o vėlesniais laikais ir estų žurnalai). „Nidos“ spaustuvei vadovavęs Vladas Dargis pasiūlė įsteigti „Nidos knygų klubą“, kad tokiais pagrindais leidžiamos knygos būtų pigesnės ir pasiektų suinteresuotą skaitytoją be jokių tarpininkų. Sumanymas pasiteisino. Per pirmuosius 20 „Nidos knygų klubo“ gyvavimo metų, iki 1974 m. pradžios, kai jam paeiliui vadovavo Vladas Dargis, Kazimieras Barėnas ir Juozas Lūža, išleista 90 knygų. Pradėta nuo pakartotinių B. Daubaro knygų leidimo, tačiau vėliau, kaip teigia Kazimieras Barėnas, ilgiausiai rūpinęsis klubo veikla: „Retėja perspausdinimai, ir beveik visiškai atsisakoma vertimų, ir stengiamasi palaikyti tam tikrą balansą tarp grožinės literatūros ir kitokio pobūdžio knygų (atsiminimų, publicistikos).“ Kadangi Didžiojoje Britanijoje gyveno nedaug lietuvių rašytojų, publicistų, mokslininkų, tai ilgainiui „Nidos knygų klubo“ autoriais tapo daugiausia JAV gyvenantys kūrėjai. Juos viliojo ir mažesni leidybos kaštai, ir patikima spaudos kokybė. Londone „Nidos knygų klubo“ serijoje buvo išspausdinta ne viena rašytojų P. Orintaitės, Alės Rūtos, J. Gliaudos, A. Landsbergio, A. Škėmos, J. Aisčio knyga. Ir šiaip, ir anapus Atlanto buvo vertinamos ir mielai perkamos tokios knygos, kaip Mykolo Biržiškos „Senasis Vilniaus universitetas“ ir „Dėl mūsų sostinės“, Jono Balio „Lietuvių mitologinės sakmės“ ir „Užburti lobiai“, Broniaus Railos „Laumių juosta“, Jono Aisčio „Milfordo gatvės elegijos“, Igno Končiaus „Žemaičio šnekos“, K. Musteikio „Prisiminimų fragmentai“ ir kt. Užmezgus glaudžius bendradarbiavimo ryšius su JAV gyvenančiais lietuvių autoriais, „Nidos knygų klubo“ leidyba tapo ypač svarbia visos lietuvių išeivijos spaudos istorijos dalimi.

Visuose kraštuose išsiblaškiusių lietuvių kūrybinių galių suvienijimo klausimai nedavė ramybės iškiliausiam Didžiosios Britanijos lietuvių kultūrininkui, rašytojui Kazimierui Barėnui. Būtent jo iniciatyva 1957 m. Londone „Nidos knygų klubo“ leidykloje, išspausdinta lietuvių prozos antologija „Sauja derliaus“. Kazimieras Barėnas buvo ir tęstinio leidinio „Rinktinė“ sumanytojas. Nuo 1958 iki 1963 m. išleista 14 „Rinktinių“ sąsiuvinų, kuriuose talpinti straipsniai iš lietuvių išeivijos periodinių leidinių. Pirmojo sąsiuvinio įžangos žodyje

„Rinktinės“ leidėjai ir redakcija taip įvardija savo užmojo svarbą: „Išleidami „Rinktinę“ mes teturėjome vieną vienintelę mintį, kuri skatino pradėti šį darbą: itin prieinamu būdu dar kartą įkinkyti mūsų periodinę spaudą tam didžiajam uždaviniui – palaikyti lietuvių lietuvių. O to uždavinio čia siekiama ne šauksmu ir tuščiažodžiu, bet plačiai suprastais lietuviško gyvenimo ir kultūros faktais.“ Vienoje vietoje sutelkti žinomų išeivijos autorių tekstai, skirti svarbiems Lietuvos istorijos įvykiams ir veikėjams, buvo plačiai naudojami ir ypač vertinami lituanistinėse mokyklose.

Kazimiero Barėno galvoje subrendo ir kitas ypač ambicingas sumanymas – leisti lietuvių išeivijos rašytojų literatūros metraštį. Pirmasis metraštis, pavadintas „Pradalgės“ vardu, pasirodė 1964 m. Įžangos žodyje „Su pirmąja pradalgė“ jo sumanytojas taip aiškina leidinio uždavinius: „Mūsų rašytojai ir kultūrininkai yra ne kartą skundęsi, kad turime čia svetur apie šimtą rašytojų, o neįstengiame išlaikyti nei literatūros žurnalo, nei leisti pastoviai net literatūros metraščio. Teisingai tuose nusiskundimuose sakoma, kad tai gi būtų mūsų garbės dalykas.“ Ir ėmėsi to sunkaus uždavinio būtent Kazimieras Barėnas, nors Didžiojoje Britanijoje, kur jis gyveno, tebuvo gal tik dešimtadalis gausaus lietuvių išeivijos rašytojų būrio. Metraščio sumanytojo neatbaidė ir tokio leidinio rengimo sunkumai – sutelkti tekstus iš pasaulyje išsibarsčiusių lietuvių autorių tikrai nebuvo lengvas darbas, tačiau jo imtasi su K. Barėnui būdingu atkaklumu. Taip radosi gausus būrys talkininkų, iš kurių pirmiausia minėtinas JAV gyvenęs rašytojas Antanas Vaičiulaitis. Dešimtyje literatūros metraščio „Pradalgė“ knygų buvo spausdinama ne tik vyresniosios lietuvių išeivijos rašytojų kartos, bet ir naujausia jaunųjų autorių kūryba. Radosi vietos ir literatūros kritikai – grožinę kūrybą vertino Rimvydas Šilbajoris, Pranas Naujokaitis, Ilona Gražytė-Maziliauskienė, Algirdas Titus Antanaitis ir kiti kritikai. Dešimt pamečiui išleistų „Pradalgių“ knygų atspindėjo viso dešimtmečio išeivijos literatūrinio gyvenimo vyksmą ir šiapus, ir anapus Atlanto. Įdomu, kad literatūros metraštyje minimi ir svarbiausi okupuotos Lietuvos literatūrinio gyvenimo įvykiai – ketvirtąjoje „Pradalgėje“ spausdinamas jautrus, netekties skausmo persmelktas Stasio Santvaros straipsnis, skirtas Vincui Mykolaičiui-Putinui, ir didelis pluoštas Lietuvoje neseniai mirusio poeto eilėraščių, o septintojoje „Pradalgėje“ Jonas Grinius straipsnyje „Karalius Mindaugas sovietinėj nelaisvėj?“ nagrinėja Lietuvoje ką tik išspausdintą Justino Marcinkevičiaus dramatinę poemą „Mindaugas“.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos beveik du dešimtmečius rinktas Didžiosios Britanijos lietuvių pokarinės spaudos rinkinys ir informacija apie ją atspindėta lietuvių išeivijos spaudos bibliografijoje, apimančioje 1945–2000 metus. Surinktais duomenimis Didžiojoje Britanijoje per daugiau nei pusę XX a. pokario lietuvių išeivijos bangos pastangomis išspausdinta per 250 knygų, iš kurių didžioji dauguma (net 210) – lietuvių kalba. Lyginant su to paties laikotarpio kitų kraštų žymiai gausesnių lietuvių bendruomenių spaudos produkcija, tai yra svarus indėlis į bendrą aruodą ne tik kiekybe, bet ir tematikos įvairove bei leidinių svarba ir išliekamąja verte lietuviškosios išeivijos spaudos istorijoje.

Tačiau jei reikėtų iš to gausaus aruodo išskirti svarbiausią leidinį, tokiu nedvejojant galima įvardyti jau daug syk minėto rašytojo, žurnalisto, leidėjo, redaktoriaus Kazimiero Barėno dviejų dalių veikalą „Britanijos lietuviai“, kurio pirmoji knyga apima 1947–1973, o antroji – 1974–1994 m. laikotarpį. Veikalo žanrui nusakyti tiktų enciklopedinio žinyno vardas. Kad panašaus stiliaus ir apimties veikalą būtų parengęs dar kuris nors išeivijos rašytojas, neteko girdėti. Nesunku nujaušti, kad šiam veikalui parengti buvo savanoriškai paaukota daug grožinei kūrybai skirto laiko, tačiau Kazimierui Barėnui bendruomeninė veikla visada buvo labai svarbi, nė kiek ne menkesnė už kū-

rybą. Nuo 1947 metų ligi pat mirties, 2006 m., buvęs aktyviu ir atsakingu Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės nariu, K. Barėnas jautė pareigą parengti leidinį, kuriame būtų nuosekliai atspindėti visi to laikotarpio įvykiai – pateikta išsami veik 50 metų bendruomenės veiklos panorama. Knygoje kuo smulkiausiai pateikiami duomenys apie visų organizacijų (visuomeninių, politinių, religinių ir kt.), parapijų, draugijų, sambūrių, fondų veiklą, nepamirštant suminėti atskirų miestų bei miestelių lietuvių bendruomenių veiklos faktų. Be šio enciklopedinio žinyno kruopščių studijų neapsieis nė vienas bet kuria to laikotarpio Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės veiklos sritimi susidomėjęs tyrinėtojas – ir suras ne tik tai, ko ieškojo, bet ir daugybę įdomių, niekur kitur neužfiksuotų faktų. Akivaizdu, kad ir spaudos istorijai Kazimiero Barėno veikale skirta nemaža puslapių, neapsiribojant tik detalia pokarinio laikotarpio spaudos, kurios vienu iš aktyviausių rengėju ir organizatorių buvo pats knygos autorius, analize, bet ir mėginant pateikti žinių apie ištakas XIX amžiaus antrojoje pusėje. Pagarbos žodžių nusipelno ir Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga, skatinusi rašytoją šiam darbui, finansavusi abiejų tomų leidybą ir tokiu būdu pateikusi ypač vertingą veik pusės amžiaus Anglijos lietuvių visuomeninės ir kultūrinės veiklos metrašį.

Šiuo metu Didžiosios Britanijos spaudos rinkiniai yra sukaupiti Lietuvos bibliotekose, tad sudarytos sąlygos tolesniems jų tyrinėjimams ir analizei. Apie XIX a. pabaigos–XX a. pradžios spaudą, saugomą Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir sudėtą į nacionalinės bibliografijos tomus, jau užsiminta straipsnio pradžioje. Kad yra sukauptas ir solidus pokario laikotarpio Didžiosios Britanijos lietuviškosios spaudos rinkinys, nemažai prisidėjo ir DBLS, kuri 1994 m., kai rengtasi parduoti Lietuvių namus, pasirūpino, kad buvusios „Nidos“ spaustuvės patalpose likę neišplatinti „Nidos knygų klubo“ leidinių egzemplioriai pasiektų Lietuvą. Tokiai tuometinio DBLS pirmininko Jaro Alkio iniciatyvai pritarė visa valdyba. 1995 m. pradžioje Mažvydo biblioteką pasiekė didžiulė knygų siunta. Kadangi kai kurių pavadinimų knygų buvo po keliasdešimt ir daugiau egzempliorių, jos dalytos ne tik didžiosioms Vilniaus, Kauno, kitų miestų, bet ir rajonų savivaldybių bibliotekoms. Taip „Nidos knygų klubo“ leidiniai pasklido po Lietuvą ir yra prieinami skaitytojams.

Nepalyginti sunkiau kauptas pokario Didžiosios Britanijos periodinės spaudos rinkinys ir pildytos jo spragos, kadangi laikraščių komplektai dėl didelės apimties ir saugojimo nepatogumų retai kada renkami asmeninėse namų bibliotekose. Ligi tol turėtą nepilną M. Mažvydo bibliotekos rinkinį 2004 m., DBLS pirmininkės Vidos Gasperienės pastangomis, aktyviai šią iniciatyvą remiant tuometiniam Lietuvos Respublikos ambasadoriui Jungtinėje Karalystėje Aurimui Taurantui, papildė pilni, gerai išsaugoti „Britanijos lietuvio“, „Europos lietuvio“ bei anglų kalba leisto „Lynes“ komplektai. Pilną ypač reto, Lietuvoje ligi tol neturėto leidinio, savo tėvo Juozo Vilčinsko redaguoto socialdemokratų laikraščio „Darbininkų balsas“ rinkinį M. Mažvydo bibliotekai dovanojo aktyvus bendruomenės narys Aleksas Vilčinskas. Periodinė spauda visada buvo ir bus geriausias šaltinis išsamioms bet kurios bendruomenės visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo studijoms, todėl sukaupiti ir išsaugoti visus jos rinkinius ypač svarbu.

Visapusiškomis Didžiosios Britanijos lietuvių veiklos studijoms nepaprastai svarbus yra ir rašytojo Kazimiero Barėno gimtojo krašto žmonėms dovanotas didžiulis sukaupytų knygų ir archyvinių dokumentų rinkinys, saugomas Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje.

Didžiosios Britanijos lietuviškosios spaudos istorija, savo ištakomis siekianti XIX a., praėjo ilgą sunkių išbandymų kelią, pažymėtą visų svarbiausių XX a. istorinių įvykių atspindžiais. Tai

labai svarbi lietuvių išeivių visuomeninės ir kultūrinės veiklos dalis, priklausiusi ne tik nuo įvairiais istorijos laikotarpiais besikeičiančių svarbiausių tikslų bei uždavinių, bet ir nuo bendruomenės dydžio, jos narių pajėgumo, nusiteikimo imtis atsakomybės. Pokario emigracijos spauda turėjo išskirtinę misiją, kuri po daugiau nei pusės amžiaus baigėsi Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir natūraliai perleido iniciatyvą naujosios, trečiosios emigracijos bangos atstovams. Jų tikslai ir uždaviniai skiriasi, todėl nauji lietuviški periodiniai leidiniai, pasirodę jau naujajame, XXI a., orientuoti į reikalingos informacijos sklaidą ir gausią reklamą. Šiuo požiūriu naujieji Jungtinės Karalystės lietuviški laikraščiai, aptarti straipsnyje „Lietuviškoji naujųjų migrantų periodinė spauda“, niekuo nesiskiria nuo *šiuo* metu Jungtinėse Amerikos Valstijose leidžiamų. Laikas, kai lietuviškoji spauda emigrantams buvo tautinės tapatybės išsaugojimo ir puoselėjimo priemonė, yra praėjęs. Naujų komunikacijos galimybių ir laisvo bendravimo su gimtuoju kraštu situacijoje ji nebėra tokia svarbi ir turi pragmatiškesnių tikslų.

Lietuvoje sukaupti Didžiosios Britanijos lietuviškosios spaudos rinkiniai dar laukia atidaus tyrinėtojų žvilgsnio, nes kruopšti jų analizė yra neišsemiamas žinių šaltinis apie visas jau antrąjį šimtmetį svečioje šalyje gyvuojančios lietuvių bendruomenės veiklos sritis.

Birštonaitė, R. „Kai kurie anglų, slovakų ir lietuvių šnekamųjų standartinių kalbų formavimosi bruožai“. *Archivum Lithuanicum* 4 (2002): 265–272.

[...] 2. Anglų standartinės kalbos istorija – viena iš tų, kurios pradžia siekia XV amžių. Johnas Honey knygos *Language is Power: The Story of Standard English and its Enemies* skirsnyje „Kaip buvo iš tikrųjų“ (*How it really happened*) pateikia daugybę žodžių, kuriais XV–XIX amžiuje rašan-tieji apie anglų kalbą mėgino apibūdinti jos standartinį variantą. Matyti, kad bent iki XVII amžiaus vidurio vadovėliuose, žodynuose ir kituose panašaus pobūdžio tekstuose paprastai kalbama arba apie prestižinę *karaliaus* (*the King's English*), arba apie rašomąją anglų kalbą. Pavyzdžiui, Edmundas Coote'as 1596 metais pasirodžiusioje knygoje (kuri po to pakartotinai išleista dar apie penkiasdešimt kartų) sakosi norįs skaitytojus išmokyti „taisyklingo rašymo mūsų anglų kalba“ (Honey 1997, 77). Tačiau XVIII amžiuje autoriai jau moko ne tik taisyklingai rašyti, bet ir kalbėti. Antai 1764 metais Carterio sudarytas žodynas turėjo užsieniečiams pademonstruoti „tikrąją anglų kalbos tartį“, o „vietiniams padėti atsikratyti klaidingo ir netikusio dialekto (būdingo kuriai nors karalystės grafystei) bei išmokyti vaikus kalbėti taip, kaip labiausiai pridera“ (Honey 1997, 79–80).

Atrodytų, kad pradėjus formuotis standartinei anglų kalbai pirmiausia buvo rūpinamasi rašomuoju jos variantu. Tačiau Honey teigia: „Standartinio anglų kalbos – tiek rašomosios, tiek šnekamosios – varianto buvimas prieš XVI amžiaus pabaigą buvo suvoktas sankcionuoto, aprobuoto ir suvienodinto varianto prasme“ (Honey 1997, 75). Honey neatskiria šnekamosios standartinės kalbos nuo rašomosios, o juk jau XV amžiaus pabaigoje anglų tartis labai nutolo nuo rašybos. Netrukus po to, kai Anglijoje atsirado spaustuvių, daugelyje anglų kalbos dialektų ėmė kisti tam tikrų balsių tarimas. Tačiau spaustuvininkai, pagarsėję konservatyvumu, ištisus tris šimtmečius diegė ankstesniasias rašymo konvencijas. Dėl tokio spaustuvininkų nerangumo šnekamoji kalba ėmė tolti nuo rašomosios, todėl šnekamoji standartinė anglų kalba galėjo savitai rutuliotis. Turbūt neatsitiktinai anglai net turi specialų terminą savo prestižinei standartinei tarčiai – *received pronunciation* (dar vadinamai Oxfordo, taip pat valstybinių mokyklų ar BBC anglų kalba).

Kitaip nei Honey, Johnas H. Fisheris *received pronunciation* istoriją aptaria atskirai. Pasak jo, XV amžiuje rašomoji anglų kalba imta vartoti valdžios ir prekybos sferose vietoj prancūzų kalbos, tačiau pastaroji išliko kaip prestižinė aristokratų bendravimo kalba. Visi kiti kalbėjo savo regioniniais dialektais. Tik tada, kai prancūzų kalba traukėsi iš dvarų bei valdininkų vartosenos, ėmė rasti socialinių anglų tarties skirtumų. Tai atsitiko maždaug XVI amžiaus antroje pusėje. Tad šnekamoji kalba atsilo nuo besikuriančios standartinės rašomosios kalbos visu šimtmečiu. Tuo metu ėmė ryškėti ir prestižinė Londono aukštuomenės tartis. Tačiau net „iki XVIII amžiaus pabaigos Anglijoje žmonės kalbėjo vietiniais dialektais. Tarimas laikytas paveldėtu bruožu“ (Fisher 1996, 147). Ši mintis sutampa su anksčiau aptarta kalbinių sąvokų kaita: pirmiausia stengtasi sunorminti rašomąją kalbą, nusižiūrėjus į rašytinę statišką, nekintančią lotynų kalbą. [...]

4. Kitas svarbus šnekamosios standartinės kalbos istorijoje dalykas yra kalbos varianto prestižas. Minėtas Bernolako projektas buvo nesėkmingas, nes jam nepavyko nurungti prestižinės to meto slovākų gyvenime čekų kalbos. Slovākams iškilo klausimas: „Ar vietiniai gimtieji dialektai, kuriais buvo kalbama slovākų žemėse, turi būti atskirti nuo čekų žemių lingvistinės tradicijos?“ (Goldblatt 1984, 170). To meto slovākai atskirti savęs nuo čekų dar nepajėgė.

Lietuvos XVIII amžiaus viešajame gyvenime lietuvių kalba prestižo irgi neturėjo. Šiek tiek ji buvo vartojama prekybos srityje, išliko ir vienas kitas juridinis tekstas. Vilniaus akademijos jėzuitai tris kartus per metus sakydavo pamokslus lietuviškai. Lietuvoje vyravo standartinė lenkų kalba. XVIII amžiaus Anglijoje – nereikia pamiršti, kad tai Šviečiamasis amžius – iškilusi *bourgeoisie* suvokė, kad aukštoji kultūra ne paveldima, bet išmokstama. Aukštajai kultūrai priklausė ir tam tikra kalbėsena. 1791 metais Johnas Walkeris savo *Critical Pronouncing Dictionary and Expositor of the English Language* pirmą kartą pavartojo žodį *received* prestižiniam tarimui apibūdinti (Fisher 1996, 150). XVIII amžiuje anglui Londono tartis reiškė madingą dvaro ir valdininkų tarimą: „Iš pat pradžių tai buvo klasės tartis, aukštuomenės kalbėsena. Iki XVIII amžiaus Londono tartis, kaip ir kitos, buvo regioninė – Londono teritorijos aukštuomenės tartis. Tačiau, augant Londono svarbai, tiems, kurie kilo aukštyn, pasidarė būtina perimti Londono kilmingųjų drabužių, manierų ir ypač kalbėsenos madų normas“ (Fisher 1996, 151).

Anglijoje XVIII amžiuje netgi atsirado „ortoepininkų“, kurie provincialus mokė madingos tarties. Tačiau visuotinai standartinė šnekamoji kalba ėmė plisti nuo XIX amžiaus pradžios per švietimo sistemą. Aristokratų kalba tapo mokyklų kalba, nors ji ir nebuvo specialiai dėstoma. Mokiniai skaitydavo tekstus balsu ir taip išmokdavo standartinės kalbos. Ir šis praktinis mokymas patvirtina, kad šnekamoji ir rašomoji kalba yra glaudžiai susijusios. Labai subtiliai šią sąsają aptaria Einaras Haugenas. Netvirtindamas, kad raštas kuria kalbėjimo standartus, jis teigia, jog standartai veikiau yra tam tikra nauja forma, „šnekamosios ir rašomosios kalbos mišinys“. Toks mišinys, Haugeno nuomone, galėjo susidaryti tik tada, kai raštas buvo skaitomas garsiai.

Taigi XIX amžiuje susiformavo tiek rašomoji, tiek šnekamoji standartinė anglų kalba. Lotyniš-kasis Renesanso modelis – standartinė vien rašomoji kalba – pasidarė nebe toks įtakingas.

Romantizmo (taigi ir nacionalizmo) epochos pradžioje ėmė augti tautinių kalbų prestižas. Slovakijoje Liudovítas Štūras ėmė norminti ir kodifikuoti slovākų kalbą. 1846 metais išėjo du pagrindiniai jo darbai: *Slovākų kalbos mokslas* bei *Slovākų kalba, tai yra apie būtinybę rašyti šia kalba*. Iš pavadinimų matyti, kad standartinė kalba vis dar buvo suprantama pirmiausia kaip rašomoji. Pats Štūras ne kartą pabrėžė, kad normindamas kalbą rėmėsi vidurio slovākų tarmėmis, „pasislė-

pusiomis nuo svetimos įtakos Tatrų glūdumoje“ (Смирнов 1978, 149). Tačiau vėlesni tyrinėjimai parodė, kad tai buvo tarmių mišinys. Steinbergas teigia, kad Šturas „pasiūlė nacionalinės kalbos statusą suteikti išsilavinusių Vidurio Slovakijos žmonių kalbai“ (Steinberg 1987, 203–204). Taigi prestižas pasirodė esąs svarbesnis nei romantinis savitumo ir grynumo idealas. Vis dėlto slovakams ir toliau, atrodo, ne taip lengva buvo apsispręsti, kas jie tokie. Tokį neryžtingumą sąlygojo tiek ilgai trukusi priklausomybė nuo vengrų, tiek didelis čekų prestižas, tiek religiniai dalykai. Todėl 1918 metais įkūrus Čekoslovakijos Respubliką daug kam buvo priimtina net čekoslovakų kalbos idėja (Goldblatt 1984, 171).

XIX amžiuje Europoje atsiradus kokiai nors standartinei rašomajai kalbai jau nebereikėjo laukti šimtų metų, kol susiformuos šnekamoji standartinė kalba (kaip atsitiko su anglų kalba, kurios standartinės rašomosios kalbos variantas atsirado Renesanso epochoje). Tai puikiai liudija lietuvių kalbos pavyzdys. Visą XIX amžių ypač rūpintis rašomąja lietuvių kalba. Antai Antanas Baranauskas sukūrė sudėtingą rašomosios kalbos sistemą, o standartinė šnekamoji kalba jam nebuvo svarbi. Amžiaus pabaigoje pasirodė didelį prestižą turėję *Aušros* ir *Varpo* laikraščiai, padėję įsitvirtinti rašomajai standartinei kalbai. Petras Jonikas cituoja J. Tumą Vaižgantą, kuris „sakosi nuo 1888 metų, susidurdamas su inteligentais, ėmęs kalbėti rašomąja kalba“, bei kažkokį anonimą iš „Tėvynės sargo“, liepusį kunigams išsimokinti „vienos grynai lietuviškos rašliaviškos kalbos“ (Jonikas 1987, 352). Tarpukaryje Jono Jablonskio asmenybės bei valdžios ir švietimo institucijų dėka (pavyzdžiui, Švietimo ministerijos buvo „nurodyta mokyklose vartoti jablonskinę rašybą“) imta kalbėti maždaug taip, kaip rašoma. Dėl to šnekamosios standartinės kalbos atotrūkis nuo rašomosios, palyginti su anglų kalba, yra labai nedidelis.

Lyginant anglų, lietuvių ir slovakų šnekamųjų standartinių kalbų raidą galima matyti tam tikrų jų panašumų ir skirtumų. Šnekamosios standartinės kalbos istorija prasideda tada, kai jau yra atsiradusi rašomoji standartinė kalba. Renesanso epochoje prestižine šnekamąja anglų kalba tapo aukštuomenės, sostinės kalba. XIX amžiuje, kai formavosi pilietinė savimonė, tai jau nebebuvo taip svarbu. Vis dėlto bet kuriam kalbos standartui įsitvirtinti prestižas buvo ir yra be galo reikšmingas. Jo svarbą rodo slovakų kalbos istorijos epizodas – Bernolako projektas, neįveikęs čekų kalbos traukos. Tiek slovakų, tiek lietuvių šnekamosios standartinės kalbos prestižas buvo įtvirtintas per švietimą.

Kadangi anglų standartinė kalba buvo kurta pagal rašomosios lotynų kalbos pavyzdį, tai jos rašomosios ir šnekamosios standartinių kalbų istorijos labai atsijusios. Lietuvių ir slovakų rašomosios ir šnekamosios kalbos yra glaudžiai susijusios (plg. Subačius 1999, 255–256). Vis dėlto tiek vienu, tiek kitu atveju tirti vien tik šnekamosios kalbos negalima. Kaip ir Haugenas, Jaapas van Marle šnekamąją standartinę kalbą pavadino „dviauškčiu“ hibridu. Pirmiausia ji esanti šnekėjimo ir rašymo hibridas. Antra, tai žemojo ir aukštojo registro mišinys. Šnekamojo standarto formalusis stilius yra beveik identiškas rašomajam standartui, o neformalusis – artimas (bent jau funkciškai) dialektams. Taigi neįmanoma aptarti šnekamosios standartinės kalbos raidos be jos santykio su rašomąja kalba.

Kiaupa, Zigmantas. „Lietuvos bajorai ir bajoraičiai Londone XVIII a. pabaigoje“. In *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos: mokslinių straipsnių rinkinys*, 207–218. Sudarė Mastianica, Olga, Virgilijus Pugačiauskas ir Vilma Žaltauskaitė. Vilnius, 2015.

Praeito šimtmečio septintojo dešimtmečio viduryje tuomečiame Lietuvos TSR centriniame istoriniame archyve (dabar – Lietuvos valstybės istorijos archyvas) kartu su kitais archyvo darbuotojais tvarkydami vadinamąsias pabiras jau patyręs archyvistas Romualdas Firkovičius ir archyvisto bei istoriko darbo kelią pradedantis jo padėjėjas (šio straipsnio autorius) aptiko ir į Tiškevičių giminės fondą nukreipė 1785–1787 m. Tadui Bukotai rašytų Žemaičių seniūno Antano Gelgaudo ir finansinių tarpininkų laiškus (ten taip pat buvo 1875 m. kovo 8 d. T. Bukotos laiško Žemaičių kaštelionui Stanislovui Antanui Tiškevičiui juodraštis) ir pluoštą jo tais pačiais metais parengtų išlaidų sąskaitų ir kitų finansinių dokumentų. Jame esanti medžiaga atrodė įdomi ir vertinga, buvo norėta ją paskelbti. Bet kiti darbai nustelbė ketinimus, medžiaga, apie kurią kalbama, iki šiol liko istorikų nejudinta.

Laiškuose T. Bukotai ir jo parengtose išlaidų sąskaitose kalbama apie dviejų Lietuvos bajoraičių – Ignoto Gelgaudo ir Jurgio Tiškevičiaus – buvimą Anglijoje. Šie šaltiniai neatskleidžia visų jų dviejų lankymosi Anglijoje aplinkybių, bet gerai parodo XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – Respublika) vis augantį susidomėjimą Anglija ir jos politiniu gyvenimu, kultūra ir ūkio sąranga bei Respublikos ir Anglijos santykių raidos šaltinių terpe.

Apšvietos idėjų veikiamą Respublikos visuomenę vis labiau domėjosi šalimis, iš kurių tos idėjos sklido, – Prancūzija ir Anglija. Tai skatino keliones į šias šalis, kurių metu, be kita ko, buvo tikimasi rasti visų Respublikos gyvenimo erdvių tvarkymo pavyzdžių. Kaip tik tokių pavyzdžių XVIII a. viduryje ir ieškojo 1754 m. Anglijoje lankęsis būsimas Respublikos valdovas jaunasis Stanislovas Poniatovskis, taip pat kiti valstybės reformų šalininkų Čartoriskių grupuotės, vadinamosios Familijos, žmonės, patys jos vadovai broliai Mykolas Friderikas ir Augustas Adomas Čartoriskiai. 1764 m. Respublikos valdovu tapusio Stanislovo Augusto santykius su anglų kultūra pastaruoju metu išsamiai ištyrė Richardas Butterwickas. Ir ištyrė ne tik Stanislovo Augusto sąsają su anglų kultūra, bet ir Respublikos visuomenės domesį, smalsumą. Prieš šia tema suinteresuotus skaitytojus nukreipdami į minėtą tyrinėjimą, čia kiek smulkiau aptarsime vieną iš domesio Anglija raiškos būdų – keliones į ją.

Kita Respublikos ir Anglijos ryšių XVIII a. tyrinėtoja Zofija Libiszowska teigė, kad iki Pirmojo Respublikos padalijimo 1772 m. Respublikos žmonių kelionės į Angliją nebuvo itin gausios. Be kita ko, keliautojus gąsdinęs 1775–1783 m. Anglijos karas su kolonijomis Šiaurės Amerikoje ir su šiuo karu susiję susisiekimo jūra pavojai. Tikras lenkų ir lietuvių antplūdis į Angliją, prasidėjęs po 1783 m., abipusį Respublikos ir Anglijos susidomėjimą stiprino Ketverių metų seimo veikla.

Z. Libiszowska mato kelias atvykėlių iš Respublikos į Angliją rūšis. Pirmoji – tai turtingi turistai, keliaujantys po Europą ir užsukantys į Angliją, prie jų besišliejantis vadinamasis auksinis jaunimas, Respublikos valdovo dvaro ir politinių grupuočių agentai. Antroji atvykėlių į Angliją rūšis – žmonės, siekiantys mokslo žinių ir intelektualinių ryšių, taip pat buvo ir ieškančiųjų nuotykių bei darbo ir tarnai.

Prie pirmosios atvykėlių iš Lietuvos rūšies, kaip pavyzdžio, priskirtini būsimasis Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (toliau – LDK) kancleris Jokimas Chreptavičius, 1769 m. keliavęs su

svainiu Mykolu Przewdzieckiu, 1785–1786 m. pabuvojęs LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Oginski, 1788 m. Anglijos žemės ūkiu ir manufaktūromis domėjęsis tuometis Vilniaus kaštelionas Mykolas Jeronimas Radvila.

Iš mokslo vyrų bene žinomiausias buvo astronomas Martynas Počobutas, kuris Anglijoje mokslo reikalais lankėsi 1768–1769 m., o 1778 m. pasiuntė savo bendradarbį iš Vilniaus universiteto Andrių Stęckį (Strzecki) į Londoną nupirkti instrumentų universiteto astronomijos observatorijai. Prie šios grupės galima priskirti LDK dvaro išdininką Antaną Tyzenhauzą, kuris su gausiais palydovais Anglijoje lankėsi 1788 m. Šios išvykos dalyviai pasiskirstė domėjimosi sritimis ir rinko A. Tyzenhauzui rūpimas žinias.

Atvykėlių iš Respublikos gyvenimas Londone sukosi apie Respublikos ambasadą. Ji buvo įsteigta 1769 m. ir veikė iki Trečiojo Respublikos padalijimo 1795 m. Tapęs Respublikos valdovu Stanislovas Augustas siekė pertvarkyti Respublikos diplomatinę tarnybą. Viena iš jo pasirinktų priemonių buvo nuolatinį diplomatinių atstovybių steigimas. Nuolatinės atstovybės Londone steigimas ir veikla rodė Respublikos diplomatinės pastangas ieškoti sąjungininkų ir paramos Rusijos, Prūsijos ir Austrijos apsupties ir valstybės padalijimų laikmečiu. Tai buvo kaip vadinamosios „Familijos“ ir valdovo suartėjimo su Anglija, politinio suartėjimo ir ūkinės krašto ateities pavyzdžių paieškos ilgamečių pastangų įprasminimas. Respublikos diplomatai, be kita ko, turėjo teikti paramą atvykėliams, patarti, prireikus tarpininkauti sprendžiant santykius su anglais ir apie viską pranešti į Varšuvą valstybės valdžios įstaigoms.

1769 m. rudenį į Londoną atvyko pirmasis Stanislovo Augusto pasiuntinys Tadas Bužinskis (Burzyński). Tai buvo Lietuvos bajoras, ėjęs Smolensko kašteliono pareigas (jį atsisakė prieš išvykdamas į diplomatinę tarnybą), vadinamosios „Familijos“ šalininkas, taigi valdovui artimas žmogus. Jis dar 1768 m. buvo atvykęs į Angliją ir įrodinėjo Stanislovui Augustui pasiuntinybės Londone reikalingumą.

1770 m. T. Bužinskis į Londoną sekretoriaus pareigoms pasikvietė neturtingą žemaičių bajorą Prancišką Bukotą (Bukaty), o pats 1771 m. pabaigoje išvyko į Italiją, 1773 m. mirė. Jau 1771 m. atstovybę Londone savo žinion perėmė P. Bukota, kurio vis paaukštinamos diplomatinės pareigybės iki 1789 m. pasiekė ypatingojo pasiuntinio ir įgalioto ministro pareigas; jis išbuvo Londone iki 1794 m. pradžios.

P. Bukota buvo aktyvus Londono diplomatinio ir kultūrinio gyvenimo dalyvis. Kaip minėta, viena iš jo pareigų buvo parama atvykėliams iš Respublikos. P. Bukotos veiklos pobūdį šioje srityje gerai parodo Z. Libiszowskos perpasakota ištrauka iš jo 1785 m. užrašų: *IX 04 pietauja Gelgaudas, Žemaičių seniūno sūnus ir Kołaczkowski teisėjaitis; IX 05 atvyko referendorienė Tiškevičienė ir Severinas Potockis su žmona; IX 06 vizitas pas atvykusias damas, pietūs namuose su Tiškevičiumi ir Gelgaudu; IX 08 iš Portugalijos atvyko Odyniec; IX 09 iškyla su Tiškevičiene; X 04 pietūs kafenhauze su kunigaikščiu Čartoriskiu, Mickevičiumi,*

Viesiolovskiu ir Nemcevičiumi; X 10 pietūs, kunigaikštis Čartoriskis, Odyniec, Mickevičius, Wiesiolovskis, Tiškevičius, Potocka.

Čia pateikta tik ištrauka iš užrašų, o tokių įrašų buvo daugybė. Nenagrinėjant paasmeniui šio sąrašo, vis dėlto pažymėtina, kad dauguma P. Bukotos svečių buvo atvykėliai iš Lietuvos.

P. Bukota apskritai pavyzdingai ėjo savo pareigas ir susilaukė gerų atsiliepimų. Apie jį rašę istorikai sutartinai pateikia Stanislovo Augusto atsiminimuose užrašytą P. Bukotos apibūdinimą:

Išvykęs iš Žemaitijos, savo gimtosios žemės, Bukota nemokėjo jokios kitos kalbos, išskyrus savo gimtąją ir lotynų, neturėjo jokių žinių apie diplomatinę tarnybą, bet mokėsi prancūzų kalbos, ypač anglų, taip uoliai, kad po dvejų metų kalbėjo ja taip gerai, kaip anglas, ir bet kuriuo požiūriu taip gerai reiškėsi, kad galėjo puikiai pakeisti Bužinskį, įgydamas dvaro ir anglų tautos pripažinimą.

1780 m. P. Bukota, grįždamas iš atostogų tėvynėje, atsivežė jaunesnįjį pusbrolių Tada Bukotą ir tarnus iš dvarelėlio Žemaitijoje. T. Bukota tapo jo nuolatiniu padėjėju atstovybėje, pavaduodavo jį per kitas P. Bukotos išvykas į tėvynę.

Atvykus T. Bukotai ir tarnams, P. Bukotos namai Londono pakraštyje tapo dar svetingesni. Bene 1789 m. Londoną aplankiusi kunigaikštienė Čartoriskienė (Czartoryska) taip apie juos atsiliepė: *Užsukau arbatos pas Bukotą, kuris turi kaimo stiliaus namus ant aukštumos, ir gerai pavyko, kad pradedant ponu visi namai lietuviškai kalba.*

Tarp P. Bukotos svečių, pas jį pietavusių 1785 m. rugsėjo mėnesį, buvo Gelgaudas ir Tiškevičius. Jie ir yra tie jaunieji bajoraičiai, apie kurių viešnagę Anglijoje sukasi kalba minėtame pluošte archivalijų. Tai buvo Ignotas Gelgaudas, jaunesnysis Žemaičių seniūno A. Gelgaudo sūnus, ir Jurgis Tiškevičius, Žemaitijos kašteliono S. A. Tiškevičiaus sūnus. Jūdvių tėvai buvo pasiekę aukštas pareigas LDK valstybinėje sąrangoje, pareigos ir gana gausios žemės valdos (A. Gelgaudas laiškus T. Bukotai rašė iš Panemunės pilies) iškėlė jų šeimas į didikų gretas. Abiejų keliautojų gimimo metai nėra žinomi, bet visai akivaizdu, kad jie buvo dar neapsiplunksnavę jaunuoliai. Be to, jiems jau išvykus į kelionę, I. Gelgaudo vyresnysis brolis Mykolas vedė S. A. Tiškevičiaus dukterį Eleonorą.

Nėra tiksliai žinoma, kada ir kaip, kokiomis aplinkybėmis I. Gelgaudas ir J. Tiškevičius atvyko į Angliją. Iš 1785 m. kovo 8 d. rašyto T. Bukotos laiško S. A. Tiškevičiui juodraščio matyti, kad jiedu jau kuris laikas buvo Londone, nes T. Bukota ir S. A. Tiškevičius jau buvo spėję apsikeisti laiškais. Be to, ten pat T. Bukota nurodė, kad nuo 1785 m. sausio 1 d. iki vasario 28 d. sumokėjo už sūnaus išlaikymą Londone 1 588 auksinus ar 88 dukatus. Todėl manoma, kad jaunuoliai atvyko į Londoną 1784 m. pabaigoje. P. Bukotos 1784 m. rugpjūčio 21 d. – 1785 m. rugpjūčio 27 d. nebuvo Londone, nes jis atostogavo, tai vėlgi galima numanyti, kad atvykėliai prisistatė T. Bukotai ir pateko jo globon.

T. Bukota S. A. Tiškevičiui rašė daugiausia apie sūnaus išlaikymo Londone išlaidas. Bet laiško pradžioje užsiminė, kad iš S. A. Tiškevičiaus laiško suprato, jog tas nepatenkintas, kaip sūnus išvyko į Angliją. Jaunuolių išvykimo būdas netenkinio ir A. Gelgaudo, kuris, jau praėjus nemažai laiko, 1787 m. kovo 20 d., laiške T. Bukotai rašė, kad tėvai atleidę sūnams *neatsakingo išvažiavimo nusikaltimą*. T. Bukota, rašydamas S. A. Tiškevičiui, mandagiai sakėsi, kad suprantas nepasitenkinimą sūnaus elgesiu, bet ir teisinąs pastarąjį, aiškindamas keliones tikslus: ***Šviesiausiojo dauggalio kaštelionaičio ir jo bendro išvažiavimo tikslas buvo jų nauda iš šalių lankymo, kalbų pažinimo ir kitų jauniems vyrams reikalingų žinių įsigijimas.*** Ir toliau rašo, kad kai jie pasirodė ir pasisakė norintys naudingai praleisti laiką, ėmėsis jiems kiek išgali padėti. Jis liudija gerus sūnaus siekius ir prašo atleisti.

T. Bukotos žodžiai ir veikiausiai pačių jaunuolių elgesys bus suminkštinę tėvų širdis, nes vėliau šie kantriai apmokėdavo sūnų buvimo Anglijoje išlaidas. O jų išvykimo aplinkybės lieka nežinomos, belieka spėlioti, ar jaunuoliai išvyko be tėvų leidimo, negavę šių palaiminimo, ar gal pasirinko tėvams nepriimtina keliavimo būdą sausuma ar jūra. Numanu, kad nė vienas iš jų dar nebuvo sulaukęs bent dvidešimties metų ir tėvų susirūpinimas bei rūstis, greitai praėję, suprantami, tuo labiau, kad jaunuoliai keliavo vieni, be palydos.

Turimi šaltiniai išsamiau neatskleidžia, ką abudu jaunuoliai veikė Anglijoje, galima užčiuopti tik vieną kitą dalyką. Štai T. Bukota jau ne kartą minėtame laiško S. A. Tiškevičiui juodraštyje pateikė jaunuolių išlaikymo išlaidų ataskaitą ir numatomų išlaidų metmenis. Be neišvengiamų buitinių, kaip kad išlaidos buto nuomai, anglims, žvakėms, maistui, drabužiams, skalbėjai, batsiuviai, siuvėjui, perukų meistriui, liokajui, tarp išlaidų reikšmingą vietą užėmė atlyginimai anglų kalbos, piešimo, architektūros ir fechtavimo mokytojams, angliškoms ir prancūziškoms knygoms, popieriui, teatro, komedijų ir operų lankymui bei išvykoms į gamtą.

Matyti, kad T. Bukota rūpinosi jaunuolių lavinimu. Apie I. Gelgaudo pažangą bent jau mokantis anglų kalbos liudija jo nedatuotas laiškas T. Bukotai anglų kalba. Tiesa, jau kitą laišką I. Gelgaudas parašė lenkų kalba, teisindamasis, kad, jei rašys angliškai, gali būti nesuprastas. Kaip matyti, I. Gelgaudas keliavo po Angliją be J. Tiškevičiaus, jų keliai buvo kuriam laikui išsiskyrę.

Kodėl I. Gelgaudas iš Londono buvo išvykęs vienas, be bendražygio, nežinia. Šiaip kelionės po Angliją, siekiant susipažinti su kraštu, jo ūkiu, buvo viena iš svarbiausių jaunuolių švietimo priemonių. Be to, jie buvo kviečiami su kitais Respublikos jaunuoliais keliauti į Škotiją, tik nežinia, ar ši kelionė įvyko.

Kelionės buvo brangios ir ne visada susilaukdavo tėvų, kuriems reikėdavo apmokėti jaunuolių buvimą Anglijoje, pritarimo. Štai 1785 m. rugsėjo 29 d. iš Panemunės pilies A. Gelgaudas rašė T. Bukotai, kad sužinojęs, jog sūnūs besirengią keliauti į kitus Anglijos miestus ir uostus, kuriuose statomi laivai. Abiem tėvams toks jaunuolių sumanymas nepatiko. A. Gelgaudas rašė, jog yra pasiryžęs išlaidoms, kad vaikai tobulintų kalbų mokėjimą ir kitus mokslus, bet maną, kad išvyką po Angliją skatina tuščias smalsumas, o ne naudingų žinių įsisavinimo troškimas. Jiems gi esą reikia pamatyti, kaip statomi laivai. Bet juk tomis žiniomis jie negalėsia padėti Tėvynei, nes Respublika neturi ir niekada neturėsianti laivyno.

Iš šio laiško, kaip ir iš kitų A. Gelgaudo laiškų, T. Bukota mato ir kitą priežastį, kodėl abudu tėvai nori, kad jų vaikai visą laiką būtų T. Bukotos, kuriuo jiedu visiškai pasitikėjo, priežiūroje. O kas gi jiems protingai patars, nelaimės atveju suteiks paramą, jei ne T. Bukota? Be to, A. Gelgaudas, siųsdamas pinigus sūnui išlaikyti, ir pats dejuoja dėl didelės piniginės naštos bei mini S. A. Tiškevičiaus susirūpinimą dėl didelių išlaidų. Valstybėje trūksta grynųjų pinigų. O per kelis kartus abudu tėvai bus išsiuntę T. Bukotos žinion po 1 500 dukatų. Bet A. Gelgaudas prašė gaunamų pinigų neatiduoti jaunuoliams į rankas, tik apmokėti jų išlaidas.

Pastarasis prašymas ir baimė leisti be priežiūros keliauti po Angliją tarsi patvirtina, kad mūsų keliautojai yra jauno amžiaus. Antra vertus, laikui bėgant, praėjus metams po laiško, kuriame prašė T. Bukotos neišleisti į kelionę po Angliją, bent jau A. Gelgaudas pakeitė nuomonę dėl išvykos į kraštą. 1786 m. rugsėjo 13 d. jis laiške T. Bukotai rašė, kad Šiluvoje buvo sutikęs P. Bukotą, su šiuo aptarė, kada ir kaip jaunuoliai galės aplankyti kai kurias Anglijos vietas. Tik nežinia, ar ši išvyka įvyko. Tuo labiau, kad tame pačiame laiške A. Gelgaudas jau pradėjo svarstyti sūnų grįžimo į tėvynę reikalus.

Bet prieš aptariant įdomiai besiklosčiusius grįžimo į Lietuvą reikalus, reikia dar pažūrėti, su kuo, be Pranciškaus ir Tado Bukotų, bendravo jaunieji atvykėliai Anglijoje. Jų aplinką nusako jau pateiktas 1786 m. rudens P. Bukotos svečių sąrašas. Jame randamas pavardės vardijo, prašydamas perduoti linkėjimus, ir I. Gelgaudas minėtuose nedatuotuose, bet greičiausiai 1785 m. rudenį rašy-

tuose, laiškuose T. Bukotai. Tai buvo pusbroliu vadinamas P. Bukota, I. Gelgaudo kelionės bendras J. Tiškevičius, taip pat Kołaczkowski, Odyniecas ir Niemcewiczius.

Iš visų paminėtųjų žinomiausias buvo Julijonas Ursynas Nemcevičius (1758–1841), vienas įžymiausių XVIII a. pabaigos Respublikos visuomeninio ir politinio gyvenimo dalyvių. 1784–1785 m. dar būdamas Čartoriskių klientu, jų remiamas, jis keliavo po Europą, buvo užsukęs ir į Angliją. Jis buvo pristatytas kaip *mandagus jaunuolis* iš Lietuvos provincijos. Mat buvo kilęs iš Bresto vaivadijos. Vėliau savo atsiminimuose apie P. Bukotą jis rašė: *Mūsų pasiuntiniu buvo ponas Bukota, nepaprastas žmogus, iš lietuvio visai pavirtęs anglu, perėmė jų papročius ir gyvenimo būdą.*

1785 m. rugsėjo 8 d. į Londoną iš Portugalijos atvyko po Europą keliaujantis Kiprijonas Odyniecas, kuris įsiliejo į aplink T. Bukotą susispietusių Lietuvos bajoraičių būrį. Kitas asmuo, kuriam I. Gelgaudas siuntė sveikinimus, buvo Adomas Kolaczkovskis. Jis buvo kilęs iš Didžiosios Lenkijos, išnuomojęs broliui valdas, išvyko kelerių metų studijų į užsienį. Kaip apibūdina Z. Libiszowska, jis, nors ir didlenkis, puikiai tiko lietuviškai pasiuntinio namų atmosferai. Būdavo ten nuolat, stengėsi padėti atvykėliams. Žinoma, kad J. U. Nemcevičiui parūpino butą ir vedžiojo po miestą, I. Gelgaudui ir J. Tiškevičiui siūlėsi į draugystę kelionėje į Škotiją (tik nežinia, ar ši kelionė įvyko), Janui Sniadeckiui vertėjavo.

Bet abiem jaunuoliams neišvengiamai artėjo grįžimo pas tėvus laikas. Jau 1786 m. rugsėjo 13 d. laiške T. Bukotai A. Gelgaudas išreiškė norą, kad vaikai kitų metų gegužės mėnesį grįžtų namo, tą patį jis kartojo ir 1787 m. sausio 14 d., dar nurodydamas kelionės būdą – laivu į Klaipėdą. Jaunuoliai turėjo kitus planus, jie norėjo grįžti sausuma, jūra esą pavojinga. Bet A. Gelgaudas nepritarė sūnaus norams, sausumos keliais grįžti jie nori, kad galėtų turėti savo rankose pinigus ir tenkinti, anot jo, tuščią smalsumą. Dėl smalsumo tenkinimo jis greičiausiai buvo teisus, jaunuoliams, aišku, rūpėjo pamatyti Europos žemyninius kraštus. Bet tai tuo kartu nepavyko ir 1787 m. balandžio 12 d. paskutiniame iš išlikusių laiškų A. Gelgaudas rašė T. Bukotai, kad išsiuntęs paskutinius 200 dukatų kelionei apmokėti ir prašė gegužės mėnesį, kai būsias geriausias vėjas laivybai, geru laivu išsiųsti jaunuolius į Klaipėdą ir įteikti laišką Anglijos konsului Klaipėdoje James'ui Durno. Pastarasis turėjo sutvarkyti keliautojų atvykimą į Panemunės pilį.

Taip baigėsi I. Gelgaudui ir J. Tiškevičiui bene trejų metų svečiavimasis Anglijoje. Kiek žinoma, jiedu nelankė jokių universitetų, bet T. Bukotos prižiūrimi buvo išmokę anglų kalbą, susipažinę su Anglijos visuomeniniu ir kultūriniu gyvenimu, įgiję įgūdžių, kurie turėjo būti naudingi grįžus į tėvynę.

Tuos įgūdžius panaudoti jiems greitai atsirado progų. 1788 m. rugpjūčio 18–20 d. vykusiame Žemaitijos seniūnijos seimelyje, kuriame buvo renkami seniūnijos pasiuntiniai į Respublikos seimą, įėjusį į istoriją kaip Reformų ar Ketverių metų (1787–1792 m.) seimas, I. Gelgaudas ir J. Tiškevičius buvo išrinkti pasiuntiniais. Numanu, kad jų išrinkimą pasiuntiniais į seimą lėmė ne išskirtiniai jaunuolių nuopelnai, o bendrai veikusių tėvų vadovaujamos bajorų grupuotės veiksmai. Kad ir kaip būtų, abudu jaunieji pasiuntiniai seimo darbe ir vėlesniuose įvykiuose buvo pastebimi. J. Tiškevičius iš karto buvo reformų šalininkas, galimas dalykas, kad 1793 m. buvo įsitraukęs į sukilimo prieš Rusiją rengimą. I. Gelgaudas iš pradžių kartu su tėvu veikė kaip reformų priešininkai, bet greitai pakeitė pažiūras ir agitavo už Gegužės 3 d. konstituciją, o 1794 m. buvo vienas iš sukilimo Lietuvoje rengėjų ir išrinktas į Lietuvos aukščiausiąją tautinę tarybą.

O grįžtant į XVIII a. paskutinių dešimtmečių Londoną matyti, kad vedini įvairių poreikių daugybė išeivių iš Respublikos nuolat būrėsi apie gerų atsiliepimų už savo veiklą susilaukusią Respublikos misiją. Tame būryje aiškiai išsiskyrė atvykėliai iš Lietuvos, Respublikos diplomatai T. Bužinskis, P. Bukota ir T. Bukota, trumpesnę ar ilgesnę laiką Anglijoje buvę Lietuvos didikai, bajorai, mokslininkai. Kaip teigė amžininkai ir istorikai, tai teikė misijai lietuviškų ypatybių. P. Bukota pasiuntinio veikloje rūpinosi visos Respublikos reikalais, o tarp jų pasitaikydavo ir grynai lietuviškų. Štai 1789 m. vienas iš jo rūpesčių buvo Šventosios uosto atgaivinimo reikalai, tiesa, neįgyvendinti.

I. Gelgaudo ir J. Tiškevičiaus buvojimas Anglijoje buvo tik vienas palyginti nedidelis įvykis tiek Respublikos pasiuntinybės Londone, tiek abiejų keliautojų gyvenime. Jūdviejų gyvenimo Londone aplinkybės parodytos šykščiai, tai lėmė panaudotų šaltinių pobūdis ir istoriografijos būklė. Galimas dalykas, kad I. Gelgaudas ir J. Tiškevičius, besilankantys Londone, galėjo būti minimi P. Bukotos laiškuose ir kituose Respublikos pasiuntinybės Londone dokumentuose, kurie išsibars-tė po įvairias Lenkijos šaltinių saugyklas. Bet ir čia pateikta medžiaga turėtų paskatinti įdėmiau pasidomėti šiais veikėjais. Pranciškus ir Tadas Bukotos, Ignatas Gelgaudas, gal ir Jurgis Tiškevičius dar laukia savo biografų.